

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

EX. A

S. O. A.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1954:3

Socialdepartementet

KOLLEKTIV- HUS

BOSTADSKOLLEKTIVA KOMMITTÉNS
BETÄNKANDE II

Stockholm 1954

Statens offentliga utredningar 1954

Kronologisk förteckning

1. Svensk namnbok 1954. Statens Reproduktionsanstalt. 224 s. **F1.**
2. Musikliv i Sverige. Betänkande med förslag till åtgärder för att främja detsvenska musiklivets utveckling. Idun. 447 s. **E.**
3. Bostadskollektiva kommittén. 2. Kollektivhus. Victor Pettersson. 116 s., 20 s. pl. **S.**

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1954:3

Socialdepartementet

KOLLEKTIVHUS

BOSTADSKOLLEKTIVA KOMMITTENS

BETÄNKANDE II

VICTOR PETERSONS BOKINDUSTRI AKTIEBOLAG

STOCKHOLM 1954

STÄDTLICHES MUSEUM ZÜRICH

VERLAGSSTELLE

KOLLEKTIVHUS

VEREINIGUNG VON KOLLEKTIVISTEN

BETRIEBE II

VERLAGSSTELLE

1904

Innehåll

Skrivelse till Statsrådet och Chefen för Kungl. Socialdepartementet	5
<i>Inledning</i>	7
<i>Första kapitlet. Debatt och experiment</i>	11
Synpunkter i den svenska kollektivhusdiskussionen under trettitalet	11
Tidigare kollektivhusexperiment	14
<i>Andra kapitlet. Kollektiva bostadstyper</i>	17
a) Familjekollektivhusen i Stockholm	17
Kollektivhuset John Ericssonsgatan	18
YK-huset	20
Gärdesgården	22
Lundagården	23
Alviksgården	25
Mariebergshuset	27
Familjehotellet i Nockebyhov	29
Kollektivhuset i Blacqueberg	31
Övriga gemensamma anordningar	32
b) Kategorikollektivhus	33
Fastigheten Smaragden	34
Elfvinggården	35
Alma Detthows Stiftelse	36
c) Kollektiv service i vissa fastigheter för åldringar	37
Blomsterfondens fastigheter i Stockholm	37
Pensionärshem på Lidingö	39
Pensionärshemmen	39
d) Kollektivhus i utlandet	42
Kollektivhuset Høje Søborg, Köpenhamn	42
Toftegården	44
Bellahøj	45
Le Corbusiers "bostadsenhet" i Marseille	45
Kollektivhus i Hamburg	47
Kollektivhus i London	47
e) Nya svenska kollektivhusprojekt	47
SPP:s kollektivhus på Lidingö	47
Kommunalt kollektivhusprojekt i Huddinge	48

<i>Tredje kapitlet. Kollektivhusdebatten</i>	50
<i>Fjärde kapitlet. Vilka bor i kollektivhusen?</i>	58
Hushållstyper	58
Ålders- och könsfördelning	61
Yrken	62
Inkomster	64
Hustrurnas förvärvsarbete	65
Sammanfattning	67
<i>Femte kapitlet. Organisation och utvecklingsmöjligheter</i>	69
<i>Sjätte kapitlet. Vad kostar det att bo i kollektivhus?</i>	79
<i>Sjunde kapitlet. Framtidens kollektivhus</i>	87
<i>Sammanfattning</i>	94
<i>Bilaga: Kostnadsjämförelse mellan "kollektiv" och "traditionell" hushållsorganisation</i>	97
Bostaden	98
Maten	100
Barnavård	103
Städning	105
Tvätten	106
Resor	107
Kläder	107
Sociala förmåner	110
Skatter	110
Tablåer över jämförelser mellan "kollektiv" och "traditionell" hushållsorganisation	111

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Socialdepartementet

Den 30 juni 1948 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för socialdepartementet att tillkalla högst sju sakkunniga för utredning rörande kollektiva anordningar inom bostadsområden m. m.

Med stöd av bemyndigandet tillkallade departementschefen den 23 september 1948 dåvarande ledamoten av riksdagens andra kammare, f. borgarrådet, fil. dr *Yngve Larsson*, rektor *Ester Arfwedson*, fru *Rosa Dyring*, dåvarande kommunalborgmästaren *August Johnson*, organisationschefen *Sven Kypengren*, arkitekten SAR *Göran Sidenbladh* samt fil. lic. fru *Brita Åkerman Johansson*, varjämte åt Larsson uppdrogs att såsom ordförande leda de sakkunnigas arbete. De sakkunniga har antagit benämningen *Bostadskollektiva kommittén*.

Som huvudsekreterare i kommittén har fr. o. m. den 1 november 1948 till den 1 oktober 1953 tjänstgjort pol. mag. *Göran Tegner* samt fr. o. m. den 12 oktober 1953 förste byråsekreteraren *Olle Melin*. Sekreteraren *Alexej Pellijeff* tjänstgör som kommitténs biträdande sekreterare.

I enlighet med departementschefens direktiv har utredningsarbetet grupperats kring vissa huvudsektorer av hushållsarbete och familjeliv, såsom hemhjälp, klädvård och tvätt, matlagning och butiksservice, anordningar för barntillsyn, fritidslokaler, samt kollektivhusen. Därvid har kommittén funnit det praktiskt att redovisa vissa av dessa utredningar i form av delbetänkanden. Den 27 september 1952 kunde sålunda överlämnas ett betänkande om hemhjälpen (SOU 1952: 38). Förutom det betänkande om kollektivhus, som kommittén härmed överlämnar, beräknar kommittén att kunna överlämna särskilda betänkanden om tvätt, om fritidslokaler och om mat och butiker.

I ett slutbetänkande avser kommittén att framlägga sina principiella och sammanfattande värderingar av de problem kommitténs uppdrag innefattar samt förslag till lösningar av de finansiella och stadsplanemässiga frågor som har samband med kommitténs uppdrag.

Det delbetänkande kommittén härmed överlämnar behandlar kollektivhusproblemet. Såsom sekreterare vid utredningen har kommittén anlitat fil. kand. *Gunnar Åsvärn*. För speciella uppgifter har medverkan lämnats av Hemmens forskningsinstitut, Aktiv hushållning och HSB:s kalkylavdelning samt kommitténs utredningsman för hushållens tvättfrågor, byråsekreteraren C. H. Galfve.

I betänkandets slutbehandling har deltagit samtliga ledamöter.

Stockholm den 1 februari 1954.

Yngve Larsson

Ester Arfwedson

Rosa Dyring

August Johnson

Sven Kypengren

Göran Sidenbladh

Brita Åkerman Johansson

/ *Gunnar Åsvärn*

Inledning

Frågan om hemarbetets rationalisering har länge varit aktuell. Olika åtgärder i det syftet har föreslagits och prövats. Ofta har de medfört betydande lättnader för hemmen och då i synnerhet för de gifta kvinnorna. Ett sätt att angripa problemet är att organisera vissa väsentliga arbetsuppgifter gemensamt för ett antal hushåll. I några fall har sådan kollektiv service anordnats i vissa hus. Den formen av bostäder — vanligen går den under benämningen kollektivhus — har prövats i flera länder.

I vårt land uppfördes de första egentliga kollektivhusen på 1930-talet. Avsikten var i första hand att ge familjerna en bostadsform som skulle lyfta hemarbetets börda från hustrun och ge henne möjlighet att ägna sig åt förvärvsarbete.

Bakom denna strävan låg en utveckling som är tämligen välkänd. Medelklassens kvinnor skaffade sig i växande utsträckning utbildning och träning inom yrkeslivet. De vände sig vid livsformen som yrkeskvinnor och det tedde sig alltmera orimligt att de skulle vara tvingade att vid giftermålet släppa sitt yrke och övergå till hemarbete. Den ökade tillgången på färdiga varor, de alltmera lättskötta bostäderna gav spridning åt uppfattningen att ett modernt hem kunde skötas med en obetydlig arbetsinsats. Amerikanska exempel på hur lättskötta hemmen blivit genom tillgång till maskinella hjälpmedel gjorde sitt till att bygga under tron på möjligheten av en mycket långt gående förenkling.

I början på trettitalet utkristalliserar sig denna åskådning i krav på kollektivisering av hemsysslorna genom bostadsformer, där det som ännu återstår av hemarbetet kan avlastas familjerna.

Detta intresse för kollektivisering, som här i Sverige hade sitt ursprung i medelklasshemmens arbetsförhållanden och i en av amerikanska förhållanden inspirerad tro på möjligheten att rationalisera hemarbetet, sammanflyter med en kollektiviseringsideologi som i mycket vilade på föreställningar om det nya ryska samhället — men kunskapen om vad som skedde i Ryssland efter revolutionen var mycket knapphändig. Många föreställde sig att i Ryssland byggdes upp en harmonisk, logisk samorganisation av hushållen, en rationalisering t. ex. av mathållningen genom att de oekonomiska små enheterna för matlagning uppgick i större, rationellt ordnade. Barnavården skulle — i enlighet med dåtida psykologisk uppfattning — ur alla synpunkter främjas om den flyttade ut ur de enskilda familjerna och skedde i större grupper.

I själva verket utgick de ryska strävandena inte från behovet av att rationalisera

livsformer som liknade den svenska medelklassens utan innebar försök att höja levnadsvillkoren för en arbetarklass, vars standard var mycket låg. Man ville finna sätt att ge de arbetande männen och kvinnorna möjlighet att få hyggliga måltider och att få barnen omhändertagna under ordnade förhållanden. Kring dessa praktiska behov utbyggdes en politiskt färgad kollektiviseringsideologi. Så småningom har man i Ryssland återgått till att framhålla den individuella familjens betydelse.

Något motsvarande har under de senaste åren skett i Israel, där det första stadiet i uppbyggnaden av ett nytt samhälle ofta tagit formen av jordbrukskollektiv med gemensamt ordnad produktion och konsumtion — den billigast och snabbast organiserade övergången från livet i flyktingläger. Denna ordning accepteras även om den är primitiv, så länge den innebär en förbättring i förhållande till människornas tidigare villkor. Men i och med höjd standard synes en övergång ske till en mera individuell familjehushållning.

I trettitalets Sverige fäste man stora förhoppningar vid försöken att befria de yrkesarbetande gifta kvinnorna från hushållsarbetets bördor genom kollektivisering. Dessa tankegångar ledde till uppkomsten av några kollektivhus, för vilka redogöres i det följande.

Inflytandet från den ryska kollektiviseringsdiskussionen åstadkom att den svenska debatten fick större bredd och även togs upp inom vissa arbetarrörelsen närstående kretsar. Men när så småningom idéerna konkretiserades i planerande och uppförande av några kollektivhus utgick projektörerna dock tämligen ensidigt från de behov och de ekonomiska förutsättningar som var aktuella för huvudsakligen vissa grupper av medelklassintellektuella. Det fanns icke något underlag för att genomföra en planering av rationaliserad hushållning för de breda lagren i Sverige. Kunskapen om konsumtionsvanorna var begränsad och det "hemarbete" som kvinnorna skulle befrias från endast oklart definierat. De kollektivhus som uppfördes i Sverige innebar alltså försök att lösa frågan om en förenkling av hemorganisationen blott för en begränsad grupp hushåll.

De ekonomiska förutsättningarna för den allmänna bostadsstandardens i början av trettitalet bedömdes väsentligt snävare än vad senare blivit fallet. Vad vi nu menar med en mera fullständig utrustning av de enskilda lägenheterna tedde sig då gärna lyxig; denna standard var då ekonomiskt åtkomlig endast för en liten del av de bostadssökande. Huruvida lägenheterna skulle förses t. ex. med badrum var ofta en öppen fråga. Vidare var bostadsproduktionen vid denna tid allmänt organiserad i mindre företagsenheter, i all synnerhet i landsortsstäderna. Det tedde sig därför naturligt att knyta den kollektiva servicen till *en* fastighet; det särskilda kollektivhuset kom att betraktas som prototypen för kollektiv service överhuvudtaget. Med 40-talets nya stadsplaneidéer, med de nya bostadsområdenas planläggning och bebyggelse i stora enheter samt med bostadsstandardens allmänna höjning har förutsättningarna grundligt ändrats. Hur den kollektiva servicen skulle närmare organiseras hade, vid den tidpunkt då de svenska kollektivhusen planlades och byggdes, icke varit föremål för någon närmare analys.

Trots dessa begränsningar och numera ändrade förutsättningar för den kollektiva

servicen är försöken att i form av kollektivhus lösa hemarbetets problem av stort allmänt intresse.

Den svenska kollektivhusdiskussionen kan sägas ha berett väg för den allmänna diskussionen om hemarbetets rationalisering och de undersökningar av olika hemarbetsområden, som så livligt sysselsatt oss under fyrti- och femtitalen. De praktiska experiment som i olika former inom vart och ett av kollektivhusen gjorts rörande rationalisering av hemsysslor kompletterar på ett intressant sätt de detaljstudier av t. ex. barnavård, bostadsvård, klädvård, matberedning som under senare år utförts av bl. a. Hemmens Forskningsinstitut och Aktiv hushållning. Erfarenheterna från kollektivhusen samt resultaten av de sistnämnda systematiska hemarbetsstudierna är byggstenar som vi nu på femtitalet bör kunna använda för att möjliggöra nya former för hemhushållning, giltiga för de stora grupperna av arbetande män och kvinnor med begränsade ekonomiska resurser.

Kollektivhusens ekonomiska resultat lämnar alltså goda utgångspunkter för bedömningen av olika gemensamhetsanordningars ekonomi. Dessutom har kollektivhusexperimenten på ett värdefullt sätt belyst en mängd psykologiska detaljproblem som uppstår vid en ökad samorganisation hushållen emellan.

När man i dag studerar den tidigare kollektivhusdiskussionen och de kollektivhus som är i verksamhet för att kunna draga slutsatser för en planering för framtiden gör man det utifrån en syn på hemmens och kvinnornas läge som i väsentliga drag är olika trettitalets.

För det första har en klarare belysning getts av det förhållandet att, trots mekanisering, industrialisering och kollektivisering av en mångfald arbeten som tidigare var förlagda inom hemmet — en utveckling som nu nått ofantligt mycket längre än för tjugo år sedan — kvarstår fortfarande inom ett vanligt hem en hel del arbetsuppgifter som måste utföras för att familjerna skall kunna leva enligt de normer som de uppställer för en andligt och materiellt tillfredsställande familjemiljö. Ett mycket stort manuellt arbete fordras fortfarande för att bo i en modern lägenhet, äta den mat som till så stor del finns att köpa i av industrin bearbetat skick eller för att vara klädd i de kläder som industrin i så stor utsträckning tillverkar åt oss. Inte minst har, bl. a. genom Hemmens Forskningsinstituts undersökningar, kunnat påvisas vilket omfattande arbete som omvårdnaden av barnen innebär.

Samtidigt har familjens psykologiska betydelse kommit i ett nytt ljus. Betydelsen av kontakten mellan mor och barn, särskilt under barnets tidigaste levnadsår, och överhuvudtaget betydelsen för individen av en fredad och trygg familjemiljö har framhävts av den psykologiska och sociologiska forskningen på ett så övertygande sätt att dess resultat nu utgör huvuddelen av en allmänt accepterad familjeideologi.

Hemarbetet och familjemiljön har alltså blivit föremål för en starkt ökad uppskattning. Men samtidigt har utvecklingen under de senaste decennierna medfört att de gifta kvinnorna i alltmera ökad utsträckning yrkesarbetar utanför hemmet. Ekonomiska och psykologiska skäl synes driva fram bägge makarnas sysselsättning på arbetsmarknaden såsom en självklar utgångspunkt för hemorganisationen inom stora grupper av hushåll i alla samhällsskikt.

Problemen har på detta sätt skärpts sedan diskussionen om kollektiviseringen började. På en bestämd punkt håller dock måhända en ny syn på att mogna fram, ägnad att ge ökade möjligheter att överbrygga svårigheterna, nämligen uppfattningen om makarnas delade ansvar för skötseln av barn och hem.

Vid planering av kollektivhus i dag har man alltså knappast kvar illusionen om att alla arbetsuppgifter skulle kunna flyttas ut ur hemmet, och man framhäver inte heller den kollektiva barnvården såsom någon avgjord pedagogisk vinst. Man ser kollektivhuset som en bostadsform som kan ge praktiska fördelar för de makar som bägge har förvärvsarbete och ge dem möjlighet att utan att få sin fritid alltför betungad av hushållssysslor ägna sig åt sina barn och familjeliv.

FÖRSTA KAPITLET

Debatt och experiment

Synpunkter i den svenska kollektivhusdiskussionen under trettitalet

I trettitalets programskrift *Acceptera*, skriven till Stockholmsutställningen 1930, talas om att "en helt ny familjetyp kommer att utvecklas", bl. a. som en följd av att hustrurna fått möjligheter "att själva förtjäna sitt bröd". I denna nya familjetyp skulle, antog man, rutinarbetet minskas och barnen fostras av andra än mödrarna. I programmet betonas främst de funktionella sambanden individ—familj—samhälle. Som förklaring till och argument för denna utveckling anges främst praktiska synpunkter. Bakom skymtar dock vissa ideologiskt-pedagogiska motiv. Man ansåg det inte endast praktiskt och ändamålsenligt att lära människorna att bo och verka kollektivt utan fann därjämte kollektivhusbostaden vara ett sätt att påverka människorna i riktning mot gemenskap och samhällsanda. Som alltid när det gällt att vinna gehör för nya idéer riktades uppmärksamheten på barnens fostran och karaktärsdanning.

I en artikel i *Tiden* 1932 konstateras att "hemmens möjligheter att vara lämplig livsmiljö för barnen har upphört". Det är ofta, förklaras det, förenat med stora nackdelar, såväl praktiska som hygieniska och mentala, att varje familj var för sig vårdar och fostrar barnen; förhållandena "ropar efter en planmässigare organisation, en organisation i kollektivismens anda". De praktiska motiven för kollektivhusidéen framhålles, men samtidigt erkännes "att tanken också är uttryck för en kollektivistisk ideologi". Bakom talet om "social uppfostran", om "gemensam organisation" osv. säges ligga en i viss mening ny idealbildning, som bottnar i tron på att den nya tiden skall byggas mera på konstruktivt samarbete. Det innehåller också en protest mot den överodlade individualism, som ansågs ha utmärkt föregående tidsskede. Romantiseringen av familj och hem ställes i motsats till "ändamålsenlighetens romantik". Artikeln var avsedd som propaganda för Stockholms första familjekollektivhus.

Även de ryska kollektivhusprojekten kommenterades vid denna tid i svenska tidskrifter, framför allt i *Morgonbris* — de socialdemokratiska kvinnornas organ — där dessa artiklar vanligen illustrerades med bilder från kollektivhus, restauranger, "barnkrubbor" och från ryskt arbetsliv i allmänhet. Den ryska författarinnan Vera Inber medverkade vid några tillfällen med noveller med tydlig propagandistisk tendens för kollektivhustanken.

En annan rysk författare, ekonomen N. Miljutin, som i Ryssland verkat för samma

tanke och 1930 utgivit arbetet "De socialistiska städernas byggnadsproblem", kommenterades ingående i en artikel i tidskriften *Byggmästaren* år 1932. Enligt denna artikel framhåller Miljutin, att den fortgående socialiseringen av Sovjetunionens ekonomiska liv medfört en omdaning av kulturen och livsföringen. Miljutin hävdar — i anslutning till Marx och Lenin — att familjen är en föråldrad och improduktiv institution, som skall upplösas i och med att socialismen fortskrider; kvinnans verkliga emancipation förutsätter, att hon befrias från hushållsarbetet. Det gäller, menar Miljutin, att skapa de materiella grundvalarna för en kollektiv uppfostran så att föräldrarnas inflytande över barnen kan ersättas av kamratlivets. Den "nya livsföringen" syftade främst till att frigöra kvinnans arbetskraft från hushållsarbetet för direkt insats i produktionen och, som en följd härav, att upplösa familjen som ekonomisk enhet. Enligt Miljutin beräknade man, att kollektiviseringen av familjens funktioner skulle frigöra ca 30 % av kvinnorna för förvärvsarbete. Av dessa antogs dock att bortåt hälften skulle erfordras för att sköta de kollektiva anordningarna.

Miljutins skildring av den ryska bostadspolitikens målsättning torde emellertid ha varit avsevärt överdriven och hans påverkan på utvecklingen i sitt hemland tämligen ringa. Vad som faktiskt kom att förverkligas i rysk bostadspolitik var något helt annat; bostadsbristen gjorde, att man i stor utsträckning tvingades att uppföra bostäder på de nya industriorterna enbart i syfte att ge arbetarna tak över huvudet. Experiment med kollektivhus — för vilka närmare redogöres i följande avsnitt — förblev enstaka undantag.¹

Den ryska propagandan för och experimenten med kollektivhus var alltså tämligen väl känd i vårt land och stundom återropades dessa försök som föredömliga lösningar. Så kommenterade t. ex. en artikel i *Morgonbris* 1932 en kommunalpolitisk episod i Göteborg, där det socialdemokratiska kvinnorrådet sökt påverka partiets stadsfullmäktigegrupp i syfte att åstadkomma stadens medverkan för uppförande av kollektivhus, under rubriken: "Göteborgskorna vill bygga i stil med Rysslands nya bostäder". Författaren skildrar den svenska husmoderns bundenhet vid hemmet genom hushållsbestyr och barnuppfostran. Man borde i stället söka hjälpa henne genom "att skapa fram en ny bostadstyp i stil med vad som göres i Ryssland med kollektiv matlagning, tvättinrättning, barnkrubba och lekstuga för de större barnen".

Kvinnans frigörelse var det argument, som oftast återkom i diskussionen. T. o. m. Platons Politika återropades som stöd för att kvinnan borde "befrias från hushållsbestyr för att mera kunna ägna sig åt samhällseliga angelägenheter". "Problemet måste lösas", skrev en författarinna i tidningen *Morgonbris* 1932, "det finns flera lösningar, men kollektivhushåll med barnavård synes mig vara den bästa. Staten och kommunerna böra ha skyldighet att räcka kollektivhusen en hjälpande hand."

Även om vissa av kommunismen påverkade motiv framfördes, torde man inte varit benägen att acceptera den ryska målsättningen att upplösa hemmet som eko-

¹ De kollektivhusexperiment som förekom i Ryssland synes i stor utsträckning ha utförts av tillkallade tyska bostadstekniker. Särskilt kan här omnämnas två unga tyskar — bröderna Meijer. Den ena av dessa — Gerhard Meijer — höll under 1932 en del föredrag i vårt land om de ryska kollektivhusexperimenten. Dessutom publicerades vid denna tid i tyska tidskrifter en del artiklar om kollektivhusfrågan.

nomisk enhet. De i den svenska debatten dominerande synpunkterna var i huvudsak av praktisk natur. Sedan länge praktiserades t. ex. i Stockholm kollektiv barnavård. Detta påpekades också i en annan artikel i Morgonbris år 1933, vari HSB: s initiativ att inrätta daghem för barn betecknades som "ett första steg i syfte att förenkla genom kollektivisering". I artikeln påpekas, att det är lika naturligt "att gå ett steg längre och införa t. ex. centralkök". Med kollektivhushåll avsåg man kunna vinna följande fördelar: lättare bosättning för unga människor, hushållsutgifterna kan beräknas på förhand, ständig tillgång till sakkunskap för barnens vård, enkel lösning av "tjänarefrågan" — och därtill stordriftens nationalekonomiska fördelar.

Kollektivhusfrågan behandlades i diskussionen huvudsakligen som ett organisationsproblem. Man utgick vanligen från att vissa mödrar — främst gifta kvinnor — hade förvärvsarbete och konstaterade, att deras dubbelarbete verkade förslitande på kvinnornas hälsa och tenderade att minska deras arbetsresultat såväl inom som utom hemmet. I den nyss åberopande tidskriftsartikeln framhåller författarinnan beträffande kollektivhuset, att "det är ingen utopi ut i det blå. — Det är ett steg för steg frampressat behov av rationella hem som tvingat fram ett sådant förslag". Man framhöll även, att de rådande förhållandena i många fall medverkade till en tvungen barnlöshet. Då den sjunkande nativiteten i början av 1930-talet mer och mer framstod som ett viktigt samhällsproblem, kan möjligen även detta förhållande ha positivt påverkat inställningen till kollektivhusfrågan.

För att lösa problemet familjernas dubbelarbete till kostnader som syntes överkomliga för gemene man hävdades att den bästa utvägen vore att övergå till kollektivhusformen. Man konstaterar, att den gängse familjebostaden lider av ett betydande fel: vanligen är den för liten för att tillgodose de olika funktioner den har att fylla. Kollektivhusprincipen innebär, att vissa av dessa funktioner överflyttas från bostäderna till särskilda gemensamhetsinrättningar. Under förutsättning av samma standard skulle kollektivhuset därvid ställa sig billigare än den på det enskilda hushållet baserade hushållstypen. Därvid skulle matlagning, barnavård, tvätt, lagning, renhållning och städning kunna ordnas gemensamt för ett flertal familjer. Huruvida dessa arbeten skulle utföras av anställd personal eller av hyresgästerna själva med en lämplig organisation, ansågs enbart vara en ekonomisk fråga, som eventuellt skulle kunna lösas genom att familjerna i större eller mindre omfattning åtog sig uppdrag i den kollektiva servicen. Hyresgästerna borde t. ex. turvis kunna biträda i centralkök, restaurang, daghem och tvättstuga eller utföra jourtjänst såsom barnpassning i familjerna, trappstädning m. m.

Barnens skötsel och uppfostran ansågs vara den mest svårlösta frågan, dels med hänsyn till konsekvenserna av kollektiv uppfostran, dels på grund av att kostnaderna skulle bli mycket höga. Visserligen fanns vid denna tidpunkt sedan flera år tillbaka åtskilliga daghem i vårt land. I detta avseende hade man således vissa erfarenheter att lita till, och daghemmen i kollektivhusen har inte heller kommit att principiellt avvika från andra daghem. Det väsentliga ansågs vara, att kvinnan inte skulle behöva välja mellan arbetet utom hemmet och moderskallet. Man betecknade det som både "omänskligt och oklokt" att göra frågans lösning till ett antingen-eller. I stället borde

man söka undanröja konfliktorsakerna genom att inrätta kollektiva barnavdelningar. Man var även inne på tanken att ge barnavdelningarna formen av ett internat, där barnen även skulle kunna tillbringa natten. Anordningen skulle icke innebära något principiellt nytt: i burgnare familjer förekom, anfördes det, att barnens sovrum var beläget långt från föräldrarnas och att barnen övervakades av en barnsköterska. Det är betecknande, att detta arrangemang också kom att tillämpas vid Stockholms första kollektivhus.

Tidigare kollektivhusexperiment

Det tidigast kända kollektivhuset i modern mening uppfördes i Köpenhamn redan 1903. Detta innehöll 26 större 3—4-rumslägenheter, som efter den tidens normer utrustades mycket modernt: egna badrum, varmvatten, centralvärme och t. o. m. sopnedkast. För gemensamt bruk inrättades centralkök, tvättstuga, torkrum och strykrum. Dessutom iordningställdes i fastigheten bostäder för erforderlig personal, köksbiträden, tvätterskor, städerskor m. m. Från centralköket ledde mathissar till lägenheterna. I husets källare fanns en central dammsugningsanläggning, från vilken ledde rörledningar till de olika lägenheterna. Fastigheten saknade däremot barnavdelning.

Detta experiment var förenat med betydande ekonomiska svårigheter. De relativt höga hyrorna försvårade tidvis uthyrningen, och slutligen gjorde företaget konkurs, varvid fastigheten år 1910 försålles till Köpenhamns stad; den drevs därefter i kommunal regi. Kollektivanordningarna upprätthölls dock inte i full utsträckning. År 1942 försålles fastigheten till en privatperson, varvid den förvandlades till vanligt hyreshus. Lokalerna för de kollektiva serviceanordningarna omändrades och uthyrdes till kontor.

Samtidigt med detta danska kollektivhus gjordes liknande experiment i andra länder. Vanligen utrustades kollektivhusen med centralkök men endast i undantagsfall med barnavdelningar. Ett av de mera kända äldre kollektivhusen uppfördes 1910 i Berlin. Det danska experimentet tjänade här som förebild.

Dessa olika försök hade inte som mål en generell lösning av bostadsfrågan. De uppförda kollektivhusen ställde sig mycket dyra att bo i. Bristen på barnavdelningar förutsatte vidare, att hustrurna inte hade förvärvsarbete utom hemmet, något som för övrigt vid denna tid var relativt ovanligt. Om så var fallet, krävdes en barnjungfru, varför denna lösning var tänkbar endast för bättre situerade familjer.

I vårt land har de moderna kollektivhusen haft vissa föregångare i olika typer av kategorihus, som uppfördes i slutet av 1920- och i början av 1930-talet. Dessa fastigheter uppläts åt vissa bestämda kategorier: pensionerade manliga eller kvinnliga tjänstemän, änkor, ensamma äldre eller yngre kvinnor och män etc. Av särskilt intresse i detta avseende är Blomsterfondens och Detthowska Stiftelsens olika fastigheter i Stockholm. De förra uppläts åt äldre personer av båda könen och de senare åt unga kvinnor. Mathållningen ordnas här gemensamt. I Blomsterfondens fastig-

heter har även ombesörjts en viss sjukvårdsservice. Då dessa fastigheter var avsedda för ensamstående personer, utrustades de inte med daghem.

Kollektivhusidén fick — såsom tidigare framhållits — under 1920-talet nya impulser genom några ryska försök i denna riktning.¹ Då industrialiseringen i Ryssland efter 1917 tog fart, ökade samhällen och städer starkt i folkmängd. Den ryska staten var därför nödsakad att bygga bostäder i stor skala. Fram till 1924—26 uppfördes huvudsakligen fastigheter av traditionell typ med 3—4-rumslägenheter, vari inkvarterades 2—3 familjer. Under den s. k. NEP-perioden (1921—1924), då nödvändigheten av att till varje pris öka produktionen dominerade den ekonomiska politiken, började man intressera sig för att överflytta de enskilda hushållens matlagning till storkök. Med teoretiska beräkningar sökte man visa, att kollektiva bostadsformer kunde frigöra en viss del av den vuxna kvinnliga arbetskraften för andra uppgifter, främst den expanderande industrin. Storkök och tvätterier planlades för hela kvarter. Maten fördelades från centralköken till olika kollektivhus, där serveringen skedde i stora matsalar. Varje kollektivhus försågs med barnavdelningar och fritidslokaler.

De första kollektivhusen i Ryssland innehöll endast 10—20 lägenheter. De avsågs i första hand för ogifta personer. Dessa kollektivhus kallades i Ryssland "obschesjtje" och utgjorde ett slags pensionat. Så småningom övergick man emellertid till att uppföra större och mera fullständiga kollektivhus, s. k. kommunhus. Dessa utgjordes ofta av tämligen stora enheter (400—800 personer). Rumsheterna var vanligen 9—12 m². Ursprungligen var inte avsikten att dessa kommunhus skulle användas som familjebostäder. Den officiella målsättningen vid denna tid i Ryssland var "en person, ett rum". Verkligheten blev dock en annan. Bostadsbristen nödvändiggjorde att även familjer bosatte sig i kommunhusen. Dessa uppfördes vanligen enligt korridorsystem med gemensamma toaletter och tvättrum samt tekök. Gemensamma för hela huset var barnavdelning, restaurang och fritidslokaler.

På grund av den svåra bostadsbristen blev det alltmer vanligt att man vid byggande av kollektivhus endast uppförde själva bostäderna för att, när förhållandena så medgav, senare komplettera dessa med serviceanordningar. Kollektivhusen förlorade därmed sin ursprungliga karaktär och hushållsarbetet blev lika omfattande som tidigare. Som en kompromiss började man därför att bygga kollektivhus med tvårumslägenheter, där varje lägenhet försågs med kök och toalett i avvaktan på kollektiva anordningar. Varje sådan lägenhet avsågs för två familjer. Inte heller med denna lösning lyckades man i någon nämnvärd grad frigöra arbetskraften. Från och med 1932 upphörde man därför helt att uppföra kollektivhus och övergick i stället till att bygga bostadsfastigheter med smålägenheter, varvid bostadskvarteren försågs med vissa gemensamma institutioner.

Under dessa experiment tillkom de s. k. kulturpalatsen, som idémässigt är en slags motsvarighet till ett svenskt medborgarhus eller ett engelskt "community centre".

¹ Sakuppgifterna rörande kollektivhus i Ryssland bygger dels på uppgifter i Waagensen, "Kollektivhuset og dets forudsætninger", Köpenhamn 1949, dels på en uppsats i Byggmästaren 1932 av Leif Björk samt personliga upplysningar av denne.

För ryska förhållanden med den utpräglade trångboddheten var givetvis sådana komplement synnerligen väl motiverade och de frekventeras också alltjämt livligt.

I England och USA har uppförts flera fastigheter som i viss utsträckning kan kallas kollektivhus. Dessa är dock tämligen hotellbetonade och benämnes också hotell. De uthyres vanligen möblerade och bebos övervägande av mera burget folk. Skillnaden mellan vanliga hotell, "boarding houses" och kollektivhus är ofta liten. I de s. k. familjhotellen i Amerika kan man utnyttja de kollektiva serviceanordningarna i den utsträckning man själv önskar och man är således inte bunden av bestämda abonnemang. Arlington Hotel i New York, avsett för unga män och kvinnor, är ett typiskt amerikanskt kollektivhus. Vidare kan nämnas ett flertal YWCA- och YMCA-anläggningar (motsvarigheten till våra KFUK och KFUM). Vanligen inrymmer dessa bostadsfastigheter gymnastiksal, simhall, restaurang, bibliotek och hobbylokaler.

I början av 1930-talet fick kollektivhustanken nya uttryck på flera håll i Europa. I Wien byggde arkitekt Polack Hellwieg "das Einkochenhaus". År 1932 byggdes det första kollektivhuset i Prag. Detta var endast en liten fastighet, försett med centralkök, tvätteri, sällskapsrum och läsrum. I Frankrike har under senare tid tillkommit Le Corbusiers bekanta Unité d'Habitation, i Marseille, vilken närmare beskrives i ett senare avsnitt (s. 45).

I Norge saknas egentliga familjekollektivhus. Vissa fastigheter försedda med kollektiv service har visserligen uppförts, men de är huvudsakligen avsedda för ensamstående personer ("hybelhuse"). Exempelvis må nämnas en sådan år 1932 i Oslo uppförd fastighet, innehållande 54 1—2-rumslägenheter, organiserad som en bostadsrättsförening. Hyresgästerna utgöres huvudsakligen av ensamstående personer. Barn är enligt hyreskontrakten förbjudna att bo i fastigheten, en bestämmelse som man under bostadsbristen emellertid nödgats suspendera. Fastigheten är försedd med centralkök och restaurang öppen ej blott för fastighetens hyresgäster utan även för utomstående. Från köket, som är förlagt till bottenvåningen, går mathissar till lägenheterna. Måltidstvång finns inte.

Senare har uppförts ytterligare ett kollektivhus i Oslo. Lägenheterna är här något rymligare än i den föregående fastigheten. De flesta består av 2 rum och kokvrå eller 1 rum, alkov och kokvrå. Samtliga lägenheter har badrum och från centralköket, förlagt till översta våningen, leder mathissar till lägenheterna. Även i denna fastighet dominerar ensamstående personer. Överhuvudtaget bebos "hybelhusen" till övervägande del av ensamstående personer och unga barnlösa familjer. Bland hyresgästerna dominerar intellektuella yrken.

I Sverige uppfördes det första familjekollektivhuset 1935 vid John Ericssonsgatan i Stockholm, senare följt av andra. Dessutom har olika slag av kategorihus i viss utsträckning försetts med kollektiv service. I det följande skall dessa olika bostadskollektiva försök närmare skildras.

Bild 1. Sveriges första kollektivhus, John Ericssonsgatan 6, Stockholm, är uppfört år 1935.

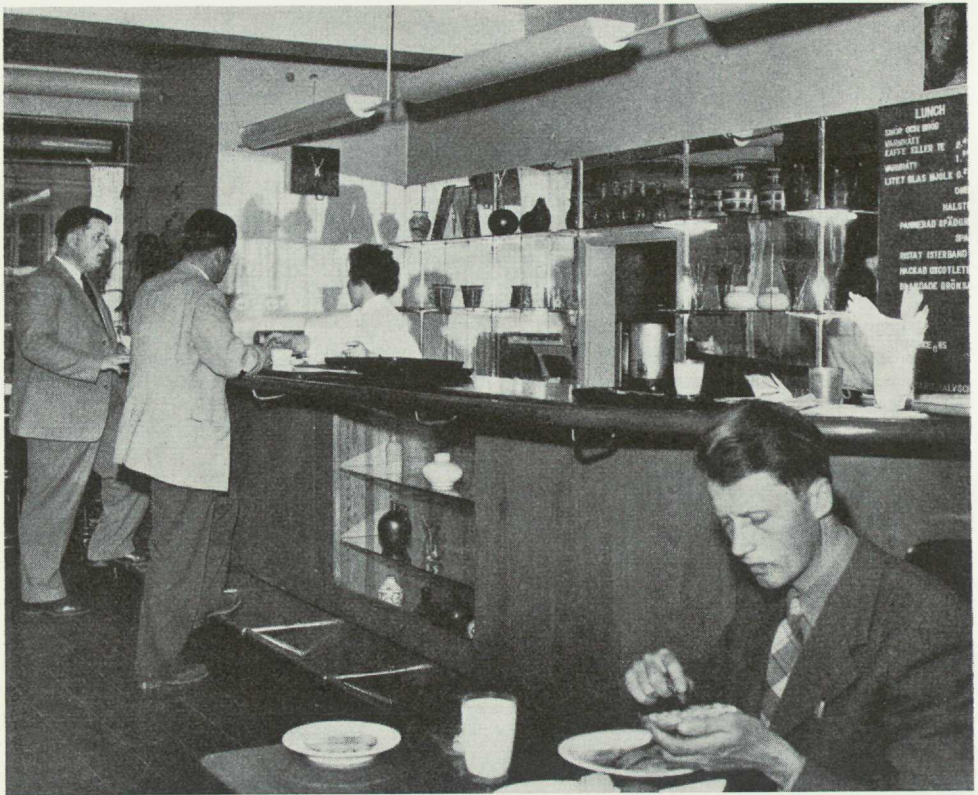

Bild 2. Restaurangen vid John Ericssonsgatan 6 utnyttjas även av utomstående.

Bild 3. Bland bekvämligheterna märks detta tvätt-
nedkast — det enda i sitt slag vid kollektivhusen.

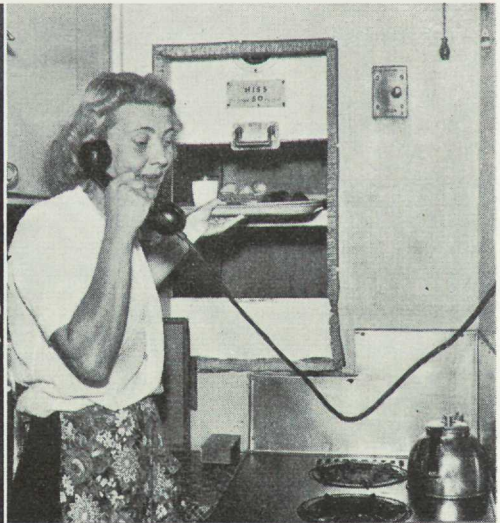

Bild 4. Genom mathiss och telefon står hyresgästerna
i bekväm kontakt med restaurangens centralkök.

Kollektiva bostadstyper

Även om diskussionen om kollektivhusen som den radikala metoden att rationalisera familjernas hushållsarbete tidvis varit rätt livlig i vårt land, har dock blott ett fåtal dylika projekt hittills förverkligats.

De arbetsuppgifter, som i kollektivhusen organiserats gemensamt, är av skiftande omfattning. Man bör skilja på kollektivhus som enbart avsetts för vissa kategorier och kollektivhus för familjer med barn, då dessa båda typer kräver delvis olika anordningar. Vid kollektivhus uteslutande bebott av ensamstående erfordras t. ex. icke något daghem. Fastigheter uteslutande eller huvudsakligen avsedda för familjer och ensamstående med barn, där väsentliga hushållsfunktioner såsom mathållning, barnavård, tvätt och städning organiserats kollektivt, kallas i det följande *familjekollektivhus* eller enbart kollektivhus. Fastigheter med någon eller samtliga av de nyssnämnda serviceanordningarna men endast avsedda för speciella kategorier benämnes däremot *kategorikollektivhus* eller enbart kategorihus.

Då en av kollektivhusets främsta uppgifter får anses vara att underlätta hushållsarbetet för familjer där båda makarna har förvärvsarbete och för förvärvsarbetande personer i övrigt med barn har familjekollektivhusen i denna redogörelse behandlats tämligen ingående. De olika serviceanordningarna har blivit föremål för mera detaljerade beskrivningar. Kategorikollektivhusen däremot, där servicen vanligen är mindre omfattande, har endast översiktligt berörts. Hit räknas huvudsakligen vissa typer av fastigheter med kollektiva anordningar för ensamstående yrkesverksamma personer eller för äldre personer.

Utöver dessa egentliga kollektivhus förekommer i ett stort antal fastigheter ansatser till kollektiv organisation av vissa arbetsuppgifter, t. ex. vid arbetar- och tjänstemannabostäder inom industrin och vid inackorderingshem drivna av KFUM, KFUK, IOGT m. fl. Då dessa typer av bostäder inte kan anses falla inom kommitténs arbetsområde och då den kollektiva organisationen här vanligen är föga utvecklad och i varje fall mycket ensidig, kommer dessa bostadstyper inte att behandlas här. Däremot har det ansetts vara av intresse att redovisa några exempel på moderna kollektivhus i utlandet.

Familjekollektivhusen i Stockholm

För närvarande finns i vårt land sju familjekollektivhus, samtliga belägna i Stockholm. I det följande lämnas en detaljerad redogörelse för dessa fastigheter beträffande

byggnadstyp, den kollektiva servicens organisation och kostnader m. m. Här har även medtagits en fastighet — Lundagården — som ursprungligen uppförts och organiserats som familjekollektivhus men där den kollektiva servicen senare slopats.

Totalt omfattar sålunda redovisningen åtta familjekollektivhus, nämligen

Kollektivhuset vid John Ericssonsgatan 6	uppfört 1935
YK-huset, Furusundsgatan 9	„ 1939
Gärdesgården, Erik Dahlbergsgatan 41—43	„ 1941
Lundagården, Gubbhusgatan 5—9	„ 1941
Alviksgården, Runda vägen 22—30	„ 1943
Mariebergshuset, Wennerbergsgatan 6	„ 1944
Familjehotellet, Nockebyhov, Gubbkärrsvägen 29	„ 1951
Kollektivhuset Blackeberg, Holbergsgatan 84	„ 1952

Kollektivhuset vid John Ericssonsgatan och Alviksgården äges av bostadsrättsföreningar. YK-huset, Lundagården, Mariebergshuset, Kollektivhuset i Blackeberg och Familjehotellet i Nockebyhov tillhör aktiebolag, medan Gärdesgården har enskild ägare.

De funktioner som mer eller mindre genomfört organiserats gemensamt i kollektivhusen är mathållning, barnavård, städning och tvätt. Dessutom tillkommer i vissa av kollektivhusen butiksservice jämte vissa andra anordningar. Nedan lämnas en redogörelse för hur dessa detaljer ordnats vid de olika kollektivhusen. Undersökningen avser förhållandena våren 1953.

KOLLEKTIVHUSET VID JOHN ERICSSONSGATAN

Kollektivhuset vid John Ericssonsgatan tillkom på initiativ av bl. a. nuvarande stadsplanedirektören i Stockholm, arkitekten SAR Sven Markelius, som även projekterat anläggningen. Huset är uppfört i sju våningar och innehåller följande antal lägenheter:

	Antal lägenheter	Lägenhetstyp	Lägenhetsyta m ² (inkl. balk.)	Insats för bostadsrätt i fastigheten kr.	Årsavgift kr. (inkl. bränsletillägg)
	9	Enkelrum, dusch, ingen service ...	17	612:—	500:40
Uthyrd av föreningen	1	1 rum, kokvrå, dusch	31	Hyra	1 215:—
	8	1 rum, kokvrå, badrum	19,6	764:—	599:40
Portvaktslägenhet	1	2 rum, kokvrå, badrum	34,7	Hyra	1 200:—
	2	2 rum (utan dörr), badrum	32,6	1 146:—	940:50
	9	2 rum, kokvrå, badrum	36,2	1 375:—	1 089:—
	2	2 rum, kokvrå, badrum	43,2	1 680:—	1 247:40
	19	2 rum, kokvrå, badrum	41,9—44,8	1 680:—	1 287:— —1 316:70
	1	3 rum, kokvrå, badrum	66,8	2 330:—	1 827:—
	4	4 rum, kokvrå, badrum	106,5	3 056:—	2 425:50
				—3 437:—	—2 720:10
	56				

Utöver ovanstående lägenheter tillkommer en använd som personalrum för restaurangen samt en utgörande fastighetens kontor.

De ovan angivna avgifterna inkluderar avsättning till reparationer med för närvarande $\frac{1}{2}$ % av respektive lägenheters andelsvärde, varav hälften går till fonden för yttre och hälften till fonden för inre reparationer.

Mathållning

I fastighetens bottenvåning ligger centralköket, till vilket är anknutna dels restaurang för 35 personer, dels ett system av mathissar till de olika lägenheternas kokvrår (med undantag av två). Varje mathiss betjänar 12 lägenheter, vilka genom lokaltelefoner står i förbindelse med centralköket. Restaurangen tillhandahåller porslin men ej matbestick. Centralköket tillagar dels lunch (smör, bröd, varmrätt, mjölk och kaffe) till ett pris av kr. 2: 10, dels middag (2 rätter och kaffe) till ett pris av kr. 2: 70. Därjämte serveras särskilda maträtter à la carte. Genom kupongsystem får hyresgästerna 23 % rabatt på priserna för de fasta måltiderna. Måltidstvang förekommer inte.

I den mån husets hyresgäster utnyttjar centralköket, sker detta främst genom att beställa upp mat i lägenheterna genom mathissarna; mindre ofta besöker de restaurangen. Centralköket ombesörjer för närvarande dagligen lunch och middag åt ca 25 abonnenter i kollektivhuset, huvudsakligen till ensamstående äldre personer. Familjerna ombesörjer i regel själva sin matlagning i lägenheterna.

Restaurangen är öppen även för allmänheten och frekventeras i stor utsträckning av utomstående, vilkas andel i omsättningen uppgår till ca 80 %. Restaurangrörelsens omsättning uppgick 1952 till kr. 166 000. Eventuell vinst tillfaller bostadsrättsföreningen.

Barnavård

I kollektivhuset fanns ursprungligen ett daghem, som mottog husets barn och i mån av utrymme även barn från utomstående familjer för hel- eller halvdagsvård. Barn från huset kunde även få stanna kvar över natten. Sammanlagt tog avdelningen emot 15—18 barn per dag.

Daghemmet drevs några år utan bidrag från det allmänna. Den förlust som därvid uppkom täcktes genom överskott på restaurangrörelsen. Senare erhöll barnavdelningen bidrag av allmänna medel. Företräde bibehölls dock för barn till husets hyresgäster. Verksamheten lämnade även i fortsättningen underskott. Då lokalerna i daghemmet delvis ansågs olämpliga, drives numera endast koltbarnsavdelningen, som mottar 6 barn. I övrigt användes lokalerna till barnträdgårdsverksamhet för kollektivhusets och angränsande fastigheters barn. Som nytt daghem har i stället upplåtits en 2-rumslägenhet i kollektivhuset med plats för 12 barn, varav 10 från kollektivhuset. Daghemmet åtnjuter vanligt kommunalt bidrag och avgifterna utgår efter stadens taxa för kommunalt understödda daghem. Den årliga nettokostnaden för daghemmet utgör f. n. ca 2 000 kr.

Städning

Föreningen har två städerskor vilka avlönas direkt av föreningen men ej är bosatta i fastigheten. Avgiften för städning är kr. 2: 50 per timme. Avgifterna inbetalas till en särskild städningskassa, ur vilken lönerna till städerskorna utbetalas. Verksamheten lämnade 1951 ett underskott å 1 507 kr., som fick täckas av föreningen.

Tvätt

Huset driver egen tvättinrättning dels för hyresgästerna, dels för restaurangen och barnavdelningen. Vid tvättinrättningen tillämpas priskontrollnämndens priser med 20 % rabatt åt hyresgästerna. Hyresgästerna har även rätt att själva använda tvättstugan.

YK-HUSET

YK-huset (Yrkeskvinnors Klubb) har uppförts som punkthus i åtta våningar. För ritningarna har svarat arkitekterna SAR J. Albin S:son Stark och Hillevi Svedberg.

Antal lägenheter	Lägenhetstyp	Lägenhetsyta m ²	Insats kr.	Hyra (utom bränsletillägg) kr.
7	1 rum, kokskåp	15	1 000:—	800:—
8	1 rum, kokvrå	25	1 500:—	1 000:—
8	2 rum, kök	45	2 300:—	1 250:—
16	3 rum, kök	65	3 400:—	1 900:—
15	4 rum, kök	85	4 500:—	2 600:—
1	5 rum, kök	105	5 300:—	3 080:—
7	s. k. enkelrum	9	—	720:— — 780:—
62				

De angivna hyrorna varierar något med lägenheternas belägenhet i fastigheten. Bolaget svarar för lägenhetsreparationer.

Aktieägare i bolaget är dels Stiftelsen Yrkeskvinnors Hus, dels hyresgästerna i fastigheten, vilka som insatser löser ett visst antal aktier, beroende på lägenhetens storlek. Någon utdelning på aktierna förekommer icke.

Mathållning

I anslutning till ett i bottenvåningen anordnat centralkök finns en restaurang. Lägenheterna står i förbindelse med köket genom en mathiss, gemensam för samtliga lägenheter i fastigheten och placerad invid personhissen i trappuppgången. Mathissen kan således inte nås direkt från lägenheterna.

Ursprungligen drevs restaurangrörelsen av företaget självt. Då detta visade sig mindre fördelaktigt, har rörelsen numera utarrenderats till den förutvarande köksföreståndarinnan. Bolaget har därvid förbehållit sig något förmånligare priser för sina hyresgäster. Restaurangen tillagar två olika luncher och en standardmiddag. För utomstående är priset för lunch kr. 2: 70 respektive kr. 2: — och för middag

kr. 2: 70. Matpriset för husets gäster är för lunch kr. 2: 40 respektive kr. 2: — och för middag kr. 2: 40. Vid köp av kuponghäften om 11 kuponger erhålles 10 % rabatt på dessa priser. Mattvång finnes inte.

Enligt uppgift har endast ca 10 familjer i huset inrättat sitt hushåll med regelbundet utnyttjande av centralköket. Av dessa hämtar så gott som samtliga upp maten genom mathissarna. Orsaken till den ringa frekvensen i centralköket synes vara dels att samtliga lägenheter är utrustade med fullständiga kök, dels att flera av familjerna har egna hembiträden.

Barnavård

Fastigheten är försedd med daghem, som tidigare drevs av bolaget. Daghemmet övertogs därefter av YK-husets Föräldraförening u. p. a., bestående av familjerna i fastigheten. Detta skedde för att inte bolaget som sådant skulle behöva belastas med kostnaderna för verksamheten. Fr. o. m. 1951 har daghemmet moderniserats och därmed godkänts för bidrag från det allmänna. Det drives numera som halvkommunalt företag, varvid föräldraföreningen betalar halva hyreskostnaden med förbehåll att minst fyra daghemsplatser skall reserveras för fastighetens barn. I och med att bidrag av allmänna medel utgår tillämpas de gängse avgifterna för Stockholms stads daghem.

Daghemmet mottar barn i åldern 3—7 år, fördelade på två grupper, en för 3—5-åringar och en för 5—7-åringar. Daghemmet, som i princip omhändertar barn såväl från fastigheten som från utomstående familjer, har f. n. 27 barn för heldagsvård. Av dessa är inget från kollektivhuset. Orsaken härtill är som redan nämnts, att flera av familjerna i kollektivhuset har egna hembiträden.

Barnvakt på kvällarna eller övernattningsnätter i daghemmet ombesörjes inte av barnavdelningen. För barnvakt har föräldrarna i fastigheten själva inrättat en jourtjänst.

Städning

Genom bolagets försorg anskaffades ursprungligen städerskor, som arbetade hos familjerna i fastigheten. För detta ändamål hade iordningställt några enkelrum med gemensamt badrum eller toalett, där städerskorna kunde beredas billiga bostäder. Städerna fick själva enligt överenskommelse åta sig arbetet i fastighetens lägenheter. Denna verksamhet lämnade emellertid mindre goda resultat, då vissa familjer utnyttjade arbetskraften intensivare än andra, som därför blev utan hjälp. Bolaget anställde då städerskor mot fast lön och ombesörjde förmedlingen av städhjälp till husets olika familjer, men ej heller detta experiment utföll väl. Sedan 1950 får familjerna själva anskaffa städhjälp, och städerskebostäderna är uthyrda till andra ensamstående kvinnor.

Tvätt

I kollektivhuset finns en tvättinrättning, som liksom de övriga serviceanordningarna ursprungligen drevs i företagens egen regi. Numera är den uthyrd och drivs som kom-

mersiell tvättinrättning utan rabatter åt hyresgästerna i fastigheten. Tvättinrättningen ombesörjer daghemmets tvätt till något nedsatt pris. Enligt uppgift från tvättinrättningen är det endast ett fåtal av familjerna i fastigheten som anlitar denna service.

GÄRDESGÅRDEN

Gärdesgården består av 2 större huskroppar i resp. 4 och 6 våningar ställda i vinkel mot varandra (ursprungligen var denna anläggning avsedd att kompletteras med ytterligare två byggnader, närmast för barnfamiljer; detta projekt har dock inte fullföljts). Huset har finansierats och uppförts av ingenjör Nils Nessen, projektör är arkitekt SAR Olle Zetterberg.

Antal lägenheter	Lägenhetstyp	Lägenhetsyta m ²	Hyra (utom bränsletillägg) kr.
30	Enkelrum, kokskåp, duschrum	22,75	980:—
54	Enkelrum, kokvrå, duschrum	22,75	1 020:—
6	Enkelrum, kokskåp, badrum	29,25	1 020:—
8	Enkelrum, mörk kokvrå, badrum	24,75	1 040:—
8	1 rum, ljus kokvrå, badrum	33,0	1 180:—
4	1 rum, alkov, mörk kokvrå, badrum	27,5	1 130:—
8	Dubblett, mörk kokvrå, badrum	38,5	1 440:—
6	Dubblett, kokvrå, badrum	48,75	1 600:—
12	2 rum, kök, badrum	57,38	1 870:—
2	2 rum, kök, badrum	45,0	1 870:—
6	3 rum, kök, badrum	52,5	2 040:—
1	4 rum, kök, badrum	114,76	3 880:—

145

Lägenheterna uthyres i vanlig ordning. Någon kontantinsats utöver hyran förekommer inte. De ovan angivna hyrorna avser första våningen i fastigheten.

För lägenhetstyperna enkelrum med duschrum finnes gemensamma badrum för ca 6 lägenheter i varje våningsplan. En del av dessa smålägenheter är inte heller utrustade med egna kylskåp. I 6-våningshuset har varje våningsplan försetts med en central kylanläggning där 15 smålägenheter per våningsplan förfogar över vardera en kylbox.

Mathållning

Fastigheten har gemensam matsal för hyresgästerna. Däremot finns inget centralkök. Maten hämtas från en i bottenvåningen förlagd restaurang, vilken drives helt fristående från kollektivhuset. Enligt bestämmelserna i hyreskontrakten är hyresgästerna förpliktade att inköpa kuponger för 20 middagar i månaden under 10 må-

nader om året. Priset härför är för närvarande kr. 51: — (= kr. 2: 55 per måltid) per månad. För köp av ytterligare 5 middagar är priset endast kr. 2: 40 per middag. Bestämmer sig hyresgästerna för 25 middagar redan vid månadens början, är priset för samtliga måltider kr. 2: 40 per middag. (Hyresgäster inflyttade före 1943 behöver endast binda sig för 20 middagar per *lägenhet*, medan hyresgäster som inflyttat senare måste binda sig för 20 middagar per *person* och månad.) Matsalen är stängd två söndagar i månaden och vissa helgdagar samt under en sommarmånad. Hyresgäst äger rätt att uttaga en "frimånad" under valfri tid av året. Under de tider då restaurangen är stängd liksom då hyresgäst genom sjukdom är förhindrad att utnyttja matsalen erlägges en s. k. administrationsavgift med för närvarande kr. 7: — i månaden.

Hyresgästerna kan inte hämta med sig maten till lägenheterna. Vid sjukdom och övertidsarbete kan dock hyresgäst få maten uppskickad till lägenheten mot en extra avgift av 25 öre per gång. För detta ändamål står varje lägenhet genom lokaltelefon i förbindelse med matsalen.

Gäster kan medtagas i matsalen mot en extra avgift av 50 öre per måltid på vardagar och 1 kr. på helgdagar.

Städning

Sex städerskor finns anställda, samtliga boende i huset. Fyra av dessa är anställda för trapp- och korridorstädning. En av dem svarar för bastu, klubblokal och tjänstgör som avbyterska för matsalshusan, som är heltidsanställd med åliggande att svara för städning av lärum, kontor och matsal, uppdukning m. m. Den sjätte städerskan sköter middagsdisken. Härutöver står personalen, med undantag av matsalshusan, till hyresgästernas disposition för städning av lägenheterna, varom privat uppgörelse får ske i varje särskilt fall. Städningen kostar kr. 2: 50 per timme eller kr. 1: 25 per halvtimme.

Tvätt

En mindre tvättinrättning finns i huset. Den drivs som fristående rörelse och tillämpar inga rabatter gentemot hyresgästerna i huset. Enligt uppgift utnyttjar hyresgästerna tvättinrättningen endast mycket sporadiskt, företrädesvis till skjorttvätt och liknande.

I fastigheten finns dessutom tvätt- och strykrum för hyresgästernas egen användning.

LUNDAGÅRDEN

Lundagården har uppförts som fristående byggnad i sex våningar. Huset har ritats och projekterats av arkitekt SAR J. Albin S:son Stark.

Antal lägenheter	Lägenhetstyp	Lägenhetsyta m ²	Insats kr.	Hyra (utom bränsletillägg) kr.
3	1 rum, ljus kokvrå, badrum	24	900:—	775:—
1	1 rum, ljus kokvrå, alkov, badrum	25	1 000:—	800:—
5	1 rum, ljus kokvrå, alkov, badrum	26	1 000:—	950:—
15	1 rum, ljus kokvrå, alkov, badrum, balkong	26	1 050:—	950:—
4	1 rum, ljus kokvrå, alkov, badrum	27	1 100:—	1 000:—
5	1 rum, ljus kokvrå, hall, badrum	29	1 200:—	1 100:—
5	1 rum, kök, alkov, badrum, balkong	31	1 200:—	1 075:—
5	2 rum, kokskåp, badrum, balkong	35	1 400:—	1 150:—
2	2 rum, ljus kokvrå, badrum, balkong	38	1 900:—	1 475:—
1	2 rum, kök, badrum (portvaktsbostad)	40,5	—	1 500:—
2	1 rum, ljus kokvrå, hall, alkov, badrum	46	1 600:—	1 325:—
2	2 rum, kök, hall, badrum, balkong	46	1 900:—	1 475:—
10	2 rum, kök, hall, badrum, balkong	57	2 200:—	1 775:—
3	3 rum, kök, kapprum, badrum	66	2 500:—	2 075:—
5	3 rum, kök, hall, badrum, balkong	66	2 600:—	2 100:—
67				

Utöver ovan uppgivna lägenheter finns tre städerskerum och ett mindre möblerat rum för uthyrning.

Hyrorna är här angivna till ett medelvärde och varierar uppåt och nedåt beroende på läget i huset. Hyresgästerna erlägger insats genom att inköpa aktier i byggnadsföretaget. På aktierna lämnas ingen utdelning; eventuell vinst användes för att sänka hyror. Varje hyresgäst svarar själv för inre reparationer.

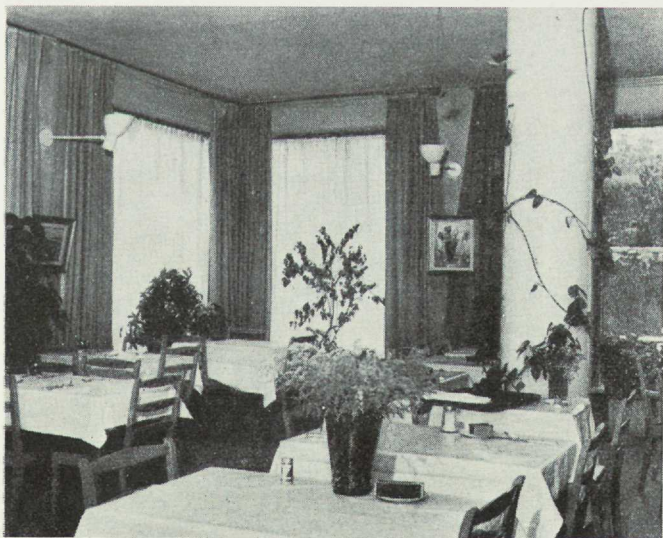
Mathållning

Centralkök med restaurang var ursprungligen inrymt i fastighetens bottenvåning och drevs till sommaren 1943 i bolagets regi. Verksamheten gick emellertid med förlust och uthyrdes därefter jämte en i huset befintlig mjölk- och speceributik till utomstående. Maten serverades i restaurangen eller distribuerades genom mat-hissarna (två sådana fanns, en för var och en av de två trappuppgångarna). Något måltidstvång förekom inte; husets hyresgäster uppmanades emellertid att i största möjliga utsträckning intaga sina måltider i restaurangen. Priset för middag var kr. 1: 68. Lunchservering förekom även en kort tid. Så småningom infördes emellertid ett visst mattvång genom att varje hyresgäst fick förbinda sig att tills vidare köpa minst 10 måltider per månad i restaurangen.

Då restaurangen fortfarande gick med förlust, uthyrdes den till festvåning (vinrestaurang). Då verksamheten emellertid blev alltför störande för kringliggande lägenheter, måste den efter någon tid upphöra. Restaurangen ombyggdes 1945 och uthyres numera till kontor. Under de år bostadsföretaget i egen regi drev restaurangen (åren 1941—1943) åsamkade denna företaget en förlust av kr. 27 000. Mathissarna har numera monterats ned och utrymmet har tillförts lägenheterna i form av extra garderober.

*Bild 5. Yrkeskvinnornas
kollektivhus, YK-huset,
Furusundsgatan 7, Stock-
holm, uppfördes 1939.*

*Bild 6. Restaurangen i YK-
husets bottenvåning är även
öppen för allmänheten.*

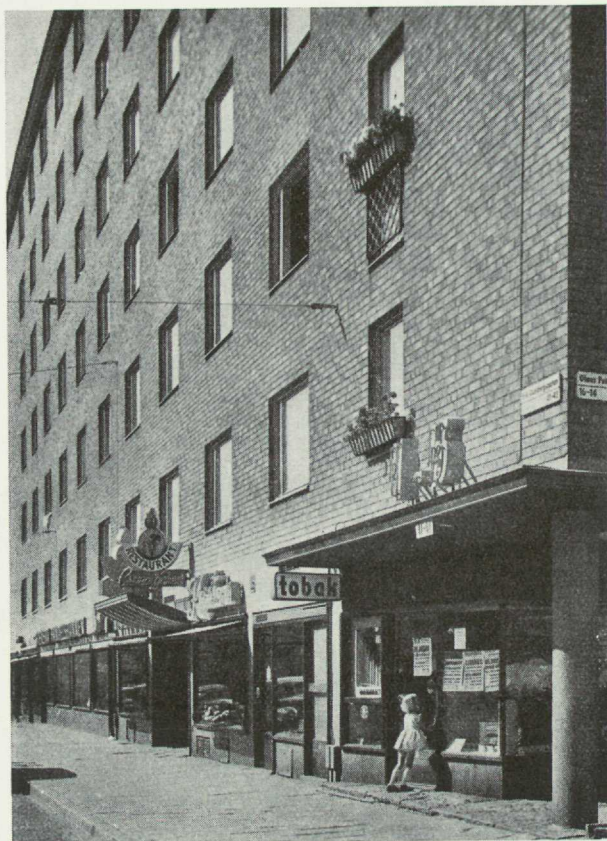

Bild 7. Gärdesgården, Erik Dahlbergsgatan 41—43, Stockholm, inrymmer huvudsakligen smålägenheter och barnfamiljer är sällsynta.

Bild 8. I Gärdesgårdens bottenvåning ligger restaurang Grenadjären, som levererar mat till kollektivhusets hyresgäster.

Bild 9. Alviksgården, Runda vägen 22—30, Stockholm, uppfördes 1943. Anläggningen utformades som fristående 3-vånings smalhus.

Bild 10. Alviksgården har en egen livsmedelsaffär.

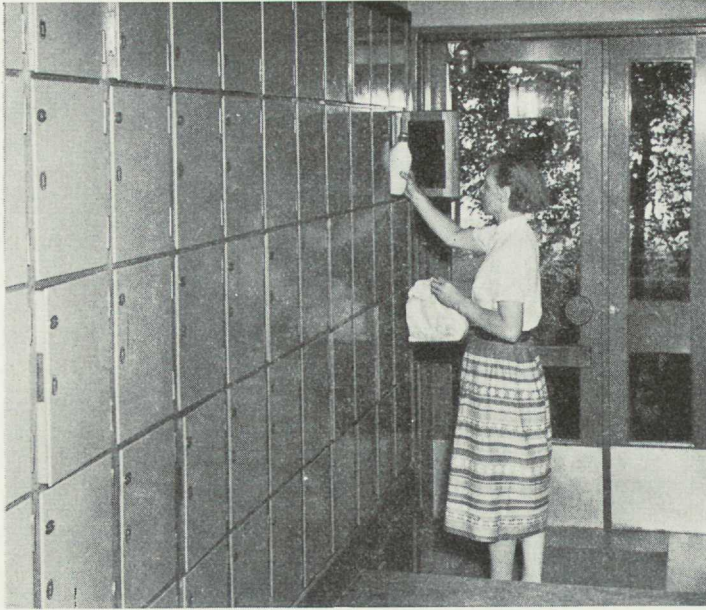
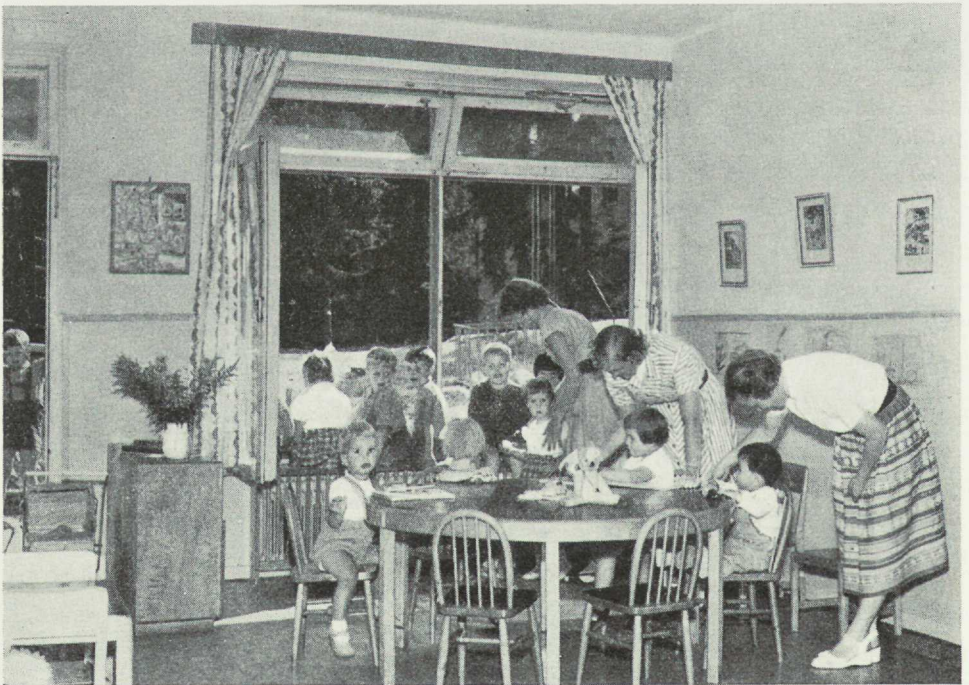

Bild 11. De som inte hinner handla under dagen kan beställa sin mat per telefon och vid hemkomsten hämta den i familjens fack. (Alviksgården).

Bild 12. I Alviksgården är ett rymligt daghem inrymt i bottenvåningen i en av fastigheterna.

Barnavård

Lundagården drev tidigare ett daghem som inrymts i en tvårumslägenhet i fastigheten. Daghemmet kunde mottaga 15 barn för heldagsvård.

Avgiften för heldagsvård (kl. 7—18) inklusive tre måltider, morgonmål, middag och mellanmål, var (1944) kr. 75: — per månad. För två barn från samma familj var priset kr. 125: — per månad. Genom överenskommelse med Stockholms stad fick kommunen placera så många barn i daghemmet från utomstående familjer, att detta blev fullbelagt. För de utomstående barnen betalades likaså kr. 75: — per månad. Staden täckte därjämte en del av nettokostnaden. Efter uppgörelse med de anställda kunde övernattnings- och barnvakt i lägenheterna ordnas.

Då verksamheten trots stadens bidrag medförde betydande kostnader och då barnantalet inom fastigheten därjämte sjönk, beslöt man 1945 att lägga ner daghemmet. Detta är nu ombyggt till en lägenhet.

Städning

Från början avsåg bolaget att ha tre städerskor anställda, vilka skulle bo i de för dem avsedda rummen i bottenvåningen mot en hyra av kr. 40: — per månad. Städningens arbetet i huset räckte emellertid icke ens till att hålla en städerska fullt sysselsatt. Rummen har därför uthyrts i vanlig ordning. I den mån familjerna har behov av städning får de ordna detta själva. En anledning till att städhjälpen ej kom att utnyttjas är att huset i stor utsträckning bebos av ensamma äldre damer som själva önskade utföra städningen.

Tvätt

Fastigheten har försetts med maskintvättstuga, där hyresgästerna själva utför tvätten. Tvättstugan är ständigt upptagen. Hyresgästerna betalar endast strömförbrukningen, vilket sker genom en myntapparat.

ALVIKSGÅRDEN

Alviksgården utgöres av tre friliggande smalhuslängor i tre våningar med gemensam värmecentral. Anläggningen har projekterats av arkitekt Olof Grundell.

Antal lägenheter	Lägenhetstyp	Lägenhetsyta m ²	Insats kr.	Årsavgift (utom bränsletillägg) kr.
7	1 rum, kök el. kokvrå, badrum	38	1 757: —	1 260: —
23	2 rum, kök el. kokvrå, badrum	50	2 302: —	1 644: —
24	3 rum, kök el. kokvrå, badrum	65	2 840: —	2 028: —
7	4 rum, kök el. kokvrå, badrum	77	3 385: —	2 424: —
61				

Ovanstående 61 lägenheter disponeras med bostadsrätt. Dessutom finns en personalbostad om 10 rum och kök med gemensamt badrum för städerskor och barn-

sköterskor, en vaktmästarbostad samt en lägenhet för daghemsföreståndarinnan. Två lägenheter har ljus kokvrå, de övriga rymliga kök. Samtliga lägenheter har badrum med fönster, rymliga garderobsutrymmen, balkonger, mat- och förrådsställare.

Insatserna utgör 10 % av lägenheternas andelsvärde. Den angivna avgiften gäller mellanvåningen utom för lägenhetstypen 1 r. o. k., där uppgifterna avser bottenvåningen.

Mathållning

Centralkök och livsmedelsbutik är inrymda i bottenvåningen i en av fastigheterna. Restaurang finns däremot inte. Livsmedelsbutiken och centralköket drevs ursprungligen av bostadsrättsföreningen men är numera uthyrda. Centralköket tillhandahåller från kl. 15.00 varje dag i regel två varmrätter till ett pris av kr. 1: 50 eller med dessert kr. 2: —. Ett kupongsystem är infört, varvid 22 middagar utan dessert kostar kr. 28: — eller kr. 1: 28 per måltid. Centralköket levererar även maten till daghemmet samt till ett växlande antal strökunder.

Butiken är belägen i anslutning till en av fastigheternas trappuppgångar. I väggen mellan butiken och trapphallen finns ett antal värmeisolerade matfack, ett för varje lägenhet i fastigheterna. Middagsmålet ställes av centralköket in i facken i särskilda mathämtare, som avhämtas av hyresgästen vid hemkomsten. De tomma mathämtarna ställas följande morgon tillbaka i respektive fack. Matfacken kunde tidigare öppnas såväl åt butiken som åt farstun. Även varor från butiken kunde då beställas och avhämtas på samma sätt. Numera är facken stängda från butiken men användes dock fortfarande av centralköket.

Under 1952 utnyttjade 48 % av föreningens familjer centralköket med 35 portioner per familj och månad under vinterhalvåret september—maj. Under sommarmånaderna har frekvensen varit avsevärt mindre.

Barnavård

Daghem bestående av ett rum för koltbarn, ett rum för större barn och två isoleeringsrum samt pentry och expedition finns inrymt i en av byggnaderna. En mindre hobbylokal med diverse verktyg kan även disponeras av daghemsbarnen. Barn mottages för såväl hel- som halvtidsvård.

På daghemmet vårdas för närvarande regelbundet ca 25 barn, därav 10 koltbarn och 15 äldre barn. Spädbarn mottas ej. Av barnen mottas 18 för heltidsvård, varav 10 från huset. Från starten 1943 intill 1948 lämnade daghemmet ett sammanlagt underskott av kr. 44 000: —. Daghemmet är sedan 1947 anslutet till den kommunalt finansierade Centralföreningen för daghem och lekskolor och tillämpar den av staden fastställa taxan; bostadsrättsföreningens andel i driftskostnaderna inskränker sig numera till fri lokal (3 000 kronor per år + bränsle).

Städning

T. o. m. 1949 fanns fem städerskor anställda med fast månadslön (tidigare åtta). Städningen ersattes med kr. 2: — per timme. Familjerna fick anmäla sitt behov av

städhjälp med betalningsskyldighet för tecknat antal timmar. Avgifterna för städningen betalades månadsvis i efterskott. Verksamheten finansierades på så sätt att en grundlön om kr. 1 000: — för varje städerska inräknades i årsavgifterna (= hyrorna). Överskjutande del av lönen finansierades med influtna städningssavgifter.

Denna verksamhet kunde inte ekonomiskt balanseras och då den även var förenad med vissa organisationssvårigheter, har detta system från årsskiftet 1949—50 slopats. Varje familj får numera själv ordna sin städhjälp genom fritt avtal med de i huset boende städerskorna. Numera finns tre städerskor anställda, som arbetar full tid åt föreningens medlemmar. Sedan 1951 är städpriset kr. 2: 25 per timme.

Golvbonare finns att hyra genom vaktmästaren i huset till ett pris av kr. 1: — per timme.

Vid en undersökning 1952 framgick att 30 % av familjerna utnyttjade städhjälp i medeltal 6 timmar per vecka under vinterhalvåret. Sommartiden var frekvensen lägre.

Tvätt

I fastigheten finns dels en maskintvättstuga, dels en mindre handtvättstuga utan maskinutrustning. Maskintvättstugan drevs tidigare av föreningen med hjälp av två anställda tvätterskor. Avgiften för tvätten låg något under marknadspriset. De första två åren gick verksamheten med förlust, och man upphörde då att själv driva anläggningen. Numera är maskintvättstugan uthyrd till utomstående person som tillämpar priskontrollnämndens priser. Föreningen har därvid förbehållit sig 15 % rabatt på tvättpriserna för sina medlemmar vid en tvättmängd av minst 5 kg.

50 % av familjerna i föreningen utnyttjar för närvarande tvättinrättningen med i genomsnitt 12 kg per familj och månad. För veckotvätt tar 10 % av familjerna tvättinrättningen i anspråk med i genomsnitt 5 kg per familj och vecka. Endast ett fåtal familjer använder handtvättstugan, vilket åtminstone delvis kan förklaras av dess primitiva utrustning.

MARIEBERGSHUSET

Mariebergshuset består av två friliggande byggnader i 6—8 våningar med en överbyggd förbindelseled dem emellan. Byggnaderna är finansierade och uppförda av byggmästare Olle Engkvist. Ritningarna har utförts av arkitekten SAR, professor Sven Ivar Lind.

Antal lägenheter	Lägenhetstyp	Lägenhetsyta m ²	Hyra (utom bränsletillägg) kr.
43	1 rum, ljus kokvrå el. kokskåp	28—30	960: ——1 680: —
121	2 rum, ljus kokvrå	44—50	1 500: ——2 160: —
15	3 rum, kök el. ljus kokvrå	65	2 340: ——2 760: —
6	4 rum, kök	100	3 480: ——3 730: —

Hyresgästerna deponerar ett belopp varierande mellan 150—350 kr. som säkerhet för uteblivna hyror och reparationer. På dessa pengar lämnas 4 % årlig ränta, vilket jämte det ursprungliga beloppet återbetalas vid hyresgästens avflyttning.

Mathållning

Huset är försett med centralkök och i anslutning härtill en restaurang för ca 100 personer. Denna är reserverad för husets gäster och hålles öppen för servering av middagar kl. 16.30—19.00. Tidigare togs centralkök och matsal även i anspråk för lunch för husets skolbarn. Dessa får nu sin lunch i skolan och kollektivhusets anläggning användes utslutande för hyresgästernas middagar. Centralköket svarar även för daghemmets mathållning.

Restaurangen är öppen alla vardagar men hålles stängd två söndagar per månad. Under sommaren är den helt stängd under en månad. Enligt bestämmelserna i hyreskontrakten måste varje person över 10 år köpa 25 middagskuponger per månad i 10 månader per år — 1 månad beräknas bortfalla för hyresgästernas semester och 1 månad för restaurangens stängning under sommaren. Priset för de obligatoriska måltidskupongerna är kr. 57:50 per månad. Härav utgör 5 kr. grundavgift, som utgår även under hyresgästernas semester och sjukdom samt under den tid restaurangen hålles stängd.

Hyresgästerna kan även hämta maten i matutlämningen vid centralköket till samma pris som i restaurangen och inta måltiderna i lägenheterna. För detta ändamål uthyres särskilda mathämtare, för vilka deponeras en engångshyra av kr. 10: —. Vid hämtning av middagsmaten får man emellertid inte bröd, smör eller kaffe. Gäster får medtagas till restaurangen emot ett tillägg av kr. 1: — per person. För närvarande intar ca 2/3 av familjerna middagen i restaurangen, medan övriga, huvudsakligen barnfamiljerna, föredrar att hämta upp maten i lägenheterna.

I anslutning till den större matsalen finns en mindre festmatsal. Hyresgästerna kan om de så önskar vid privata tillställningar få maten serverad här mot en prisförhöjning av kr. 1: — per kuvert.

Barnavård

Barn i åldern 4 månader—7 år mottas i husets daghem för hel- och halvdagsvård. Daghemmet var ursprungligen beräknat för 58 barn men är nu utbyggt till ca 70 platser. För närvarande är daghemmet fullbelagt. Flertalet barn mottas för heltidsvård. Av dessa är 10 spädbarn. Av barnen som vårdas på daghemmet är för närvarande ca 2/3 från kollektivhuset och resten från angränsande fastigheter. Vid sidan om daghemmet hålles två mindre lokaler öppna som eftermiddagshem. Efter överenskommelse åtar sig personalen barnvakt om kvällarna i lägenheterna. Avgiften härför brukar vara kr. 1: 75 per timme före kl. 24.00 och kr. 2: — per timme efter denna tidpunkt.

Till daghemmet utgår numera bidrag av allmänna medel och avgifterna är därmed bundna vid stadens daghemstaxa. Lokalhyra debiteras ej daghemmet utan bestrides av bolaget.

Städning

Fastigheten har tolv städerskor anställda, samtliga boende i huset. Avgiften för städning är kr. 2: 50 per timme. Städerna uppstår själva ersättning för sitt arbete i familjerna. Utöver lägenhetsstädning städar de korridorer och restaurangen samt biträder som serveringshjälp i matsalen. För detta uppstår de fast månadslöner av bolaget. Nästan samtliga hyresgäster anlitar städhjälp mer eller mindre regelbundet. De fast anställda städerna räcker därför inte till, utan ibland måste ytterligare arbetskraft anlitas.

Tvätt

Förutom en mindre maskintvättstuga finns en större tvättanläggning med en kapacitet av ca 7 500 kg tvätt per månad, utlyrd till utomstående företagare. Tvättinrättningen lämnar 10 % rabatt åt kollektivhusets hyresgäster. Vid en undersökning 1947 framgick, att 92 % av familjerna helt eller delvis lät tvättinrättningen utföra deras tvätt. För många familjer gällde det dock endast skjorttvätt. Egentlig vittvätt utförde ungefär hälften av familjerna själva i den mindre tvättstugan. I flera fall förekommer att familjerna anlitar någon av husets städerskor för sådan tvätt; dels anses detta bli billigare, dels blir tvätten fortare färdig.

FAMILJEHOTELLET I NOCKEBYHOV

Familjehotellet består av tre större byggnader i 3—4 våningar om tillsammans 150 lägenheter grupperade kring 18 olika trappuppgångar. Fastigheterna har uppförts som smalhushus och alla lägenheter är genomgående. De olika huskropparna har placerats i en bågförm med fasaderna mot söder och väster. Sinsemellan är de förbundna med smala förbindelsehus. Fastighetens entréer — varav en är huvudentré — har förlagts till ett av dessa förbindelsehus, vars bottenvåning utgör en hall. Längs bottenvåningens ena sida går en korridor genom alla tre byggnaderna, förbindande samtliga trappuppgångar och kollektivordningarna i mittelhuset med varandra. Utan att lämna byggnaderna kan således samtliga hyresgäster nå kollektivordningarna.

Till anläggningen hör även en mindre radhusbebyggelse.

Antal lägenheter	Lägenhetstyp	Lägenhetsyta m ²	Hyra (utom bränsletillägg) kr.
4	1 rum och kokskåp	12 — 20	432: — 720: —
27	1 rum och kokskåp	22,9 — 27,9	825: — 1 005: —
17	1 rum och kokskåp	34,3 — 42,1	1 235: — 1 515: —
1	1 rum och kokvrå	48,3	1 740: —
1	2 rum och kokvrå	57,9	2 085: —
21	1 rum och kök	43,2 — 47,5	1 555: — 1 710: —
25	2 rum och kök	56,4 — 70,3	2 030: — 2 530: —
43	3 rum och kök	69,1 — 77,7	2 490: — 2 795: —
6	4 rum och kök	95,3 — 96,9	3 430: — 3 490: —
9	5 rum och kök	113,9 — 120,2	4 100: — 4 325: —
6	6 rum och kök (i radhus)	153,0	5 500: —
160			

Anläggningen har finansierats och uppförts av byggmästare Olle Engkvist samt ritats av arkitekterna SAR Sven Backström och Leif Reinius.

Mathållning

Anläggningen har en restaurang för ca 100 personer och centralkök för ungefär den tredubbla kapaciteten. Matsalen hålles öppen för servering av hyresgästernas middag kl. 16.30—19.00. Serveringen är i viss utsträckning tillgänglig även för utomstående abonnenter. Restaurangen är öppen varje vardag samt två söndagar i månaden. Enligt hyreskontraktet förbinder sig hyresgästen att för varje vuxen familjemedlem inköpa 25 middagskupper per månad under 10 månader per år till ett pris av för närvarande kr. 57: 50 per månad. En månad beräknas bortfalla för hyresgästens semester och en månad under sommaren är restaurangen stängd. Priset inkluderar en grundavgift å kr. 5: —, som utgår även under hyresgästens semester eller sjukdom samt under den tid restaurangen hålles stängd. För barn under 10 år tillämpas halv avgift.

Hyresgästerna kan allt efter önskan inta måltiderna i restaurangen eller i lägenheterna. I det senare fallet tillhandahåller centralköket mathämtare, för vilka debiteras en engångshyra av 10 resp. 15 kronor. Avhämtas middagsmaten går emellertid abonnenten miste om bröd, smör, en assiett och kaffe. Vanligtvis brukar ca 30—40 % av hyresgästerna föredraga att inta middagsmålet i lägenheterna.

Abonnenter äger rätt att ta med gäster till restaurangen mot en extra avgift av kr. 1:— per måltid. För utomstående abonnenter är priset per middag för närvarande kr. 3: 30 på vardagar och kr. 3: 80 på söndagar.

I anslutning till restaurangen finns två festsalar, en mindre för 12 personer och en större — det s. k. turkiska tältet — för 34 personer. Dessa festsalar står till hyresgästernas disposition vid abonnerade tillställningar. Den större festsalen uthyres även till utomstående familjer och sammanslutningar.

I kollektivhusets huvudentré finns en mindre butik — Nockebyhovs servicebutik — vars varusortering ungefär motsvarar en vanlig mjölk- och speceributiks. Den hålles öppen vardagar kl. 8.30—13.00 samt 16.00—19.00 och betjänas av en heltidsanställd föreståndarinna och ett deltidsanställt biträde.

Barnavård

Anläggningen innehåller inget daghem. En lokal i fastigheten har inretts till lek-skola och disponeras av en av hyresgästerna bildad föräldraförening.

Städning

För renhållning inom fastigheten finns åtta heltidsanställda städerskor. Dessa är anställda mot en viss grundlön och fri middag. Mot denna lön utför de under en del av dagen städning av vissa gemensamma utrymmen och biträder med servering i matsalen. Övrig tid disponerar personalen för städning av lägenheter till ett pris av

kr. 2: 50 per timme efter överenskommelse med familjerna. Städerna har hittills haft full sysselsättning inom kollektivhuset.

Lägenheter om 1 rum, kokskåp och dusch får av personalen hyras såsom tjänstebostäder.

Tvätt

Detta kollektivhus har utrustats med 4 maskintvättstugor, 1 större och 3 mindre. Den större tvättstugan — Nockebyhovs Handtvätt — drives av bolaget helt kommersiellt och betjänar såväl husets hyresgäster som utomstående till gängse priser. Tvättstugan betjänas av en heltidsanställd person.

Hyresgäster som så önskar kan själva utföra sin tvätt i de mindre tvättstugorna, som med tork-, mangel- och strykrum kostnadsfritt står till hyresgästernas förfogande. Avgift för strömförbrukningen erlägges i en myntautomat. Enligt uppgift är de mindre tvättstugorna tämligen flitigt utnyttjade.

KOLLEKTIVHUSET I BLACKEBERG

Kollektivhuset i Blackeberg utgöres av ett sjuvånings punkthus om tillsammans 84 lägenheter, alla om ett rum och kokvrå. I byggnadens centrum löper en trappuppgång. På ömse sidor om denna finns i varje våningsplan hiss försedda mindre vestibuler med ingångar till lägenheterna.

Byggmästare Olle Engkvist har finansierat och uppfört anläggningen, som ritats av arkitekten SAR Hjalmar Klemming. Lägenheterna är av nedanstående två storlekstyper:

Antal lägenheter	Lägenhetstyp	Lägenhetsyta m ²	Hyra (utom bränsletillägg) kr.
56	1 rum, kokvrå, balkong, badrum	28	1 200: —
28	1 rum, kokvrå ("dublett"), balkong, badrum	38,4	1 700: —
84			

Fastighetens gemensamma serviceanordningar bestående av centralkök med matutlämning, butik och tvättstuga är belägna i botten- och källarvåningen.

Mathållning

Anläggningen är utrustad med ett modernt centralkök, som lagar maten åt de i huset boende. Dessutom bakas i mån av tid delikatesswienerbröd och småbröd för avsalu i den anslutna speceributiken.

Fastigheten har samma måltidsvång som Mariebergshuset och Familjehotellet och hyresgästerna kan välja mellan att intaga måltiderna i bostaden eller att äta i restaurangen, som även är lunchställe för kontorsanställda inom området. Enligt uppgift har hälften av familjerna valt att äta i lägenheterna.

För hämtning av middagsmaten förhyr varje hyresgäst en mathämtare för kr. 20:—. I anslutning till köket finns en korridor, vars ena vägg upptas av låsbara matfack för samtliga abonnenter. När middagsmaten är färdiglagad kl. 16.00 ställs den in i dessa fack och kan sedan när som helst under kvällens lopp avhämtas av familjerna. Påföljande morgon ställs de tomma matkorgarna tillbaka i öppna fack på motsatta sidan av samma korridor.

I anslutning till centralköket och till korridoren för mathämtningen finns en mindre kombinerad mjölk-, kött- och speceributik, vilken även försäljer färdiglagad mat från centralköket (i genomsnitt ca 5 portioner om dagen). Butiken är öppen kl. 8.00—19.00.

Barnavård

Kollektivhuset i Blackeberg, som är helt nyuppfört, saknar daghem. Fastigheten som endast innehåller enrumslägenheter, är inte avsedd för barnfamiljer. För närvarande bebos fastigheten huvudsakligen av ensamstående personer och unga familjer utan barn. Man säger sig från företagets sida ha goda förhoppningar om att i förekommande fall kunna ordna lägenhetsbyten till andra fastigheter, då efterfrågan på mindre kollektivhuslägenheter vid stadens bostadsförmedling är mycket stor. Ett daghem är under uppförande i kollektivhusets grannskap.

Städning

En heltidsanställd städerska svarar för all renhållning inom fastigheten. Mot fri lunch och en mindre fast lön utför hon städning av trappor och andra gemensamma utrymmen. Hon biträder dessutom vid lunchserveringen. Övrig tid disponerar hon för att enligt överenskommelse med hyresgästerna åta sig städning av lägenheter till ett pris av kr. 2: 50 per timme. Denna avgift uppbär städerskan själv.

Tvätt

Kollektivhuset i Blackeberg har försetts med maskintvättstuga med två 12-kilos tvättmaskiner som jämte tork-, mangel- och strykrum står fritt till hyresgästernas disposition. Den enda utgiften för hyresgästerna gäller strömförbrukningen till de elektriska tvättmaskinerna. Avgifterna uppbäres i en myntapparat.

ÖVRIGA GEMENSAMMA ANORDNINGAR

Kollektiva anordningar för att ge hjälp vid sjukdom saknas vanligen i de stockholmska kollektivhusen. Gärdesgården har dock sörgt för att sjuka personer kan få maten uppburen i lägenheterna mot en extra avgift av 25 öre per mål. För detta ändamål finns ett särskilt signalsystem infört i husets alla lägenheter, varigenom hyresgästerna kan komma i förbindelse med såväl vicevärdinnan och portvakten som med en intilliggande brödaffär.

I familjer med småbarn där båda föräldrarna är förvärvsarbetande uppstår ofta besvärliga situationer när något barn blir sjukt och behöver tillsyn i hemmet. I viss

Bild 13. Mariebergshuset, Wennerbergsgatan 6, Stockholm, uppfördes 1944. Det är Stockholms och därmed landets största kollektivhus.

Bild 14. Mariebergshuset har i bottenvåningen centralkök och restaurang. Familjerna kan välja mellan att äta i restaurangen...

Bild 15. ...eller att själva hämta maten i centralköket.

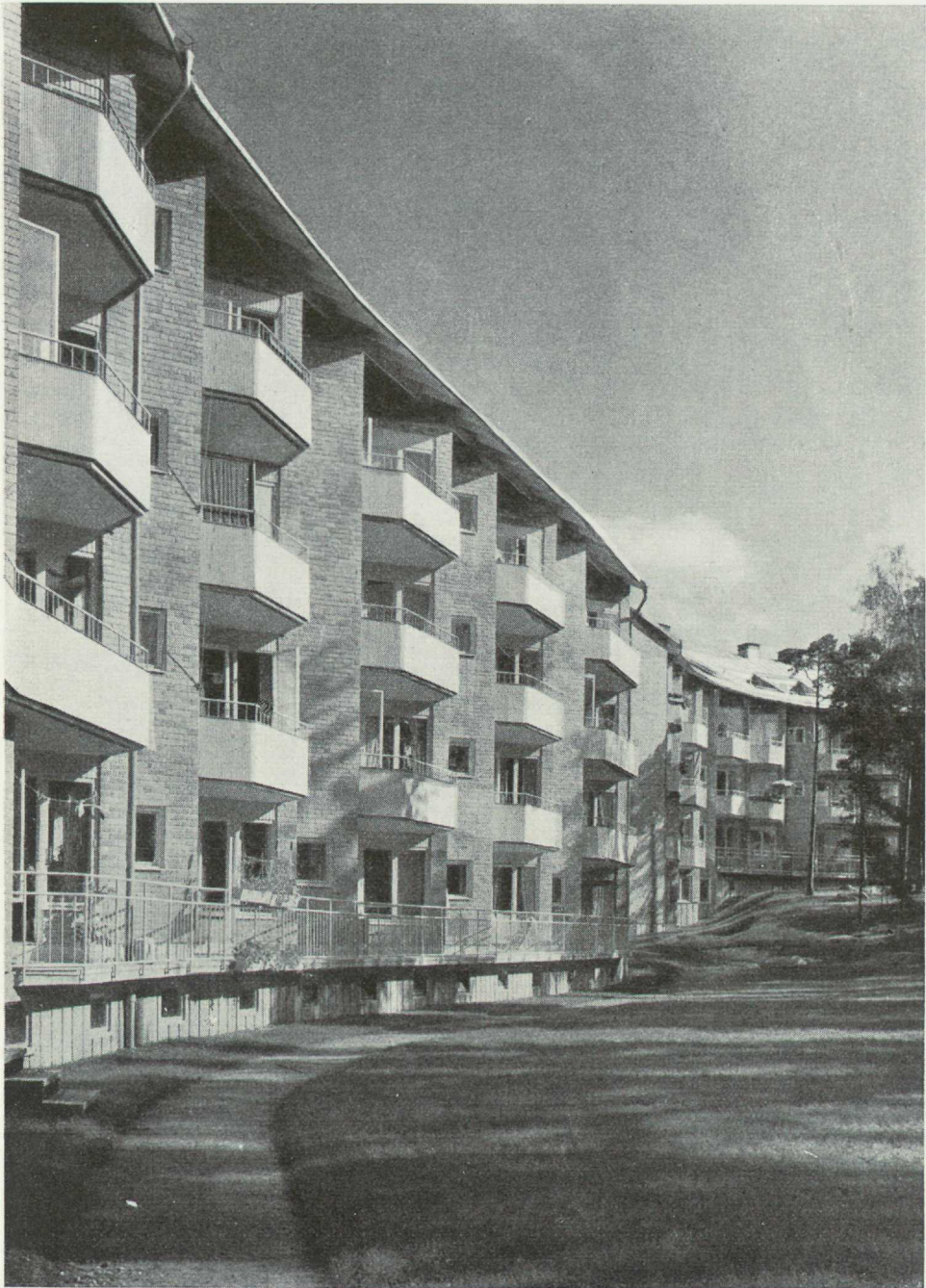
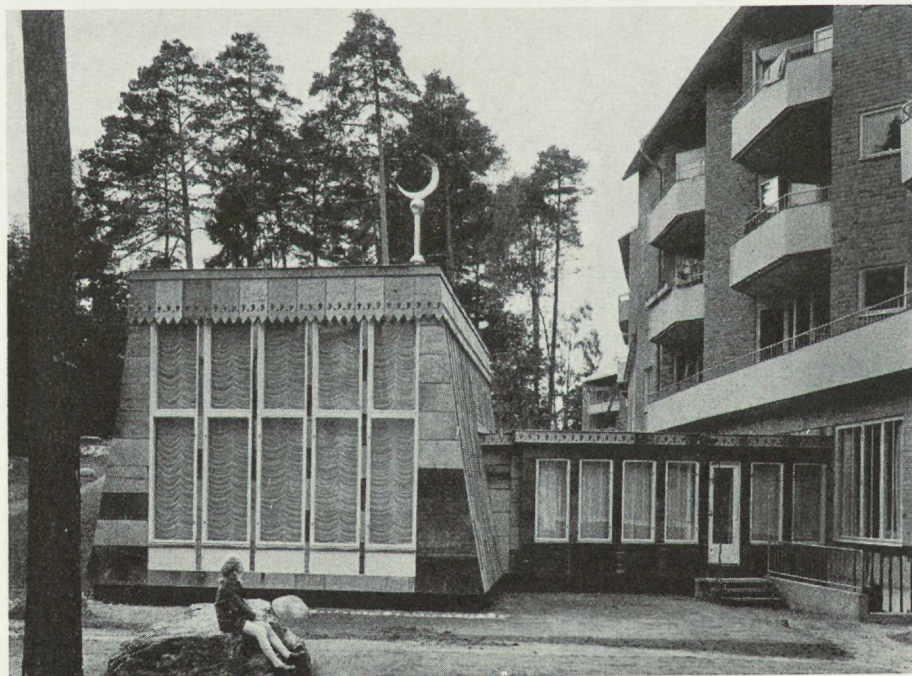

Bild 16. Familjehotellet i Nockebyhov, Gubbkärrsvägen 29, Stockholm, är uppfört 1951. Anläggningen består av en sammanhängande smalhuslänga med icke mindre än 18 trapphus.

Bild 17. En matsal rymmande cirka 100 personer ingår i Nockebyhovshusets serviceanordningar. I bakgrunden skimtar ingången till ett mindre sällskapsrum, som kan hyras för privata fester.

Bild 18. Vill man anordna större bjudningar kan man hyra det "Turkiska tältet", en originellt utformad festsal förbunden med kollektivhusets centralkök.

utsträckning har kollektivhusens daghem i sådana fall kunnat förmedla barnpassning under dagarna. Så är t. ex. fallet i Mariebergshuset där daghemsföreståndarinnan håller kontakt med personal som kan åta sig sådana tillfälliga uppdrag. I övrigt anlitas den offentliga arbetsförmedlingen såvida inte någon av föräldrarna stannar hemma och själv ser till barnet.

Kollektiva anordningar för hjälp med klädvården förekommer i stort sett icke.

Den hjälp som i vissa fall lämnas av kollektivhusens portvakter förtjänar däremot att omnämnas. Särskild portvakt finns i Gärdesgården, Mariebergshuset och i Familjehotellet i Nockebyhov. I Gärdesgården träffas portvakten varje dag kl. 8—9 och 17—19. Genom lokaltelefon från varje lägenhet kan hyresgästen även nå honom på andra tider. Portvaktkontoret i Mariebergshuset ligger i den södra byggnadens vestibul och är öppet varje dag kl. 8—9 och 16—19. Portvaktens uppgift är att taga emot varuförsändelser, värdepost, förmedla upplysningar m. m. Vaktmästaren i Familjehotellet står till hyresgästens och allmänhetens tjänst vardagar kl. 8—9 och 16.30—18.30. Uppgifterna är desamma som för portvakten i Mariebergshuset.

Gärdesgården, Mariebergshuset och Familjehotellet har satt upp 10-öres automattelefoner i respektive fastigheter.

Gärdesgården har inrett en klubblokal i sjunde våningen i anslutning till en solaltan. Denna lokal får förhyras för samkväm. Lokalhyran, vari även ingår användning av duktyg, porslin, glas och silver, utgör för närvarande kr. 20: — per gång. Ett litet kaffekök finns, men får ej användas för matlagning. Middag eller supé rekvireras i regel från husets restaurang. Uppassningen skötes av en städerska inom fastigheten, som erhåller betalning härför av hyresgästen. Utanför huset boende får ej hyra denna lokal.

I tre av kollektivhusen, Alviksgården, Gärdesgården och Mariebergshuset, ingår bastu i den gemensamma servicen. I Alviksgården iordningsställdes 1945 en finsk bastu. Den skötes av de badande själva. Uppvärmningen sker med elektriskt aggregat och priset per bad har varit ca kr. 1: — per person. Gärdesgårdens bastu hålles öppen två dagar varannan vecka, en dag för herrar och en för damer. Avgiften är 25 öre per bad (biljetter säljes i häften om 5 st.). Mariebergshusets bastu är öppen en gång i veckan under de perioder då tillräckligt antal badande anmäler sig. Badpriset har i regel hållit sig omkring 75 öre per bad. Sedan varmvattnet blivit fritt har intresset för bastun avtagit.

Kategorikollektivhus

Kollektivhustanken har, som tidigare påpekats, inte enbart tagit sikte på familjernas hushållsbestyr. Genom att förse kategorihus av olika typer med gemensam service har man sökt att betjäna speciella kategorier av ensamstående yrkesverksamma personer av båda könen. I de förut skildrade familjekollektivhusen bor visserligen åtskilliga ensamma personer, som utnyttjar fastighetens kollektiva anordningar. Man har emellertid velat driva rationaliseringen än längre genom att sammanföra

homogena grupper till speciella fastigheter och på så sätt billigare kunna ordna servicen för kategorier, vilkas behov i väsentliga stycken sammanfaller. Särskilda fastigheter har uppförts för män eller för kvinnor, eller för bådadera. I vissa fall är barn tillåtna, i andra inte. Den service dessa kategorier erbjuder är vanligen inte fullt så omfattande som i de tidigare skildrade familjekollektivhusen. I fastigheter som bebos enbart av män förekommer av naturliga skäl icke daghem. Även i fastigheter för enbart kvinnor eller för båda könen saknas stundom daghem.

Avsikten är att här utan anspråk på fullständighet skildra organisationen av gemensamma serviceanordningar vid några fastigheter av kategorihustyp och att därmed genom några exempel belysa de kollektiva tendenserna. Endast sådana kategorier har medtagits, där man ordnat vissa väsentliga uppgifter gemensamt, såsom mathållning, barnavård, städning eller tvättservice.

FASTIGHETEN SMARAGDEN

Fastigheten Smaragden är belägen på Kungsklippan i Stockholm. Den är organiserad i aktiebolagsform, finansierades och uppfördes 1938 av byggmästare Olle Engkvist efter ritningar av arkitekterna SAR Sven Backström och Leif Reinius. Fastigheten är avsedd uteslutande för självförsörjande kvinnor. Huset är uppfört som en vinkelbyggnad i sex våningar med ett husdjup av 14 m. Fastigheten inrymmer sammanlagt 210 lägenheter inklusive personalrum. Lägenheterna är av två huvudtyper, de mindre bestående av rum, kokvrå och toaletterum och de större av rum, sovalkov, kokvrå och badrum. Lägenhetsytorna varierar mellan 23 och 30 m². Hyrorna för den minsta typen betingar i medeltal kr. 61: — och den största kr. 88: — per månad. Härtill kommer bränsletillägg.

De viktigaste kollektivanordningarna är förlagda till de två översta våningarna. Centralkök och matsal för 130 personer är jämte ett klubbbrum förlagda till sjätte våningen. Endast middagar serveras; kostnaden är kr. 60: — per 25 måltider (25 middagar utgör det minimum varje hyresgäst måste köpa per månad under minst 10 månader om året). Om hyresgäst är sjuk eller inte hinner hem i tid till middagsmålet i matsalen, är det möjligt att mot en kostnad av 25 öre per gång få maten levererad i korg. I varje våning finns ett centralt kylskåp, där de olika lägenheterna disponerar vardera en låsbar kylbox.

Cirka 15—20 lägenheter i varje etage saknar egna badrum. För dessa finns i vardera våningsplanet 2 badrum med duschar och ett duschrum för gemensamt bruk. I femte etaget har inrymts en 80 m² stor gymnastiksal och en solterrass på ca 150 m².

Till kollektivanordningarna hör även en hand- och en maskintvättstuga med torkrum och mangel. Maskintvättstugan är numera uthyrd.

För serviceanordningarnas skötsel finns anställda 5 städerskor, 2 kokerskor, 1 köksbiträde, 1 husa, 2 diskerskor samt 4 servitriser, varav 3 på heltid och 1 för del av dagen. Städerna är anställda av företaget dels för städning av gemensamma utrymmen, dels som biträde vid diskning och servering. Övrig tid disponerar de för städning av lägenheter i fastigheten. Vanlig lägenhetsstädning kostar kr. 2: 50 per

timme och storrengöring kr. 3: 70 per timme. Denna ersättning tillfaller städerskorna direkt.

Fastigheten har vidare heltidsanställd portvakt. Denne tjänstgör som maskinist, mottar bud och besked och uträttar ärenden åt hyresgästerna.

ELFVINGGÅRDEN

Ett kategorikollektivhus, beläget i Bromma i Stockholm, är Elfvinggården. Det uppfördes åren 1939—40 och äges och förvaltas av Systrarna Elfving's stiftelse. I fastigheten beredes bostad om 1 eller 2 rum åt "ensamstående bildade damer, som en väsentlig del av sitt liv bott i Stockholm och vars årsinkomst ej överstiger 6 000:— kr. och som är under 60 år". Staden har lämnat vissa subventioner till fastighetens uppförande.

Anläggningen består av 9 byggnader, förlagda kring en större gård. De olika byggnaderna är inbördes förbundna genom täckta arkader. Fastigheterna har uppförts av byggmästare Olle Engkvist och ritats av arkitekterna SAR Sven Backström och Leif Reinius.

Totalt innehåller anläggningen 278 lägenheter, fördelade sålunda:

186 st. lägenheter om 1 rum, alkov, kokvrå och badrum	33,0	m ²
49 st. lägenheter om 1 rum, alkov, kokvrå och badrum	30,5	„
22 st. mindre dubletter med kokvrå och badrum	38,0	„
14 st. större dubletter med kokvrå och badrum	53,0	„
1 st. lägenhet om 2 rum, mottagningsrum och badrum (värdinna)	71,0	„
1 st. lägenhet om 2 rum, kök och badrum (portvakt)	63,0	„
5 st. personalrum med gemensamt pentry och badrum	12,15	„

Hyrorna utgår för de mindre lägenhetstyperna med kr. 1 000:—, respektive kr. 1 052:— per år samt för dubletterna med kr. 1 169:—, respektive kr. 1 674:— per år. För personalrummen erlägges hyra med mellan kr. 42: 50 och kr. 85:— per månad.

De gemensamma anordningarna utgöres av centralkök och matsal för 150 gäster. Dessutom finns ett gemensamt sällskapsrum. Hyresgästerna kan välja mellan att själva avhämta maten i centralköket eller att inta måltiderna i matsalen. I båda fallen kostar middagarna kr. 51:— för 20 måltider respektive kr. 59: 75 för 25 måltider, varvid 20 måltider per månad är obligatoriskt minimum. Vid sjukdom kan maten erhållas i lägenheten mot ett tillägg av 25 öre per gång.

I källarvåningen finns två tvättstugor med fullständig maskinell utrustning, som jämte tork-, mangel- och strykrum står fritt till hyresgästernas disposition.

I huvudbyggnaden finns matvarubutik med direkt ingång från fastighetens entréhall.

Städningen har organiserats så, att all korridorstädning uppdragits åt en utomstående firma — AB Städcentralen. För städning av lägenheterna har stiftelsen anställt 4 städerskor. Stiftelsen tillhandahåller billig bostad i fastigheten samt fri kost

som fast lön. Städerna uppstår själva ersättning med kr. 2: 50 per timme för städning i lägenheterna.

Personalen i övrigt består av föreståndarinna, köksföreståndarinna, kokerska, 3 köksbiträden, 2 servitriser samt portvakt.

Av Elfvinggårdens hyresgäster har ungefär hälften eget förvärvsarbete. Bland de övriga finns åtskilliga personer med relativt svag hälsa. En viss tillsyn vid sjukdomsfall har alltså framträtt som nödvändigt. Under senare år har därför bland hyresgästerna bildats en särskild sjukvårdsförening som för sjukhjälp åt behövande hyresgäster anställt en sjuksköterska. Stiftelsens bidrag utgöres av billig bostad samt fri kost till sjuksköterskan. Av sjukvårdsföreningen uppstår hon därjämte en lägre lön samt viss avgift för varje sjukbesök. Föreningen finansierar arrangemanget dels genom årsavgifter från medlemmarna, dels genom försäljning av arbeten från föreningens syföreningsverksamhet. Erfarenheten ger vid handen, att denna sjukvårdsservice fyller ett stort behov, men det har visat sig otillräckligt med enbart en sjuksköterska.

ALMA DETTHOWS STIFTELSE

Detthows stiftelse i Stockholm bildades 1927 med uppgift "att på förmånliga villkor tillhandahålla bostäder jämte måltidsinackordering för bildade, självförsörjande, lågt avlönade kvinnor (viss personal i statens och kommunens tjänst, kontorsanställda och andra därmed jämställda)". För ändamålet har uppförts tre bostadshus på skilda ställen i Stockholm, innehållande tillsammans 202 enkelrum och 4 dubletter, alla med kokvrå.

Grundhyrorna utgör kr. 430:— —797:— per lägenhet och år, därutöver vissa tilllägg, beroende på hyresgästernas inkomster. Mathållningen har ordnats kollektivt genom centralkök och restaurang. Endast middagsmål serveras, och måltiderna får hämtas upp på rummen endast i undantagsfall, såsom vid övertidsarbete, sjukdom eller annat giltigt förhinder. Hyresgäst får därvid själv hålla porslin och bestick. Matsalen hålles stängd varannan söndag samt under juli månad.

Kostnaden för middagarna är kr. 52:— för 26 måltider (26 måltider obligatoriskt per månad). För icke intaget middagsmål vid sjukdom eller då hyresgäst på grund av ledighet från arbetet ej bor i fastigheten, göres visst avdrag för den tid som överstiger 5 dagar per månad t. o. m. 30 dagar per år. För sådana inestående kuponger kan dock hyresgäst bjuda gäster upp till 5 gånger per månad mot ett extra tillägg av 50 öre per gång + 15 % serviceavgift. Gäster till middagen får medtagas även i vanliga fall men bör anmälas i förväg. Middagspris för gäst är kr. 2: 25+25 % serviceavgift, för vardagsmiddag och för söndagsmiddag 1:— kr. dyrare.

För hyresgästernas gemensamma bruk finns vidare tvättstuga, torkrum, strykrum och sällskapsrum.

Lägenheterna har inte försetts med individuella badrum, utan gemensamma badrum betjänar flera lägenheter. I fastigheten har inte organiserats någon städservice.

Kollektiv service i vissa fastigheter för äldre

För äldre människor ställer det sig efter hand allt svårare att klara sig helt och hållet själv i den egna lägenheten. Detta är i synnerhet fallet om bostaden är omodern och har obekvämt läge med hänsyn till butiker, kommunikationer etc. Bland de försök som gjorts för att bistå dessa människor är av intresse de särskilda fastigheter som uppförts med tanke på att upplåta individuella bostäder med viss gemensam service. Hit räknas i första hand vissa stiftelsehus, huvudsakligen från 1920- och 30-talen, men även den bostadsform som från senare delen av trettitalet blivit allt vanligare: pensionärshemmen. I vissa fall är den kollektiva servicen i dessa fastigheter helt obetydlig. Så torde vara fallet vid flertalet av pensionärshemmen. I vissa stiftelsehus däremot tillhandahålles en tämligen fullständig service, väl svarande mot hyresgästernas behov. Det kan vara av intresse att något redovisa vad som åstadkommit för att speciellt bistå denna särskilda kategori.

BLOMSTERFONDENS FASTIGHETER

I syfte att bereda billigare bostäder åt "icke medellösa, äldre personer" har föreningen Blomsterfonden i Stockholm uppfört 8 fastigheter, varigenom beretts bostad åt närmare tusentalet äldre. Fastigheterna, som uppfördes dels i slutet av 1920-talet, dels i början av 1930-talet, bildar två skilda komplex om flera byggnader vardera. Anläggningarna är belägna en på Norrmalm och en på Södermalm i Stockholm. Staden har bidragit med viss subvention genom upplåtelse av tomt åt fastigheterna.

Blomstergårdarna — som fastigheterna benämnes — förestås av vice värdinnor, som bistår hyresgästerna i olika avseenden. Värdinnorna har varje dag två timmars mottagning för hyresgästerna. Delvis fri läkarvård samt ständig tillgång till utbildade sjuksköterskor med biträden hör vidare till den service, som står till hyresgästernas förfogande. I fastigheterna anordnas läkarmottagning en gång i veckan. Konsultationen är för hyresgästerna kostnadsfri. Slutligen finns vid en av blomstergårdarna, en särskild vårdavdelning för sjuka och ålderssvaga hyresgäster, som tar emot patienter från samtliga fastigheter.

För varje fastighetsgrupp har ordnats gemensam mathållning med centralkök. Ursprungligen fanns även restauranger i båda anläggningarna där hyresgästerna kunde inta middagsmål. Vid anläggningen på Norrmalm användes denna numera endast som samlingssal, och hyresgästerna får själva hämta maten i centralköket. Vid den andra blomstergården användes fortfarande restaurangen. Hyresgästerna har dock möjlighet att även här avhämta maten till sina lägenheter om de så önskar. Restaurangen är öppen för allmänheten. Något måltidstvång föreligger inte vid någondera anläggningen. Måltidspriset är för närvarande vid köp av kuponger för hämtning av maten på Norrmalm kr. 2: 10 och på Södermalm kr. 2: — för hyresgäster. Dessutom finns en "liten middag" för kr. 1: 65. Utomstående betalar 15 öre mera per mål. Vid servering i matsalen betalar hyresgästerna vid inköp av kuponger

kr. 2: 25 per middag och utan kuponger kr. 2: 50. Utomstående betalar även här 15 öre mera. Utöver dessa standardmiddagar serverar restaurangen olika maträtter à la carte.

Ursprungligen drev blomstergårdarna såväl egna bagerier som tvättrinätningar. Dessa har numera överlåtits på utomstående företagare; dock har hyresgästerna i fastigheterna möjlighet att få sin tvätt utförd med 10 % rabatt. Dessutom har anläggningarna försetts med maskintvättstugor, där hyresgästerna själva kan utföra sin tvätt.

För lägenhetsstädning och annan rengöring har inte anställts någon särskild personal. I mån av tid och behov utför sjukvårdsbiträdena, som på Södermalm är 4 och på Norrmalm 2, städning åt hyresgästerna. Städtjänsten kan tas i anspråk för mycket korta intervaller ned till 15 minuter och priset är för närvarande kr. 2: 20 i timmen.

Bland övrig service bör uppmärksammas hyresgästernas möjlighet att få hjälp och bistånd vid sjukdomsfall. Anläggningen på Södermalm har 2 sjuksköterskor och på Norrmalm 1. Dessutom finns vid vårdavdelningen på Södermalm anställda 1 sjuksköterska och 5 biträden. Denna vårdavdelning rymmer sammanlagt 20 enkelrum där en sjuklig hyresgäst således kan bli vårdad i en vanlig bostad. Dessutom finns en mindre sjuksal för 3 sängplatser vid akuta sjukdomsfall för vård av sängliggande sjuka.

Sysselsättningsproblemet har man sökt avhjälpa genom att ordna olika slag av verksamheter bland pensionärerna. Man har sålunda väv- och slöjdsalar, där alla som vill och kan får utföra reparationer eller tillverka olika nyttigheter allt efter eget intresse. Vidare har man organiserat studiecirkel i sådana frågor som intresserar åldringar. För närvarande har man t. ex. en sådan studiecirkelverksamhet vid anläggningen på Norrmalm, som kallats "Minnen och livserfarenheter", där hyresgästerna aktivt deltar.

Inom fastigheterna finns flera olika lägenhetstyper, från rymliga tvårumslägenheter med kök till enkelrum med kokvrå.

Hyrorna utgår enligt följande uppställning:

1 rum och mörk kokvrå (endast på Södermalm)	451: 78 —	478: 35 kr./år
1 rum och ljus kokvrå	499: 61 —	616: 54 „
1 rum, alkov och ljus kokvrå	552: 76 —	775: 99 „
1 rum, hall och kokvrå	744: 10 —	838: 80 „
1 rum och kök	733: 47 —	786: 62 „
1 rum, hall, stor alkov och mindre kök	850: 40 —	871: 66 „
2 rum, hall och kök	872: 29 —	1 254: 35 „

Utöver dessa lägenheter finns ett antal "donationslägenheter" om 1 rum och kokvrå för kvinnliga f. d. affärsinnehavare eller affärsbiträden till en hyra av kr. 186: 03 per år.

Lägenheterna saknar badrum och varmt vatten. Varje bostadsenhet har däremot en särskild badavdelning om 4 badrum. Särskild baderska finns anställd. Priset för bad är kr. 1: —.

PENSIONÄRSHEM PÅ LIDINGÖ

På Lidingö uppfördes åren 1950—51 ett hem för pensionerade lärare. Anläggningen, som uppförts av Sveriges Allmänna Folkskolläraforening, utgöres av 9 olika byggnader, som sinsemellan är förbundna genom en inbyggd gång i källarplanet. Tillsammans innehåller anläggningen 65 lägenheter, därav 5 för personal. Lägenhetstyper, våningsytor och hyror framgår av uppställningen nedan:

	Lägenhetsyta m ²	Hyra per år
27 st. 1 rum och kokvrå	25—37	850: —1 300: —
25 st. 2 rum och kokvrå	43—75	1 625: —2 375: —
8 st. 3 rum och kokvrå	63—71	2 250: —2 575: —

Samtliga lägenheter har el-spis eller kokplatta. Pensionärshemmet har försetts med fullständig kollektiv service. Anläggningen har centralkök och matsal för 70 matgäster där middagsmålet serveras mellan kl. 15 och 17. Hyresgästerna måste förbinda sig att varje månad inköpa 25 middagar till ett pris av kr. 3: —. Hyresgäst som inte vill köpa dessa måltider måste betala kr. 1: 50 per dag som bidrag till personalens avlöning.

Pensionärshemmet har anställt en sköterska för att betjäna hyresgästerna. Hon erhåller fri bostad som naturalön. Varje pensionär bidrar dessutom månatligen med kr. 3: — till hennes avlöning. Därjämte äger sköterskan uppbära ersättning för de tjänster hon gör de gamla.

Städservicen har organiserats så att ett av köksbiträdena använder en del av dagen för städning i hyresgästernas lägenheter. För övrigt anlitas städhjälp genom den offentliga arbetsförmedlingen.

Personalen i pensionärshemmet består av en husmor, en kokerska och tre biträden.

Vissa lägenheter saknar badrum. För dessa finns gemensamt badrum i källaren. Pensionärshemmet har försetts med en modern tvättstuga med torkrum för hyresgästernas bruk. Vidare har anläggningen tre sällskapsrum, varav två är belägna i anslutning till matsalen.

Anläggningen har ritats och projekterats av arkitekt Arvid Klosterborg, Lidingö, och har uppförts av byggmästare Anders Diös, Uppsala.

PENSIONÄRSHEMMEN

Frågan om åldringsvården över huvud är föremål för utredning av en särskild kommitté och kommer inte här att närmare diskuteras. Pensionärshemmen har dock ansetts ha så stor betydelse ur åldringarnas servicesynpunkt att det syntts motiverat att något uppehålla sig vid vissa detaljer i deras organisation.

Pensionärshemmen, som utgör ett komplement till folkpensionen, uppföres av kommun eller allmännyttigt bostadsföretag. De avser att tillhandahålla billiga bostäder åt mindre bemedlade åldringar eller invalider, som icke med egna medel kan klara sin bostadsfråga, men som kan ta vård om sig själva. Till pensionärshem utgår sedan 1939 betydande statsbidrag. För dessa bidrag gäller vissa minimifordringar;

pensionärshem skall sålunda förses med "vatten- och avloppsledning, central uppvärmningsanordning och badrum och utrustas så att trevnaden och hygienen befordras, det husliga arbetet underlättas och de i hemmen boende vid sjukdoms- och olycksfall kan erhålla tillsyn och vård".

För att tillgodose dessa fordringar har man i pensionärshemmen lagt in olika slag av kollektiv service. Bidragsbestämmelsernas krav beträffande uppvärmningsanordningar, vatten och avlopp äro givetvis överallt tillgodosedda. Beträffande övriga detaljer kan vissa uppgifter hämtas ur en enkät som 1948 utfördes av särskilda sakkunniga för översyn av statsbidragsgrunderna för pensionärshemmen. Av denna undersökning framgår, att bidragsbestämmelsernas krav på badrum i huvudsak tillgodosetts på så sätt, att i fastigheternas källarvåningar inretts en badavdelning gemensam för fastigheten. Så är fallet i 91 % av pensionärshemmen, medan 6 % av dem hade gemensamma badrum för varje våningsplan. Endast i 3 % av hemmen hade varje lägenhet försetts med badrum.

För att underlätta det husliga arbetet har man till pensionärernas disposition i varje hem eller grupp av hem ordnat gemensamma tvättstugor. Sådana torde finnas i samtliga pensionärshem. På flera platser har man vidare för ett eller flera pensionärshem anställt ett antal hemvårdarinnor, som i mån av behov biträder hyresgästerna med städning, tvätt och andra husliga göromål. I flera av hemmen finns särskild personal för städning av gemensamma utrymmen, såsom trappor, korridorer och samlings-salar.

Av de hittills uppförda pensionärshemmen har endast ett försetts med gemensam matservice för hyresgästerna. Detta hem är beläget i Ludvika och uppfördes 1945—1946 i anslutning till två tidigare byggda pensionärshem om 32 lägenheter. Det nya hemmet innehåller 8 lägenheter om 1 rum och kokvrå och 10 enkelrum med kokvrå. De senare lägenhetstyperna avsågs i första hand för ensamstående personer som inte önskade att själva laga sin mat. I en flygelbyggnad iordningställdes ett centralkök med matsal för 20 matgäster.

Till matsalsanläggningen har statsbidrag utgått främst i syfte att få tillfälle att studera hur ett sådant experiment skulle utfalla. Erfarenheterna hittills synes inte vara särskilt goda. Trots möjligheten att bekvämt och billigt kunna erhålla lagad mat och trots de mycket små lägenheterna föredrog flertalet av hyresgästerna att själva sköta sin matlagning. Endast ett mindre antal av pensionärerna uppskattade att slippa besväret med matbestyr. Restaurangens omsättning var för pensionärshemmets del synnerligen liten. (Tanken att komplettera pensionärshemmen med matservering har även varit aktuell på vissa andra platser, bl. a. i Stockholm och Göteborg. Enligt en utredning som gjorts i Stockholm 1953 skulle ca 12 % av hyresgästerna vid stadens pensionärshem önska tillgång till lagad mat. I samband med denna utredning framkom önskemål från många pensionärer om hjälp vid inköpen, vilka för många är svårare att klara än matlagningen.)

Pensionärshemmen inrymmer i regel vissa gemensamma lokaler för pensionärernas sysselsättning och trevnad i allmänhet. Sålunda finns vanligen i pensionärshemmen en samlingslokal eller sällskapsrum där hyresgästerna kan hålla kafferep eller andra

Bild 19. Vårt nyaste kollektivhus är uppfört i Blackeberg, Holbergsgatan 84, i Stockholm år 1952. Det består uteslutande av 1-rumslägenheter och är inte avsett för barnfamiljer. I bottenvåningen finns centralkök, restaurang samt butik och tvättstuga.

Bild 20. I anslutning till Blackebergshusets butik finns värmeisolerade fack, där hyresgästerna kan hämta sina måltider, när de kommer hem efter arbetet...

Bild 21. ...såvida de inte föredrar att äta i kollektivhusets matsal.

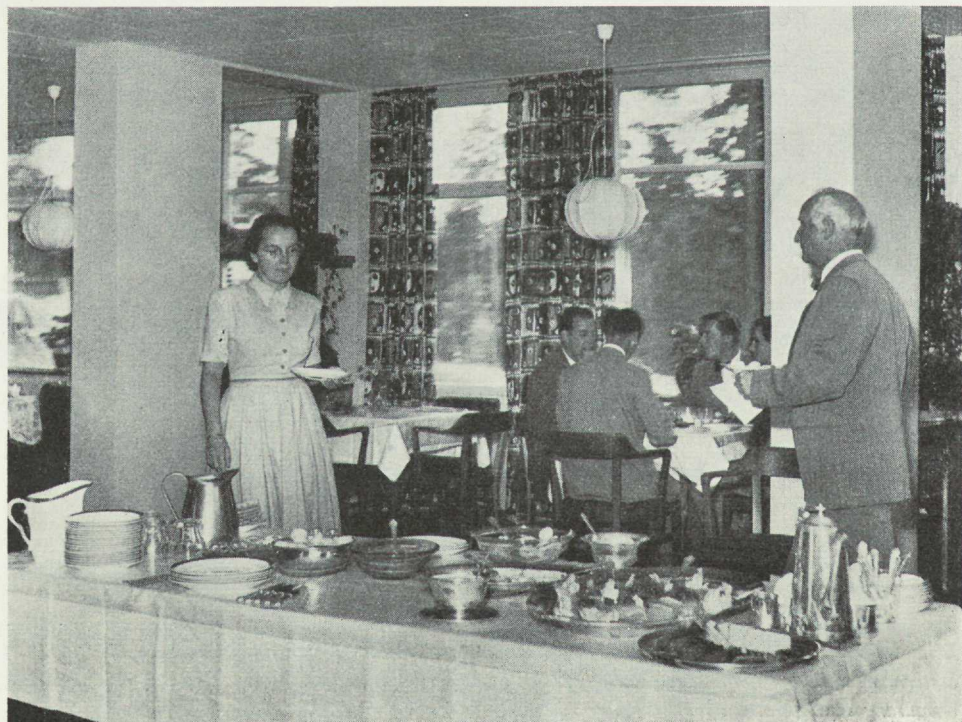

Bild 22. I några kollektivhus har portvakten en särskild loge i entréhallen, där han står till tjänst med bud, förmedling av varor etc. Bilden från Smaragden, kollektivhus för ensamstående kvinnor, Kungsklippan, Stockholm.

Bild 23. Ibland finns också en central kylskåpsanläggning. Bilden från Smaragden.

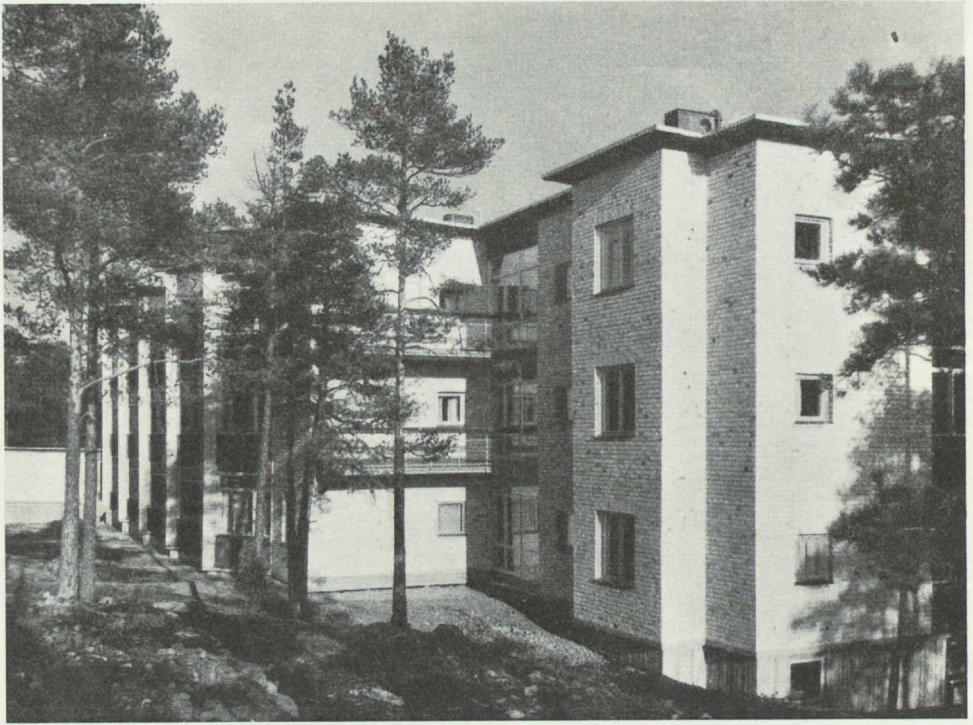

Bild 24. Elfvinggården i Bromma i Stockholm, som uppfördes 1939—40, är en stor kollektivhusanläggning för kvinnor.

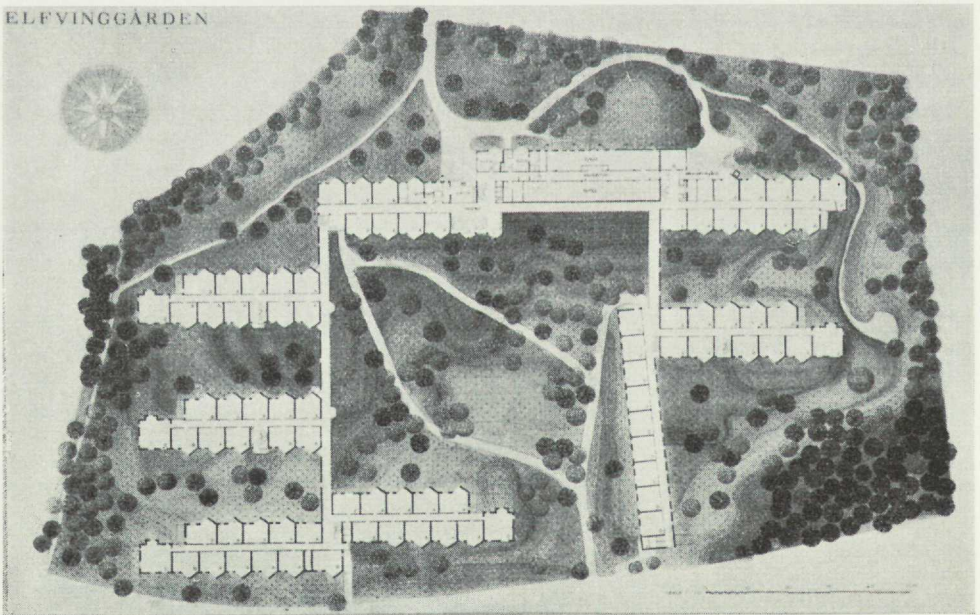

Bild 25. Anläggningen består av flera fristående byggnader med förbindelsegångar under tak.

tillställningar. De utnyttjas även för föredrag, gudstjänster och gemensamhetsaftnar av olika slag. Vidare har flera pensionärshem försetts med olika slag av hobbylokaler för träslöjd, vävning m. m.

De krav som uppställts i statsbidragsbestämmelserna om tillsyn och vård vid sjukdom har i pensionärshemmen tillgodosetts på olika sätt. I vissa fall har detta ordnats så, att den person som handhar fastighetens skötsel utövar en viss tillsyn över hyresgästerna, varvid sjukdomsfall blir lättare uppmärksammade. På vissa platser har någon hemvårdarinna eller sjuksköterska beretts bostad i pensionärshemmet med uppgift att lämna bistånd vid sjukdomsfall. I åter andra fall har distriktssköterskan till uppgift att tid efter annan besöka de gamla för hjälp och vård. Dessutom finns i flertalet hem — i den mån inte pensionärerna själva har telefon — en gemensam telefon, så att läkare vid behov lätt kan tillkallas.

De relaterade uppgifterna hänför sig till förhållandena 1948. De förändringar, som skett sedan dess, framgår av en undersökning som bostadsstyrelsen företog under 1952. Man genomgick därvid omkring 2/3 av de till styrelsen inkomna ansökningarna om statsbidrag till pensionärshem. Urvalet är inte fullt representativt men torde dock återge förhållandena på ett någorlunda riktigt sätt. Nedan återges resultatet av denna undersökning:

Tabell 1. Översikt om sjuk tillsynen vid pensionärshemmen 1952

	Antal under- sökta ärenden	Omfattande antal	
		lägen- heter	pensio- närer
<i>Städer och köpingar</i>			
Tillsyn av personal boende i hemmet:			
vaktmästare	82	2 920	4 187
hemvårdarinna	38	1 993	2 689
Tillsyn av personal boende utom hemmet:			
hemvårdarinna	118	3 249	4 549
distriktssköterska	42	804	1 295
personal i närliggande ålderdomshem	17	306	487
Annat åtgärd (t. ex. vaktmästare boende i angränsande byggnad, sjukhus i närheten av hemmet, telefon finnes i hemmet så att vid behov hjälp kan påkallas)	29	775	1 125
Ej meddelad åtgärd	81	1 830	3 004
	407	11 877	17 336
<i>Landskommuner</i>			
Tillsyn av personal boende i hemmet:			
vaktmästare	31	432	706
hemvårdarinna	16	161	287
Tillsyn av personal boende utom hemmet:			
hemvårdarinna	124	1 355	2 359
distriktssköterska	84	938	1 548
personal i närliggande ålderdomshem	15	176	262
Annat åtgärd (t. ex. vaktmästare boende i angränsande byggnad, sjukhus i närheten av hemmet, telefon finnes i hemmet så att vid behov hjälp kan påkallas)	32	405	724
Ej meddelad åtgärd	54	421	690
	356	3 888	6 576

Även denna undersökning visar, att det vanligaste är att tillsynen av de gamla handhas av en hemsyster bosatt i pensionärshemmet. Ofta har även fastigheternas vaktmästare att se till de gamla eller i varje fall att tillkalla läkare eller annan hjälp vid sjukdom eller annat nödläge. Den tillsyn som utövas av distriktssköterska torde ofta vara rätt illusorisk, då denna i flertalet fall är bosatt på stort avstånd från pensionärsbostäderna. Pensionärshemmets nära anknytning till ålderdomshemmen framgår av att i flera fall ålderdomshemmets personal utövar tillsynen även av de gamla på pensionärshemmen.

Kollektivhus i utlandet

Utanför vårt land synes det vara tämligen sällsynt att man under senare år uppfört kollektivhus i egentlig bemärkelse. Härvid räknar vi icke med i England och särskilt USA vanliga hotell med viss kollektiv service, där folk kan bo i årtal, i många fall hela livet. Det är här helt enkelt fråga om möblerade bostäder med i bästa fall städ- och tvättservice. Mera ovanligt är att restaurang finns i huset. Någon redogörelse för denna bostadstyp har här inte ansetts av intresse.

Emellertid finnes även i utlandet vissa exempel på kollektivhus i vår svenska mening, som syntts förtjäna att omnämnas.

KOLLEKTIVHUSET HØJE SØBORG, KÖPENHAMN

Under 1951 färdigställdes i Danmark ett stort modernt kollektivhus. Fastigheten är belägen i kommunen Gladsaxe i norra delen av Stor-Köpenhamn. För den arkitektoniska utformningen har svarat arkitekterna MAA Paul Ernst Hoff och Bennet Windinge. Som byggherre står Gladsaxe Almennyttige Bolig Selskabe.

Antal lägenheter	Lägenhetsyta m ²	Hyra per månad kr.	Värmetillägg per månad kr.
33	28,0	100:—	20:—
3	36,5	115:—	24:—
3	40,0	122:—	25:50
4	49,5	131:—	30:—
1	50,3	132:—	31:—
24	53,5	150:—	32:—
9	60,0	163:—	35:—
4	65,0	173:—	37:—
14	77,0	185:—	40:—
15	71,5	190:—	40:—
11	73,0	190:—	41:—
3	82,0	207:—	45:—

Høje Søborg är planlagt och projekterat delvis med de svenska kollektivhusen som mönster. Bostäderna är avsedda för familjer med förvärvsarbetande försörjare oavsett familjernas sammansättning. Fastigheten innehåller tillsammans 120 lägenheter från 1 till 3 rum och kök och är försett med daghem, barnträdgård, fritidshem,

restaurang, samlings-salar, sällskapsrum etc. Anläggningen består av 2 vinkelställda 5-vånings smalhushängor. I en av flyglarna har i bottenvåningen inrymts butiker med varusortiment för de dagliga behoven. I de övriga våningsplanen finns på norrsidan (vetter åt huvudgata) kontor och på sydsidan lägenheter. Kontoren är avsedda att uthyras dels separat, dels i samband med angränsande lägenheter. I den andra flygeln har inrymts lägenheter i de 3 nedersta våningarna medan de 2 översta upptas av en förlossningsklinik. Hyrorna utgår med ovanstående belopp (danska kronor).

Samtliga lägenheter har försetts med kokvrå eller kokskåp. Serviceanordningarna har förlagts i anslutning till en stor förhall med förbindelse till samtliga lägenheter i fastigheten. Direkt från denna förhall kan hyresgästerna nå de olika serviceanordningarna. Centralkök och restaurang finns i en friliggande byggnad i direkt anslutning till kollektivhuset. Serveringen i restaurangen är organiserad efter självbetjäningens principen. Hyresgästerna kan välja mellan att äta i restaurangen eller att hämta upp maten i lägenheterna. Frukost kostar 1 kr., lunch kr. 2: 25 och middagsmåltiden kr. 2: 75. Hyresgäst kan också beställa måltider à la carte. För att hämta upp maten i lägenheterna tillhandahålls en tredelad kastrullsats som möjliggör bekväm uppvärmning på kokplattan i lägenheten. Restaurangen hålles öppen alla dagar under året, således även sön- och helgdagar.

Restaurangen tillhandahåller även maträtter efter särskilda beställningar t. ex. för specialmiddagar av olika slag. Likaså tillhandahålles särskilda rätter såsom småbarnsmat, dietmat, desserter samt hembakade kakor etc. Restaurangen är endast tillgänglig för husets hyresgäster men dessa kan medföra gäster till matsalen. Försäljning av mat från centralköket till utomstående förekommer inte.

De som föredrar att själva laga sin mat kan handla i kollektivhusets butik, där man har god sortering av matvaror. Därjämte försäljer butiken "halvtillagad" mat såsom skalad potatis, rensade grönsaker, rensad fisk, avputsat kött osv. till kökets självkostnadspris. I butiken levereras vidare i önskad omfattning middagsmålen till husets fasta abonnenter för avhämtning till lägenheterna. Slutligen försäljer butiken lunchpaket.

Fastigheten har organiserat daghem, barnträdgård och fritidshem för ungdom. Institutionerna drives av kommunen efter samma bestämmelser som övriga institutioner av motsvarande slag. De utnyttjas huvudsakligen och med viss förtursrätt av kollektivhusets hyresgäster men står även öppna för hyresgäster i omgivande fastigheter.

Utöver dessa institutioner har organiserats ett barnvaktssystem i fastigheten. Personalen i småbarnsinstitutionerna brukar rycka in vid behov av sådana tjänster.

Fastighetens rengöringscentral ombesörjer hyresgästernas städning av lägenheterna. Centralen tillhandahåller alla slag av redskap. Dessutom åtar sig centralen familjernas tvätt; fastighetens maskintvättstuga får dock fritt disponeras av hyresgästerna. Kostnaden för städningscentralens tjänster är kr. 2: 80 per timme. Häri inräknas redskap av olika slag såsom dammsugare m. m. jämte rengöringsmedel.

Ett större inlämningstvätteri beläget i anslutning till kollektivhuset ombesörjer hela bostadsområdets tvätt.

Fastigheten har en väl utvecklad portvaktsservice. Här mottages paket och bud av olika slag. Portvakten vidarebefordrar sändningar till skomakeri och tvätteri, sköter om post, bud till apotek, betalning av räkningar etc. Denna service är avgiftsfri.

Samtliga lägenheter har försetts med telefon och fastigheten har egen telefonväxel.

Fastigheten innehåller två gästrum, ett enkelt och ett dubbelt, som efter beställning kan utnyttjas av gäster till familjerna i fastigheten. Kostnaderna för användningen är 5 resp. 8 kr. per dygn. Vidare finns sällskapsrum, omfattande vardagsrum, matsal, kök, garderob och toaletterum. I dessa lokaler kan avhållas privata sammankomster med upp till 36—40 personer. Till sällskapsrummet hör särskild takterrass. Vid användning av dessa lokaler tjänstgör fastighetens personal. Avdelningen tillhandahåller servis och glas i full utsträckning.

Några hobbyrum har iordningställt i fastigheten såsom ateljé, fotografiskt laboratorium, slöjdrum samt televisions- och musikrum. Lokalerna ställes kostnadsfritt till förfogande. Den som utnyttjar dem är endast ansvarig för eventuella skador och att de iordningställas efter användningen.

TOFTEGÅRDEN

I Vejle, en medelstor stad på Jyllands ostkust, färdigställdes under sommaren 1953 ett kollektivhus, Toftegården. Anläggningen är belägen i stadens utkant med utsikt över staden och fjorden. I tre inbördes förbundna flyglar inrymmer totalt ca 100 lägenheter (hälften 1- och hälften 2-rumslägenheter). Varje lägenhet har försetts med förstuga, garderob, balkong, badrum, kokvrå, sopnedkast och hustelefon. Hyrorna belöper sig till 95—100 kr. för 1-rumslägenheterna och 125—135 för 2-rumslägenheterna, beroende på belägenhet i fastigheten.

Kollektivhuset äges av ett aktiebolag. Varje andel lyder på 6 000: — kr. som förräntas med 5 %. En andel ger rätt att disponera en lägenhet. Andelar äges dels av fastighetens hyresgäster, dels av olika företagare i staden, som på detta sätt kan disponera över ett antal lägenheter för sin personal.

Den gemensamma servicen i fastigheterna består av matsalar, centralkök, tvätterier, sällskapslokaler, kontor, läsrum samt en större takterrass. Fastighetens personal är inte bosatt i anläggningen. Samtliga byggnader är försedda med hissar och har sin centralvärmefråga löst i samband med intilliggande sjukhus. För utnyttjande av gemensamhetsanordningarna betalas 25: — kr. per månad och lägenhet oavsett frekvensen.

Den gemensamma matservicen har organiserats på helt frivillig basis. Något måltidstvång föreligger således inte. Inte heller är hyresgästerna pliktiga att utnyttja städning och tvätterier etc. i någon fastställd utsträckning.

Toftegården har uppförts för att tillmötesgå behovet av bostäder åt ensamma personer "av mogen ålder". För att i begynnelsestadiet utnyttja särskilt matservicen till full kapacitet har man hållit denna tillgänglig särskilt för pensionärer i staden. Fastigheten bebos uteslutande av barnlösa personer; barn får inte bo i huset.

BELLAHØJ

I en öppen, högt liggande terräng väster om Köpenhamns centrum uppfördes under våren 1953 några höga punkthus. Ett av dessa punkthusblock består av två flyglar inbördes förbundna i alla tio våningsplanen. Detta är Bellahøj kollektivhus som färdigställt av föreningen Socialt Boligbyggeri.

Varje etage i detta kollektivhus består av 8 1½-rumslägenheter, alla försedda med förstuga, badrum, tekök med elektrisk kokplatta och elektriskt kylskåp. Vidare är lägenheterna utrustade med hustelefon och sopnedkast.

Detta kollektivhus har få serviceanordningar inrymda i själva byggnaden, men däremot är hela området organiserat på mera kollektiv basis. En betydelsefull tillgång i fastigheten är dock portvaktsservicen som organiserats på ungefär motsvarande basis som i Høje Søborg.

Hyresgästerna kan i Bellahøj rekvirera städhjälp i den omfattning de önskar. Fastigheten tillhandahåller gästrum som vid behov kan disponeras av hyresgästerna. I källaretaget finns en grupp gemensamhetslokaler, huvudsakligen bestående av hobbyrum av olika slag. Småbarnsinstitutionerna förlagda i byggnadens omedelbara grannskap betjänar hela bostadsområdet. Butiker har planerats i fastighetens bottenvåning. De är emellertid inte avsedda att betjäna enbart kollektivhuset. Restaurang med tillhörande sällskapslokaler finns tillgänglig i omedelbar anslutning till kollektivhuset men är öppen för allmänheten. För kollektivhusets hyresgäster föreligger måltidstväng. Varje hyresgäst måste förplikta sig att inköpa minst 20 matkuponger per månad.

Fastigheten har tagits i bruk under våren 1953. Prisuppgifter saknas.

LE CORBUSIERS "BOSTADSENHET I MARSEILLE"

(l'Unité d'Habitation de Marseille)

Den kände franske arkitekten och konstnären Le Corbusier har i statligt uppdrag efter kriget projekterat och byggt ett höghus utanför Marseille, avsett att även innehålla alla för boendet nödvändiga bostadskomplement och alltså i egentlig mening ett kollektivhus.

Det väldiga husblocket, innehållande 321 lägenheter och med runt 1 600 boende, avser att vara den första enheten i en planerad ny stadsdel utanför Marseille, La Ville Radieuse, förverkligande Le Corbusiers idé till "Strålstaden", där själva husytan är begränsad till 12 % av tomtens och som följaktligen ger gott utrymme åt friyor och lekplatser. Genom att på detta sätt "släppa landet in i staden" vill Le Corbusier nå samma fördelar i form av kontakt mellan bostad och natur som i den horisontellt byggda trädgårdsstaden men ändå, genom att bygga i höjden, eliminera nackdelarna av alltför stora avstånd och därav betingade trafiksvårigheter.

Blocket är av väldiga och ovanliga dimensioner: 137 m långt och 24,5 m brett, 18 våningar högt med takterrassen 56 m över marken. Varje lägenhet är planerad och konstruerad som ett litet enfamiljshus för sig, *maisonnette*, inskjutet i den kraftiga ramen av betongkonstruktioner. Den typiska familjelägenheten är entresolerad och upptar sålunda i en relativt smal bredd, runt 4 m, ungefär 1½ våning, alltså två lägenheter tillsammans tre våningar, varvid de gemensamma entréerna nås genom

en mitt i huset inlagd korridor, "den inre gatan" — en planlösning som uppenbarligen förutsätter Medelhavets sol. Bottenvåningen är helt öppen: byggnaden i sin helhet vilar på fristående, kraftiga betongpelare. Meningen är alltså att fotgängarna skall kunna cirkulera fritt under det stora blocket; dock ligger entrén såsom en stor hotellhall i bottenplanet. Halva sjunde och åttonde våningen är upptagna av en stor kooperativ livsmedelsbutik och några mindre affärer för dagligvaror. Här finns också en mindre restaurang och sammanlagt 18 hotellrum, vilka tillfälligtvis kan disponeras av husets hyresgäster. Likaså är till denna våning förlagd en för fastigheten gemensam tvättstuga. På sextonde och sjuttonde våningen, alltså under takterrassen, finns ett daghem och en barnträdgård, på taket simbassäng, lekplatser, löparbana och ytterligare en våning upp en samlingsal.

Blocket har projekterats helt för självförsörjning: här finns mjölkbutik och speceriffärer, affärer för tobak, blommor, kemikalier, apotek, frisör, postkontor, fotograf, bageri, charkuteri, vinhandel, ja t. o. m. en kyrksal. Av sociala institutioner skall fastigheten förutom barnstugan inrymma mödravårdscentral, tandläkare och läkarmottagning samt bibliotek.

Från början var "bostadsenheten" i varje fall delvis avsedd för den befolkning som blivit hemlös genom tyskarnas förstörelse av de förslummade hamnkvarteren i Marseille, men då projektet snart nog befanns ligga utom ekonomiskt räckhåll för sådana hyresgäster, har lägenheterna planlagts för medelklass. Såväl till utrymme som till den ovanligt fullständiga och moderna tekniska utrustningen ligger de emellertid avsevärt över vanlig fransk bostadsstandard. Svårigheter att få dem uthyrda eller försålda lär även ha yppat sig; franska kritiker har rentav ansett lägenheterna "mera lämpade för amerikanska miljardärer". Ur ekonomisk synpunkt har byggnaden uppförts under synnerligen ogynnsamma omständigheter, nämligen en fortgående inflation, som siffermässigt kullkastat de ursprungliga kostnadsberäkningarna. I dagens penningvärde uppskattas det investerade kapitalet till runt två miljarder franc, av vilket ungefär halva beloppet anses kunna återfås eller förräntas. Lägenheterna försäljes, dels — ungefär halva antalet — till staten såsom bostäder för statsanställda, dels till enskilda, som erhåller lån på förmånliga villkor för finansieringen. Huset i sin helhet och de gemensamma anläggningarna förvaltas på kooperativ grund av de boende enligt en av staten fastställd stadga.

Hela bostadsanläggningen betraktas av kvalificerade bedömare såsom ett arkitektoniskt intressant experiment — ett försök att realisera Le Corbusiers idé om "den vertikala staden". Vad de ovanligt fullständiga kollektiva anordningarna angår så må erfarenheten utvisa huruvida husets invånare kommer att utnyttja dessa i den omfattning projektören förutsatt. I ett nytt projekt av ungefär samma storleksordning, som Le Corbusier i statligt uppdrag förbereder för staden Nantes, synes butiks-våningen ha slopats och endast några få av de övriga gemensamhetsanordningarna behållits (tvättstuga samt hobbylokaler för ungdom).¹

¹ Ovanstående uppgifter har i huvudsak hämtats från en nyligen utkommen engelsk upplaga av Le Corbusiers egen beskrivning av Marseille-blocket samt en på ingående studier på platsen grundad redogörelse och bedömning i oktobernumret 1953 av *The Town Planning Review* (Donald Tomkinson: *The Marseilles experiment*).

KOLLEKTIVHUS I HAMBURG

Under 1950 färdigställdes två kollektivhusfastigheter vid Grindesberg i Hamburg. Byggnaderna är båda 106 m långa och 14 våningar höga. Tillsammans innehåller fastigheterna 472 lägenheter med inalles 1 800 hyresgäster. Särskilda lägenheter har iordningställt för ungar. Fastigheterna har försetts med matservering, daghem och barnträdgård. Vidare finns postkontor, livsmedelsaffär, kafé, frisör, ekiperingsaffärer m. m. På varje hustak finns solaltaner. Prisuppgifter saknas.

KOLLEKTIVHUS I LONDON

Ett exempel på ett litet engelskt kollektivhus byggt i början på 30-talet av en privatperson finns i Hampstead. Det består av ett 30-tal smålägenheter för ensamstående personer eller barnlösa familjer.

Daglig städservice är obligatorisk och betalas i hyrorna. I bottenvåningen finns centralkök och restaurang som serverar frukost och middag. Maten kan även beställas upp till lägenheterna genom mathissar. Restaurangen och dess bar är öppen för allmänheten. Bland övrig service märkes uppsamling av tvätt och förmedling av tvättgodset till tvätter.

Nya svenska kollektivhusprojekt

De kollektivhus som skildrats i det föregående har alla varit relativt slutna enheter där man exklusivt för en viss fastighet sökt tillfredsställa hyresgästernas behov av mer eller mindre fullständig service. Under senare år finns dock exempel på kollektivhusprojekt där man sökt organisera servicen så att den ska kunna betjäna även kringliggande fastigheter och därigenom öka kundkretsen.

SPP:s KOLLEKTIVHUS PÅ LIDINGÖ

Ett exempel av denna typ finner man på Lidingö där Svenska Personal-Pensionskassan under 1953 färdigställde ett bostadsområde om tillsammans 300 lägenheter. Centrum för bebyggelsen är ett större pensionärshem. Även lägenheterna i övrigt är i stor utsträckning avsedda för pensionärer, som totalt kommer att bebo ca 80 % av bostadsområdets lägenheter. Den övriga bebyggelsen kommer att utgöras av bostäder dels för anläggningens personal, dels för yrkesverksamma personer i allmänhet.

Anläggningen består av en centralbyggnad i åtta våningar, innehållande centralkök, matsalar, servicebutik, tvättinrättning, sällskapsrum samt en del lägenheter. Centralbyggnaden har invändig förbindelse med en långa tvåvåningshus i samma plan. Förbundna med centralbyggnaden är likaså 4 trevånings huslängor som kringsluter en öppen plats. Längs ena ytterväggen i dessa längor löper en korridor. Samtliga hyresgäster kan därigenom besöka matsalen och övriga serviceanordningar utan att lämna fastigheten. Till tvåvåningsbebyggelsen ansluter sig en sjukavdelning. Till anläggningen hör dessutom ett för barnfamiljerna avsett radhusområde.

Huvudvikten vid planeringen av detta område har naturligtvis lagts på de äldres behov. För att undvika en alltför ensidig social miljö har man emellertid lagt in hyreslägenheterna för yngre personer, varför servicen i samma mån kan utnyttjas av dessa. I huvudsak har man velat organisera de kollektiva anordningarna så att varje tvång kan undvikas. Den som så önskar kan själv sköta alla detaljer i sitt hushåll. En livsmedelsbutik inom området svarar för försäljning och distribution av alla nödvändiga förbrukningsvaror. Man kommer även att tillhandahålla färdiglagad mat till försäljning.

Den kollektiva servicen inom området kommer att bli synnerligen omfattande. Man har t. o. m. för avsikt att tillhandahålla speciallägenheter, där äldre makar, varav den ene behöver ständig läkarvård, fortfarande kan bo tillsammans.

KOMMUNALT KOLLEKTIVHUSPROJEKT I HUDDINGE

Ett annat kollektivhus, vars service även skulle avse att tillfredsställa behov inom ett relativt stort husbestånd utanför det egentliga kollektivhuset, har planerats i Huddinge. Projektet som planlagts i kommunal regi, har hittills inte kommit att utföras. Vi anser dock att det kan vara av intresse att skildra den tilltänkta organisationen av den kollektiva servicen.

Vid projekteringen av denna anläggning, som utförts av arkitekterna SAR Georg Scherman och Bengt Romare, har man gjort särskilda ansträngningar för att komma ifrån osäkerhetsmomenten i ekonomiskt avseende. Man har försökt att ge de olika serviceanordningarna relativt stort befolkningsunderlag. Anläggningen har därför gjorts tämligen stor — totalt innehåller den 299 lägenheter. Dessutom beräknas anordningarna kunna betjäna en hel del familjer i kringliggande fastigheter.

För att åstadkomma större smidighet planeras halva anläggningen som kollektivhus och hälften som vanlig hyreshusanläggning. Man avser här att pröva en ny kombination av kollektivhus-hyreshus, där serviceanordningarna inte enbart uppbäres av det egentliga kollektivhuset utan även av kringliggande hyreshus. Detta gäller centralkök, daghem, butiker, tvättstuga, städhjälp, bastu, hobbylokaler m. m.

Kollektivhusanläggningen består av två 9-vånings punkthus med en horisontal transportled dem emellan i markplanet. Denna transportled skall ej endast betjäna centralköket utan även butiker, daghem, tvättstuga, bastu och hobbylokaler m. m., vilka kommer att förläggas i anslutning till denna. Utan att lämna byggnaden kan således hyresgästerna i kollektivhuset nå dessa serviceanordningar.

Grupperade kring kollektivhustornen ligger hyreshusen, som består av två serier Y-husanläggningar i 3 våningar. Lägenheterna i kollektivhusen är relativt små — 1 à 2 rum och kokvrå — och är avsedda för nygifta familjer och ensamstående självförsörjande mödrar med barn.

Invid förbindelseleden mellan kollektivhusen ligger centralköket. Anläggningen innehåller däremot ingen restaurang. Mathiss finns i det ena hustornet, medan i det andra maten får avhämtas av familjerna i centralköket. I anslutning till centralköket ligger kött-, charkuteri-, livsmedels-, speceri- och mjölkbutiker. Avsikten är att på

Bild 26. Kollektiv service för äldre löses på många olika sätt i vårt land. Bilden visar en av Blomsterfondens fastigheter i Stockholm, där äldre disponerar egna bostäder men kan få hjälp med t. ex. mathållning, sjukvård, budskickning etc.

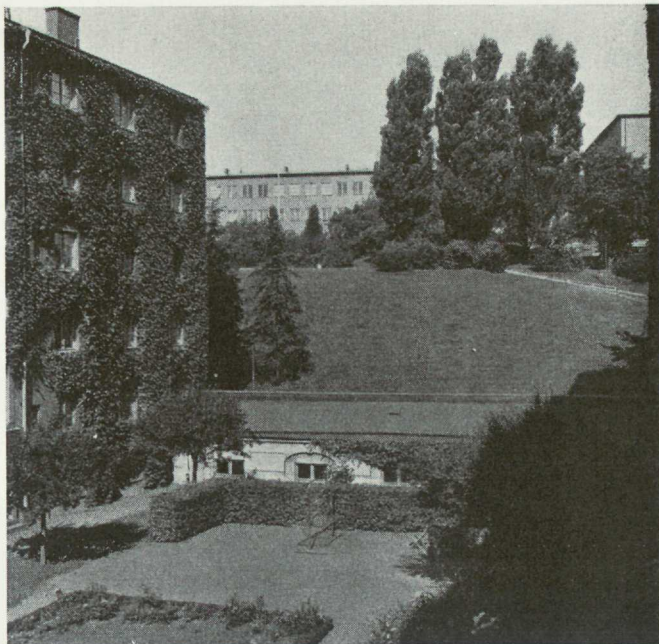

Bild 27. En ny typ av bostäder för äldre är dessa pensionärlägenheter i Nockebyhov i Stockholm.

Bild 28. På Lidingö har SPP (Svenska Personal-Pensionskassan) uppfört en större kollektivanläggning huvudsakligen avsedd för pensionärer.

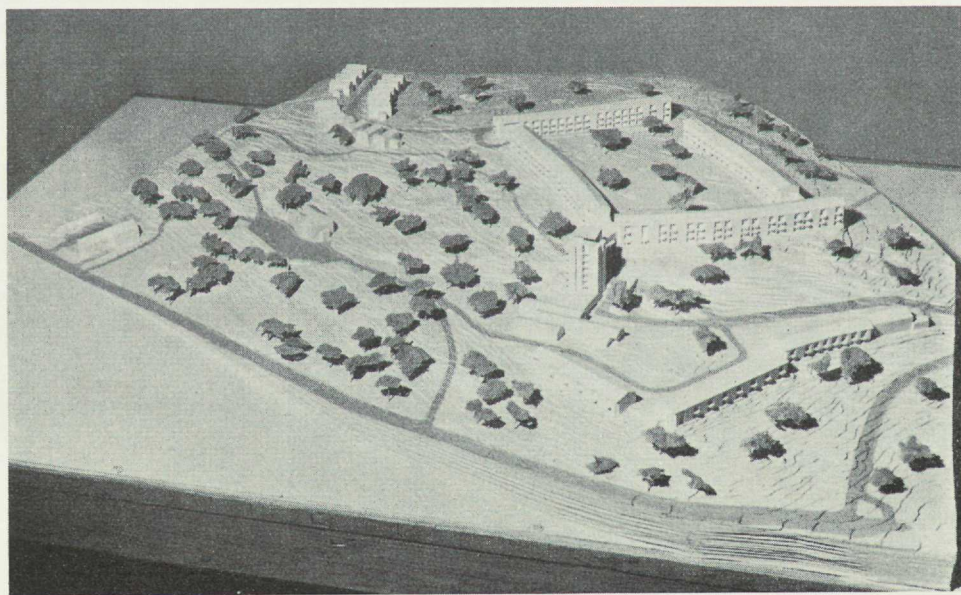

Bild 29. De olika huslängorna har inbördes förbindelse under tak. Kollektivplaneringarna är förlagda till höghuset i modellens mitt.

Bild 30. Danmarks första moderna kollektivhus är beläget i Høje Søborg utanför Köpenhamn.

Bild 31. Fastigheten har en välsorterad butik och man kan dricka kaffe, öl etc. i butikens egen lilla servering.

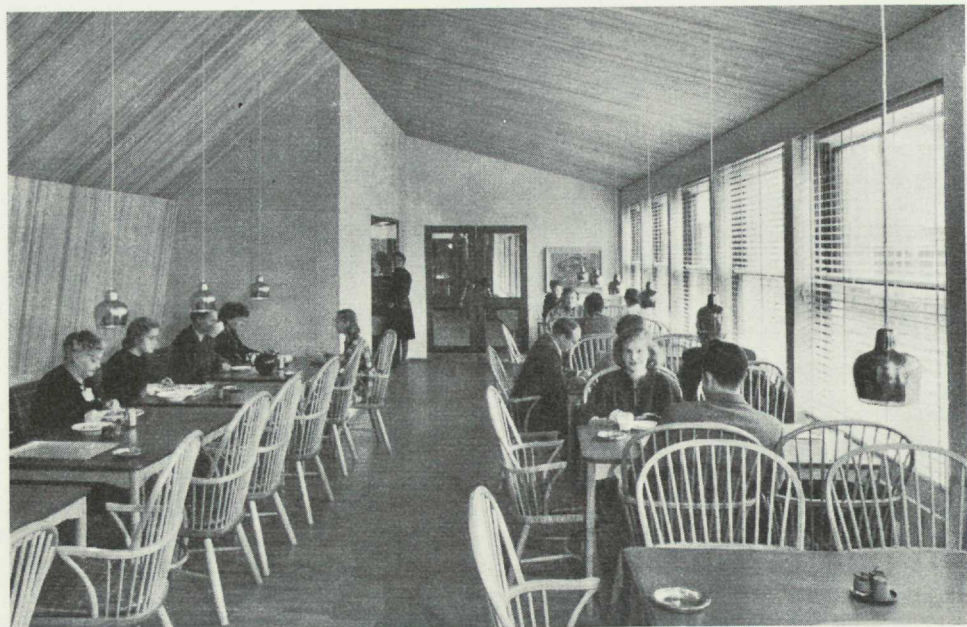

Bild 32. I Høje Søborgs restaurang är serveringen organiserad som självbetjäning och restaurangen är tämligen liten.

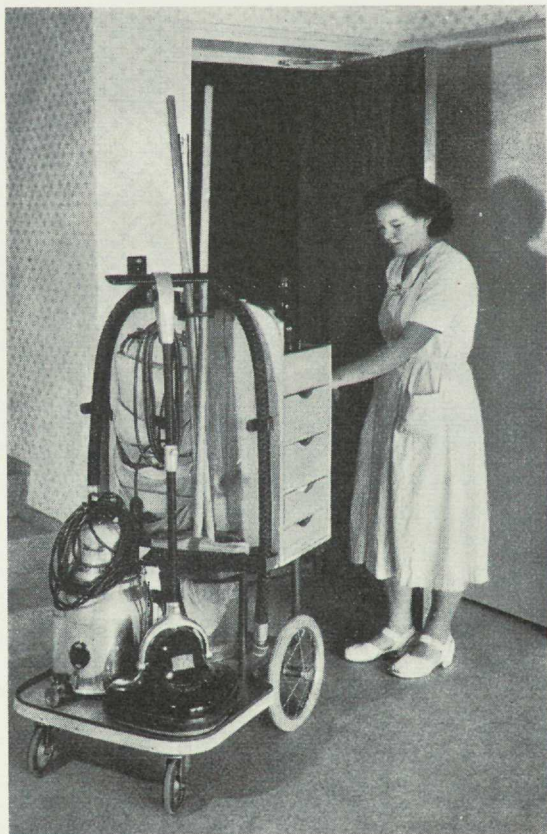

Bild 33. Kollektivhusets "al-muligkvinder" sköter städningen i lägenheterna.

samma ställe kunna tillhandahålla matvaror på olika beredningsstadier: färdiglagad mat för avhämtning i centralköket, färdiglagad, kall mat för uppvärmning samt råvaror i matvarubutikerna (eventuellt kommer att finnas en snabbköpsbutik). Utöver här nämnda butiker kommer i kollektivhusanläggningen att inrymmas ett kombinerat konditori och bageri.

I anslutning till transportleden mellan kollektivhusen ligger ett daghem för 52 barn — 10 barn i åldern under 1 år, 12 i åldern 1—2 år, 15 i åldern 3—4 år och 15 i åldern 5—6 år. Dessutom finns en förskola för 20 barn. Denna är avsedd att även upplåtas som eftermiddagshem.

För att vid behov på ett enkelt och smidigt sätt kunna bygga ut daghemmets kapacitet kommer några lägenheter i hyreshusens bottenvåningar att göras tämligen rymliga och förses med mindre inhägnade gårdar i anslutning till lägenheterna. Meningen är, att dessa lägenheter i första hand skall hyras ut till familjer, som är lämpliga och villiga att åtaga sig vård av andras barn. I varje sådan lägenhet beräknas 4—5 barn kunna mottagas. Det är alltså här fråga om en mera genomtänkt form av familjedaghem.

I samma byggnad som centralvärmeanläggningen har inrättats en tvättstuga. Denna är endast avsedd att sörja för anläggningens eget tvättbehov och kommer att sysselsätta 1 à 2 personer. Husmödrarna skall här även själva kunna utföra sin tvätt med eller utan biträde av anläggningens personal.

I kollektivhusanläggningen skall inrymmas ett antal städerskerum. Man har uppskattat behovet av städhjälp till en städerska per 20 lägenheter.

Även en bastu kommer att inrymmas i kollektivhusanläggningen. Dessutom kommer anläggningen att förses med följande hobbylokaler för gemensamt bruk: tre lekrum för barn, ett läxläsningsrum, en vävstuga, ett slöjdrum, ett bordtennisrum och ett studierum jämte pentry. Fritidslokalerna har, som tidigare påpekats, förlagts i anslutning till förbindelseleden mellan kollektivhusen. Då konditoriet även förlagts hit, kan detta ombesörja servering i hobbylokalerna, om så erfordras.

Ekonomi för de olika serviceanordningarna skall i bokföringen redovisas särskilt. Avsikten är att söka driva dessa så, att de var för sig balanseras och sålunda inte behöver belasta hyrorna.

Byggnadsföretaget är avsett att organiseras som en kommunal stiftelse. Kvadratmeterhyrorna i hela anläggningen, inklusive hyreshusen, skall bli lika höga. Meningen är att därigenom kunna hålla relativt låga hyror i kollektivhusen och således skapa möjligheter för ekonomiskt svagare familjer att utnyttja dessa.

TREDJE KAPITLET

Kollektivhusdebatten

Kollektivhuset som bostadsform har varit föremål för skilda meningar. I viss mån sammanhänger dessa skiljaktigheter med olika ideologiska värderingar, skönjbara i trettitalets tidigare återgivna debatter. Medan många oförbehållsamt accepterar den ordning för familjeliv och hemarbete som kollektivhuset möjliggör, innebär för andra redan själva ordet kollektivhus något stötande: man anser sig "förlora sin personlighet" genom den inblandning i privatlivet som kollektivhusets bostadsform anses medföra. "Jag vill sköta mitt hem själv" . . . "Skulle inte trivas, bleve som att bo på anstalt" . . . "I Sverige vill vi ha ett eget litet hus med trädgårdstappa" — var bland svaren på en intervjuundersökning, som Svenska Gallupinstitutet 1943 företog om familjernas attityder till kollektivhuset. Man menar, att kollektivhuset verkar i riktning mot familjens upplösning och hemlivets förfall. Omdömen av denna typ — som vanligen icke grundas på egen erfarenhet eller någon närmare kännedom om hur livet gestaltar sig i ett kollektivhus — är rent känslomässigt betingade och undandrar sig därför rationalistisk analys. Att icke alla människor skulle trivas att bo på detta sätt är emellertid tydligt. En tämligen rik differentiering av olika bostadstyper och bostadsformer inom bostadsbeståndet kommer sannolikt alltjämt att vara eftersträvansvärt med hänsyn till olika människors individuella behov och önskemål.

För att få en uppfattning om den allmänna inställningen till kollektivhusen har kommittén utsänt en rundfråga till Sveriges kvinnoorganisationer, vissa andra samslutningar och till kommunala myndigheter. Av de inkomna svaren är i synnerhet kvinnoorganisationernas i hög grad upplysande — frågan rör ju också särskilt husmödrarnas arbets- och intresseområden.

I enkäten ställdes följande fråga: "Anser Ni kollektivhus, i den form de praktiseras i t. ex. Stockholm, vara att förorda såsom en mera generell lösning av stadsfamiljernas hushålls- och hemhjälpproblem?" Här nedan återges organisationernas synpunkter.

Sveriges Husmodersföreningars Riksförbund

Nej. Kollektivhus kräver städer av viss storleksordning, troligen med cirka 25 000 invånare. De stora kostnader, som denna byggnadsform betingar, medför alltför höga hyror för det stora flertalet. För den högkvalificerade yrkeskvinnan med god ekonomisk ställning är denna form dock i många fall lämplig. Härvidlag krävs inga subventioner. Kollektivhus vore även lämpliga och önskvärda för de ensamma mödrarna

under förutsättning av att samhället subventionerade en del av hyran. Detsamma gäller gamla med så stor inkomst, att de kan betala hyran för själva bostaden och inte behöver ställa anspråk på pensionärshemmen, men där man kan tänka sig att samhället subventionerar de tjänster de gamla kommer i åtnjutande av. Förbundet vill dock i detta sammanhang framhålla önskvärdheten av att inga s. k. kategorihus skapas, utan att de ovan nämnda grupperna såväl som andra kan utnyttja kollektivhus gemensamt. Att en del åtnjuter subvention, andra inte i samma fastighet borde väl ej behöva utgöra något hinder.

Fredrika-Bremer-Förbundet

Beträffande kollektivhusen synes det önskvärt att man fortsätter att experimentera med denna bostadstyp, åtminstone i de större städerna. Härvid bör man emellertid dels pröva alla möjligheter att förbilliga bostäderna och dels försöka med andra typer av kollektivhus än hittills, t. ex. hus med enbart stora lägenheter och hus med både stora och små lägenheter om varandra. Man kan nog aldrig räkna med att denna bostadsform blir praktiskt genomförbar i så stor utsträckning. Däremot torde kollektiva anordningar kvartersvis visa sig ha framtiden för sig.

Förbundet översände vidare särskilda enkätsvar från sina lokalavdelningar i Eskilstuna, Halmstad, Härnösand, Karlstad, Kiruna, Linköping, Luleå, Lund, Oskarshamn och Ängelholm.

Skiftande meningar kom härvid till uttryck, men i allmänhet avböjde man kollektivhuset som en generell lösning av bostadsfrågan. Kollektivhusen ansågs för dyra för "vanligt folk" eller för "familjer med medelinkomst", däremot kunde de vara bra för bättre situerade småhushåll, eller för yrkesarbetande och ensamstående. På flera håll ansågs kollektivhusen endast passa i större städer, icke i småorter eller medelstora städer. Någon framhöll, att kollektivhusen kunde vara lämpliga för människor med viss mentalitet, medan man på annat håll principiellt avböjde denna bostadsform: "den förstör hemkänslan; få människor trivas i hotellmiljö". Slutligen påyrkade en lokalavdelning "en förenklad och förbilligad form av kollektivhus: den skulle vara till stor välsignelse för många förvärvsarbetande mödrar och deras familjer" (Lund).

Yrkeskvinnors Samarbetsförbund

Besvarandet av denna fråga fordrar ingående kännedom om och erfarenhet av kollektivhusen i Stockholm och deras funktioner. YSF har vänt sig till medlemmar, som under många år bott i olika sådana. Dessa våra medlemmar har som sin mening deklarerat, att kollektivhusen innebär en utomordentlig lättnad såväl beträffande barnens omvårdnad som hushållens skötsel. De anser sig dock icke våga påstå, att kollektivhusidén som sådan kan vara att betrakta såsom en generell lösning av stadsfamiljernas hushålls- och hemhjälpproblem. För de nuvarande kollektivhusen liksom

för bebyggelsen i övrigt är som ovan sagts utmärkande, att såväl bostads- som förvaringsrum är alltför knappt tilltagna.

De förefintliga, ännu fåtaliga kollektivhusen uppvisar en intressant provkarta på försök till olika lösningar av olika gruppers problem. Fortsättningsvis bör olika former av kollektivhus prövas för lösande av olika gruppers behov och med hänsyn till olika gruppers ekonomiska möjligheter. Vi anser att man vid planeringen av kollektivhusen i Stockholm på ett lyckligt sätt gripit sig an med hithörande problem och deras lösning samt att de idéer, som hittills prövats, kan bilda utgångspunkten för en vidare utbyggnad.

Behovet av kollektivhus är, som tidigare konstaterats, mycket stort icke endast i storstäderna; det föreligger i lika hög grad på mindre orter. En allmän uppfattning är dock att kostnaderna måste nedbringas och att det vore önskvärt om "mattvånget" kunde lättas. Att det sistnämnda är realiserbart, visar för övrigt det förhållandet, att det i kollektivhuset John Ericssonsgatan 6 i Stockholm icke existerar något mattvång. Detta beror på att husets restaurang till följd av läget i stor utsträckning frekventeras av utomstående. Förlägges kollektivhus i närheten av större arbetscentra, borde man kunna räkna med samma möjligheter.

Ett förslag, som vi skulle vilja framföra, är vidare att i samma kvarter bygga kollektivhus av olika typer. I ett hus kunde inrymmas restaurang och fritidslokaler, i ett annat daghem, medan i något av husen möjlighet kunde ordnas att isolera förkylda barn. Anläggnings- och driftkostnaderna borde genom en dylik koncentration av gemensamhetsanläggningarna för ett antal hus ställa sig avsevärt billigare.

Föreningen SAIA

I Föreningen socialarbetare inom industri och affärsvärld är ingen av grupperna negativt inställd till kollektivhusidén; flera är tvärtom ganska positiva. Det framhålls dock från flera håll, att kollektivhusen ej kan anses vara en generell lösning av barnfamiljernas bostadsproblem. Den viktigaste anmärkningen är, att de åtminstone hittills har ställt sig alltför dyra. Farhågor uttalas även för att maten i längden skall bli enformig och ur näringssynpunkt sämre än den hemlagade. En av grupperna förordar för ensamstående ogifta kvinnor bostadshus, som ej skulle kombineras med restaurang och daghem men i övrigt erbjuda samma service som ett kollektivhus. En annan grupp anser tvärtom, att man i största möjliga utsträckning skall söka undvika "kategorihus".

En grupp ifrågasätter, om inte kollektivhuset borde kunna utformas på annat sätt än vad nu är fallet åtminstone i Stockholm, där varje hus bildar en enhet för sig. Man tänker sig, att ett kollektivhus skulle kunna utgöra en del av en större enhet bestående av flera hus. Den nackdel, som den något längre vägen mellan bostaden och daghemmet respektive restaurangen utgör, skulle säkerligen uppvägas av flera fördelar, exempelvis den större möjligheten för den enskilda familjen att välja hur "kollektivt" den vill bo. Detta skulle eventuellt bidra till att förbilliga denna bostadsform.

Högerns kvinnoförbund

Kollektivhusen synes vid nuvarande byggnadskostnader och lönekostnader för servicepersonal vara ett alltför dyrbart alternativ för att kunna tänkas som en generell lösning. Den ur produktionssynpunkt oroande ansvällning av serviceyrkena, som iakttagits under de senaste decennierna, skulle ytterligare komma att accentueras. Statlig eller kommunal subventionering av kollektivhus torde därför endast i undantagsfall böra förekomma. Experimentbyggen på enskilt initiativ och till kostnadsäckande hyror bör givetvis icke förhindras.

Övriga bostadskollektiva anläggningar — daghem, restaurang o. d. — torde sannolikt böra avpassas för något större enheter — kanske 3—4 kvarter. Omfattande utredningar torde erfordras för att bestämma de lämpliga enheterna härvidlag — både generella och lokala. Det förtjänar påpekas, att dessa anläggningar principiellt bör så projekteras att de blir ekonomiskt självbärande.

Folkpartiets Kvinnoförbund

Uppfattningarna om kollektivhusen är ganska delade. Enligt förbundets uppfattning behövs kollektivhusen för vissa familjetyper, t. ex. där båda makarna har krävande yrkesarbete, för ensamma mödrar med barn, för äldre personer etc., och i vissa samhällstyper, särskilt större städer och t. ex. i universitetsstäderna. Kollektivbostaden torde för många utgöra en lämplig övergångsform så länge familjen är liten.

Den största nackdelen med kollektivhusen är utan tvivel att de ställer sig så dyrbara. För en del av ovannämnda familjetyper uppväges kostnaderna säkerligen av de fördelar som bostaden erbjuder, men för andra, särskilt för gamla, och för ensamma mödrar med barn, behövde kollektivbostaden göras åtskilligt billigare, antingen subventionsvägen eller på annat sätt.

Svenska Landsbygdens Kvinnoförbund

Kollektivhusen i sin nuvarande form är knappast lämpade för familjer i lägre inkomstgrupper. En undersökning om dylika med mindre bundna former men med möjlighet att, där så önskas, kunna tillgodogöra sig en del av deras nyttigheter, skulle säkert vara av intresse för många.

Sveriges Socialdemokratiska Kvinnoförbund

För kollektivhusidén som sådan har förbundet mycket stora sympatier. Dock är vi icke av den uppfattningen, att kollektivhuset som princip kommer att erbjuda en mera generell lösning av stadsfamiljernas hushålls- och hemhjälpssystem. Som kollektivhusen praktiskt utformats t. ex. i Stockholm har de också varit för dyra för familjer med genomsnittsinkomster. Ändå står emellertid flera hundra familjer i kö för att få lägenhet i något av dessa hus. Om kollektivhusen planerades och organi-

serades på ett sådant sätt, att hyran för lägenheterna och avgifterna för utnyttjandet av serviceanordningarna kunde avsevärt förbilligas, skulle helt säkert ytterligare ett mycket stort antal familjer söka sig dit.

Förbundet skulle därför önska, att flera kollektivhus kommer till stånd, sedan man funnit en sådan lösning av planläggning och organisation, att de blir tillgängliga också för familjer med mer begränsade inkomster. I detta sammanhang skulle vi vilja peka på önskvärdheten att placera kollektivhus även i bostadskvarter med äldre bebyggelse och icke endast i nybyggda områden. Ett kollektivhus, som sprängs in i en gammal bebyggelse, skulle då förses med serviceanordningar dimensionerade efter hela kvarterets behov. Härigenom skulle man vinna, dels att dessa kollektiva anordningar förbilligades genom att de kunde planeras i stor skala, dels att husmödrarna i de gamla bostadskvarteren, ofta boende i omoderna och opraktiska lägenheter, fick sin arbetsbörda lättad genom utnyttjande av kollektivhusets service.

En fråga av väsentlig betydelse för att ett kollektivhus skall kunna fungera på bästa möjliga ekonomiska sätt är givetvis, att dess service utnyttjas maximalt. Såvitt vi känner till har det i en del av kollektivhusen i Stockholm brustit väsentligt på denna punkt, beroende på att många av dem som bosatt sig i husen icke haft behov av en sådan service. Förbundet skulle vilja ifrågasätta, om man icke på något sätt borde ha garanti för att de som hyr lägenhet i ett kollektivhus verkligen är i behov av kollektiva anordningar för underlättande av hemskötseln. En sådan garanti skulle man få, om uthyrningen av lägenheterna i kollektivhusen skedde genom förmedling av någon lämplig kommunal myndighet — den kommunala bostadsförmedlingen där sådan finnes — vilket förbundet alltså skulle vilja föreslå.

Sveriges Kommunistiska Partis Kvinnosekretariat

☐ Kollektivhusen, i den form de för närvarande praktiseras, kan inte bli en generell lösning av stadsfamiljernas hushålls- och hemhjälpssystem. I en vidare utvecklad form kan dock kollektivhusen bli en sådan generell lösning för större delen av stadsbefolkningen. Den första förutsättningen härför är att de blir billigare, vilket torde kunna uppnås om de kollektiva anläggningarna beräknas för större enheter än de hittills i Stockholm praktiserade och bostadsproduktionen sker i samhällets regi och befrias från profitintressen. Bygandet av kollektivhusområden enligt nämnda principer kunde till en början utföras till ca 15—20 % av all planerad byggnation i syfte att vinna omfattande praktiska erfarenheter för en ytterligare utvidgning av denna bostadsform i vilken man bäst kan tillgodogöra sig fördelarna av de rutinmässiga hemsysslornas rationalisering.

Kooperativa Kvinnogillesförbundet

Kollektivhusen kan inte anses som en generell lösning. Tvärtom har det ju visat sig att kollektivhusen som de hittills utformats är en mycket exklusiv bostadsform, dessutom har den ofta fått onödigt osmidig utformning, t. ex. mattväng för hyres-

gästerna. Givet är att kollektivhus med de små enheterna där servicen är inriktad på etthundra—tvåhundra bestämda familjer, alltid har sin plats att fylla. Man kan också tänka sig att föra ut de olika servicegrenarna inom kollektivhusen i stora bostadsområden; restauranger som vänder sig till hyresgästerna i en rad kvarter osv. Då kommer man bland annat från den svårighet som de nuvarande kollektivhusen brottas med: att många som bor där inte utnyttjar fördelarna som just kollektivhusen kan erbjuda medan många som bor i husen bredvid är utestängda, trots att de har ett klart behov av den kollektiva servicen. Det vore önskvärt att arbeta fram smidigare former än vad som nu är fallet. Att dessa vidgade strävanden som kanske arbetar för ett stort bostadsområde dessutom blir billigare är troligt. Kanske tvättanordningarna blir billigast om de betjänar femhundra familjer, medan anordningarna för omhändertagande av barn kommer att utnyttjas av färre hushåll.

Tjänstemännens Centralorganisation

Den form av kollektivhus som praktiseras i Stockholm torde icke vara att förorda såsom en generell lösning av stadsfamiljernas hushålls- och hemproblem. Orsaken härtill är enligt TCO:s uppfattning i första hand att bostadskostnaderna blir alltför höga och i andra hand tvånget att intaga eller i varje fall betala för ett visst antal måltider i kollektivhusets restaurang. Å andra sidan är det uppenbart att kollektivhusen har mycket stora fördelar att erbjuda. Bostadsformen torde i princip vara idealisk för familjer, där såväl mannen som hustrun är förvärvsarbetande, eller för ensamstående med förvärvsarbete (framför allt ensamstående mödrar).

En metod att förbilliga kostnaderna för denna bostadsform vore enligt TCO:s förmenande att sammanföra ett antal kollektivhus i större enheter (kvarter) med ett gemensamt daghem, en gemensam restaurang osv. Därmed skulle vinnas, att kostnaderna för de gemensamhetsanordningar som kollektivhusen omfattar utslogs på större antal familjer. Möjligheterna att anordna ytterligare ekonomiskt bärkraftiga gemensamhetsanordningar (t. ex. särskilda daghem för lätt förkylda barn) skulle även därmed bli större, liksom det även skulle bli lättare att undkomma det nuvarande av bärighetsskäl förekommande mattvånget i kollektivhusets restaurang. TCO vill i detta sammanhang även understryka standardiseringens betydelse såsom kostnadsänkande faktor.

Svenska Arbetsgivareföreningen

Såvitt föreningen kunnat finna vid en rundfråga till ett antal representativa företag, saknar man som regel inom näringslivet erfarenhet av kollektivhus. Sveriges Textilindustriförbund har emellertid meddelat, att vissa industriföretag funnit, att kollektivhusen har inneburit en relativt god lösning av den förvärvsarbetande husmoderns problem. Man understryker emellertid såsom en nackdel, att de i kollektivhusen inrättade daghemmen icke omhändertar barn under sjukdom och att därför den förvärvsarbetande husmodern tid efter annan måste vara borta från sitt arbete för att

taga hand om ett sjukt barn. Vidare har framhållits, att hyresläget i kollektivhusen är förhållandevis högt. Med hänsyn till de inhämtade upplysningarna anser sig föreningen icke kunna taga ståndpunkt till kollektivhusens för- och nackdelar utöver vad nyss sagts, men det synes vara lämpligt att man försöksvis inrättar ytterligare kollektivhus och därvid genom avvägningen av standarden tillser, att de blir ekonomiskt självbärande och tillgängliga även för inkomstagare med relativt begränsade resurser.

Textilindustriförbundet, Konfektionsindustriförbundet

De hittills inrättade kollektivhusen torde i och för sig ha inneburit en ganska god lösning av den förvärvsarbetande husmoderns problem. Bland nackdelarna vill vi framhålla, att de i husen inrättade daghemmen oss veterligt icke omhändertar barn under sjukdom och att därför den förvärvsarbetande modern — och hennes arbetsgivare — löper risken att hon tid efter annan måste vara borta från arbetet för att taga hand om sitt barn. Därtill kommer emellertid, att det för närvarande torde ställa sig förhållandevis dyrt att bo i kollektivhus. Vi anser alltså, att problemet att inrätta ekonomiskt självbärande kollektivhus, tillgängliga även för mindre inkomstagare, alltjämt väntar på sin lösning. Redan de nuvarande kollektivhusen torde emellertid innebära ett så påtagligt steg åt rätt håll, att det torde vara välbetänt att uppmuntra inrättande av flera sådana.

SAMMANFATTNING

Som framgår av svaren är kvinnorna naturligt nog genomgående positivt inställda till åtgärder som syftar till att genom kollektiva anordningar minska arbetet i hemmen och därmed bland annat underlätta kvinnornas yrkesarbete. Flera anmärkningar anföres dock mot kollektivhusen i den form de tillämpats i Stockholm. De anses sålunda vara relativt dyra och sålunda inte lämpa sig för hushåll med lägre inkomster. Kollektivhus i kategorihusets form avböjes genomgående; kollektivhus bör avses för skilda slag av hushållstyper. För att nedbringa kostnaderna bör serviceanordningarna, anför man, baseras på ett större antal familjer än som blivit fallet i de stockholmska kollektivhusen. På flera håll vänder man sig mot det ingrepp i familjevanorna som det i en del kollektivhus gällande tvånget att anlita restaurangen innebär.

Beträffande daghemmen framhålles bristen på anordningar för vården av sjuka barn; som det nu är måste någon av föräldrarna stanna hemma från arbetet om barnen blir sjuka. För ensamstående mödrar med barn är denna svårighet ännu större än för andra familjer.

En uppfattning som återkommer i flera av svaren är att kollektivhusen inte har några förutsättningar annat än i relativt stora städer. I ett av svaren anges sålunda, att invånarantalet troligen måste överstiga 25 000. Detta motiveras främst med att inkomsterna för det stora flertalet inte räcker till för de med kollektivhusen förenade

kostnaderna och att man sannolikt endast i större städer kan uppbringa tillräckligt många intresserade hyresgäster med erforderliga inkomster.

De psykologiska motiv som kan tala emot kollektivhusen återkommer blott i ett svar, där man ansett att kollektivhusen förstör hemkänslan och att få människor trivs med att bo "i hotellmiljö".

Även om omdömena på det hela taget är positiva, betraktas kollektivhuset, naturligt nog, inte såsom någon generell lösning av bostadsproblemet. Inte heller de förvärvsarbetande kvinnornas bostadsbehov anses kunna tillgodoses enbart på denna väg. I flertalet av svaren förordas dock fortsatt experimenterande för att finna bättre och billigare lösningar. Därvid framhålles värdet av kollektivhus insprängda i kvarter av äldre, omodern bostadsbebyggelse, vars invånare skulle kunna anlita kollektivhusets serviceanordningar. Dessa anordningar skulle — anser man vidare — kunna förbilligas genom att de planeras i större skala; exempelvis skulle kollektivhus av olika typer, med olika slag av bostadskomplement, kunna sammanföras till ett komplex av fastigheter.

Kommunala enkätsvar

Kommittén har även i cirkulärskrivelse till Sveriges städer, köpingar och municipalsamhällen anmodat vederbörande kommunala myndigheter att yttra sig bland annat om behovet och värdet av kollektivhus. Då samtliga kollektivhus i vårt land förlagts till Stockholm och flertalet därjämte tillkommit relativt nyligen, torde erfarenheter av denna bostadsform dock ha varit tämligen liten för de flesta myndigheter som besvarat enkäten.

För själva syftet med kollektivhusen, nämligen att genom kollektiva anordningar avlasta hemmens arbetsbörda, är intresset allmänt. Kraftigt framhålles behovet i detta avseende för förvärvsarbetande gifta eller ogifta kvinnor med barn, men det gör sig även starkt gällande i familjer där hustrun enbart sköter hemmet, särskilt om barnantalet är stort. Samtliga svar betonar problemen med barnpassning, hemhjälp och tvätt för familjerna. Dessa tre frågor synes vara de mest brännande. I många svar redogörs sålunda närmare för vidtagna anordningar för den halvöppna barnvården, daghem av olika typer, "barnparkeringar" och barnvaktscentraler, samt för de svårigheter av ekonomisk eller hygienisk och psykologisk art som härvid mött. Allmänt betonas vidare behovet av väsentligt vidgade anordningar för hemhjälp (se härom närmare Bostadskollektiva kommitténs betänkande om hemhjälp, SOU 1952: 38). Åtgärder för underlättande av matlagningen synes däremot icke varit föremål för något allmännare intresse bland de kommunala myndigheterna.

FJÄRDE KAPITLET

Vilka bor i kollektivhusen?

Då det gäller att bedöma kollektivhusens förutsättningar som bostadsform, är det givetvis av största intresse att känna till vad slags människor som f. n. bor i dessa fastigheter. Kommittén har därför utfört vissa undersökningar av dessa förhållanden bland hyresgästerna vid familjekollektivhusen i Stockholm. Undersökningen har avsett att klarlägga hushållens sammansättning, de boendes åldersfördelning, yrkes- och inkomstförhållanden samt i vilken utsträckning hustrur i kollektivhusfamiljerna har förvärvsarbete. Uppgifterna, som huvudsakligen inhämtats genom mantalskontoret och skatteverket, avser beträffande flertalet fastigheter förhållandena hösten 1952, som är det senaste år för vilket dessa uppgifter är tillgängliga.

Två av kollektivhusen, Familjehotellet i Nockebyhov och kollektivhuset i Blackeberg, har uppförts så nyligen att hyresgästerna inte ännu hunnit uppföras i mantalsregistret för dessa fastigheter. Uppgifter beträffande dessa har i stället erhållits genom hyresförteckningarna vid kollektivhusen och är således av något senare datum än för de övriga fastigheterna. Inkomstuppgifter för hyresgästerna i dessa två fastigheter har dock inte kunnat redovisas. Bland övriga anläggningar har Lundagården uteslutits då denna fastighet inte längre kan hänföras till kollektivhus (se beskrivning i kap. 2). Den statistiska bearbetningen omfattar således 7 kollektivhus med undantag för inkomststatistiken, som gäller för 5 av fastigheterna.

HUSHÅLLSTYPER

Undersökningen omfattar totalt 703 hushåll av olika typer. I undersökningen har inte medräknats hushåll, där medlemmarna på ett eller annat sätt är knutna till fastigheterna för dessas skötsel och hyresgästernas betjäning. Dessa personer kan nämligen inte sägas ha valt kollektivhuset som bostad av samma motiv som hyresgästerna i övrigt. Det har därför ansetts riktigast att bortse från denna kategori. Ett fåtal familjer har genom omflyttningar inte kunnat identifieras. I ett fall (kollektivhuset John Ericssonsgatan) överstiger antalet hushåll något antalet lägenheter. Detta förklaras av att ensamstående personer i ett par fall delar lägenhet.

Av efterföljande tabell framgår, hur de olika hushållstyperna fördelar sig på skilda kollektivhus. Med hänsyn till speciella förhållanden vid de olika fastigheterna kan följande kommentarer till tabellen göras.

Tabell 2. Kollektivhusens hushållstyper

Hushållstyp	Je ¹	Yk	Gå	Alv	Mb	Nk	Bl	Totalt	%
1 ensam man	5	7	33	8	24	12	25	114	16
1 ensam kvinna	27	30	70	12	43	37	22	241	35
1 vuxen med 1 barn	3	4	3	2	21	4	—	37	5
1 vuxen med 2 el. flera barn	2	—	—	3	10	—	—	15	2
2 vuxna	—	—	—	1	1	26	—	8	1
Man och hustru	4	8	11	6	24	34	23	110	16
Man och hustru och 1 barn	3	5	5	16	22	18	—	69	10
Man och hustru och 2 barn	3	10	—	12	34	25	—	84	12
Man och hustru och 3 eller flera barn	1	1	—	4	7	7	—	20	3
Summa hushåll	48	65	122	64	186	143	² 75	703	100

¹ I denna och efterföljande tabeller har de olika kollektivhusen getts följande beteckningar:

Kollektivhuset, John Ericssonsgatan 6	Je	Mariebergshuset	Mb
YK-huset	Yk	Familjehotellet i Nockebyhov	Nk
Gärdesgården	Gå	Kollektivhuset i Blackeberg	Bl
Alviksgården	Alv		

² Därav 1 hushåll med 3 vuxna.

³ Uppgift för 5 hushåll saknas.

Lägenheterna i Kollektivhuset vid John Ericssonsgatan är tämligen små, varför helt naturligt endast ett fåtal barnfamiljer är bosatta i fastigheten. Även ensamstående personer med barn är sällsynta. Drygt hälften av fastighetens lägenheter bebos av ensamstående kvinnor utan barn.

I YK-huset är lägenheterna större. Trots detta är även här barnfamiljerna relativt få. I flera fall bebos tämligen stora lägenheter av ensamstående personer. I fastigheten finns inalles 16 barnfamiljer och 4 ensamstående personer med barn, av totalt 65 hushåll. Nära hälften av hushållen består av ensamstående kvinnor.

I Gärdesgården är lägenheterna genomgående små. Hushållen i fastigheten utgörs huvudsakligen av ensamstående personer, varav endast 3 med barn. Totalt finns bland fastighetens 122 hushåll endast 16 egentliga familjer, varav flertalet är barnlösa. Den nästan fullkomliga avsaknaden av barn beror givetvis främst på att kollektivhuset saknar daghem och att lägenheterna inte är lämpliga för barnfamiljer.

Alviksgården däremot är i högre grad ett familjekollektivhus. I fastighetens 64 lägenheter bor således 38 familjer varav 32 med barn samt 5 ensamstående personer med barn, mot endast 22 ensamstående personer utan barn.

Mariebergshuset bebos i stor utsträckning av yngre familjer. Flertalet av dessa har barn. I fastigheten finns dessutom tämligen många ensamstående personer med barn. Vid inflyttningen 1944 fanns sammanlagt 80 barn i fastigheten. Antalet har sedan dess successivt stigit och uppgick vid undersökningstillfället till 161 barn. Jämfört med egentliga familjer dominerar hushållen bestående av ensamstående personer med eller utan barn.

Familjehotellet i Nockebyhov bebos till övervägande del av familjer och kan därför verkligen sägas göra skäl för sitt namn. Ogifta personer med barn är mycket sällsynta i detta kollektivhus, vilket huvudsakligen torde förklaras av att anläggningen saknar

Tabell 3. Ålders- och könsfördelning

Kollektivhus		0—7 år	7—15 år	15—20 år	20—30 år	30—45 år	45—65 år	över 65 år	S:a
<i>Absoluta tal</i>									
Je	m	7	3	—	3	9	4	2	28
	kv	4	4	2	9	14	15	4	52
Yk	m	9	5	2	5	15	3	8	47
	kv	7	11	6	14	24	17	6	85
Gå	m	2	—	1	17	21	7	2	50
	kv	2	—	1	26	29	37	9	104
Alv	m	18	17	3	18	19	11	1	87
	kv	20	11	1	15	23	13	3	86
Mb	m	68	18	2	52	51	13	2	206
	kv	45	30	10	73	71	20	5	254
Nk	m	29	17	2	14	55	10	17	144
	kv	30	12	4	24	56	20	38	184
Bl	m	—	—	—	31	15	4	1	51
	kv	—	—	—	27	16	2	—	45
Summa	m	133	60	10	140	185	52	33	613
	kv	108	68	24	188	233	124	65	810
Totalt		241	128	34	328	418	176	98	1 423

Kollektivhus		0—7 år	7—15 år	15—20 år	20—30 år	30—45 år	45—65 år	över 65 år	S:a
<i>Relativa tal</i>									
Je	m	25,0	10,7	—	10,7	32,1	14,3	7,1	100,0
	kv	7,7	7,7	3,8	17,3	26,9	28,8	7,7	100,0
Yk	m	19,2	10,6	4,2	10,6	31,9	6,4	17,0	100,0
	kv	8,2	12,9	7,0	16,5	28,2	20,0	7,0	100,0
Gå	m	4,0	—	2,0	34,0	42,0	14,0	4,0	100,0
	kv	1,9	—	1,0	25,0	27,9	35,6	8,6	100,0
Alv	m	20,7	19,5	3,4	20,7	21,8	12,6	1,1	100,0
	kv	23,3	12,8	1,2	17,4	26,7	15,1	3,5	100,0
Mb	m	33,0	8,7	1,0	25,2	24,8	6,3	1,0	100,0
	kv	17,7	11,8	3,9	28,7	28,0	7,9	2,0	100,0
Nk	m	20,1	11,8	1,4	9,7	38,2	6,9	11,8	100,0
	kv	16,3	6,5	2,2	13,0	30,4	10,9	20,6	100,0
Bl	m	—	—	—	60,8	29,4	7,8	2,0	100,0
	kv	—	—	—	60,0	35,6	4,4	—	100,0
Summa	m	21,7	9,8	1,6	22,8	30,2	8,5	5,4	100,0
	kv	13,3	8,4	3,0	23,2	28,8	15,3	8,0	100,0
Totalt		16,9	9,0	2,4	23,0	29,4	12,4	6,9	100,0

daghem. I barnfamiljerna i övrigt är mödrarna i regel inte förvärvsarbetande utan vårdar själva sina barn i hemmet.

Det nyaste kollektivhuset, Blackeberg, bebos uteslutande av två kategorier: dels ensamman personer, såväl kvinnor som män, dels unga familjer utan barn. Även denna anläggning saknar daghem. Dessutom är lägenheterna genomgående små, vilket huvudsakligen förklarar frånvaron av barn.

Som framgår av tabell 2, består alltså drygt en tredjedel av kollektivhusens hushåll av ensamstående kvinnor. Ensamman män är inte fullt hälften så vanliga. Tämmligen sällsynta är hushåll bestående av en ensamstående person med barn; denna familjetyper är rikast företrädd i Mariebergshuset. Ensamstående kvinnor utan barn är mest representerade i Kollektivhuset vid John Ericssonsgatan, Gärdesgården och YK-huset. Totalt bor i kollektivhusen 415 ensamstående personer, vilket utgör i det närmaste 60 % av hushållen. Femtiotvå eller 12,5 % av dessa bor tillsammans med ett eller flera barn. Sammanlagt finns i kollektivhusen 283 egentliga familjer. Av dessa är 173 eller drygt 60 % barnfamiljer. I sammanlagt 20 familjer finns 3 eller flera barn.

ÅLDERS- OCH KÖNSFÖRDELNING

Åldersgruppen 30—45 år är starkast företrädd i kollektivhusen utom vid Blackeberg och Mariebergshuset och utgör vid de flesta fastigheterna över $\frac{1}{4}$ av hyresgästerna. 20—30-åringar är talrikast i Blackebergshuset och Mariebergshuset och kommer som näst största grupp i Gärdesgården. Vid Alviksgården, familjehotellet i Nockebyhov och YK-huset är barn under 7 år den näst största gruppen. I kollektivhuset vid John Ericssonsgatan kommer som andra åldersgrupp i storleksordning 45—65-åringarna. Svagast företrädd i kollektivhusen är åldersgruppen 15—20 år, som sammanlagt endast utgör 2,4 % därnäst följt av åldringar över 65 år med 6,9 %. Som framgår av tabell 3 dominerar kvinnorna i samtliga åldersgrupper utom för 30—45-åringar och för barn under 15 år.

Barn i åldern 7—15 år är relativt fåtaliga. En väsentlig orsak härtill synes vara, att det i stor utsträckning är nybildade familjer som flyttat in i kollektivhusen. Då flertalet av dessa fastigheter tillkommit under de senaste 10 åren, är det naturligt att de lägsta åldersgrupperna bland barnen dominerar. Dessutom förhåller det sig vanligen så, att familjerna efter hand som barnskaran växer söker sig till större bostad utanför kollektivhusen, varför barn i de högre åldersgrupperna blir relativt sällsynta i dessa fastigheter.

För att få en ungefärlig uppfattning om huru den här redovisade åldersfördelningen ter sig jämfört med befolkningen i sin helhet för Stockholm har gjorts följande sammanställning:

Ålder	Kollektivhusen (I/II-52) %	Stockholm i dess helhet (I/II-52) %
0—7	16,9	10,6
7—15	9,0	10,0
15—20	2,4	4,3
20—30	23,0	14,3
30—45	29,4	26,0
45—65	12,4	25,1
över 65	6,9	9,7

Av jämförelsen framgår, att åldersfördelningen i dessa båda fall företer vissa olikheter. Kollektivhusen uppvisar sålunda högre procenttal för åldrar under 7 år, medan motsatsen är fallet för åldersgrupperna 7—20 år samt åter ett högre procenttal beträffande åldersgrupperna 20—45 år, medan personer över denna ålder är avsevärt fåtaligare i kollektivhusen än för staden i sin helhet. I stort sett ligger medelåldern i kollektivhusen avsevärt lägre än för befolkningen i sin helhet i Stockholm. Med hänsyn särskilt till att materialet är alltför litet är det emellertid vanskligt att av de framkomna siffrorna draga några mera bestämda slutsatser. Tillfälliga förhållanden kan här spela en stor roll.

YRKEN

Som man kan förmoda, bebos kollektivhusen i huvudsak av personer med yrken hänförliga till socialgrupp I och II.¹ Till socialgrupp III har hänförts endast sammanlagt 23 personer. Praktiskt taget kan man därför påstå att arbetarklassen i huvudsak inte frekventerat kollektivhusen som hyresgäster (se f. ö. tabell 4).

Medelklassyrken i enskild tjänst är den största gruppen. Hit hör bl. a. ingenjörer i lägre tjänsteställning samt olika slag av kontorsanställda. Kvinnorna dominerar denna grupp.

De näst största grupperna (som är exakt lika stora) återfinnes inom socialgrupp I och utgörs av dels högre förvaltningspersonal i enskild tjänst, dels tjänstemän av högre grad i allmän tjänst. Hit räknas huvudsakligen olika slag av högre befattningshavare inom privat, statlig och kommunal förvaltning. I båda dessa grupper dominerar männen.

Som tredje kategori i storleksordning kommer tjänstemän av lägre grad i allmän tjänst. Hit räknas flertalet sjukvårds- och socialvårdstjänstemän samt andra lägre befattningshavare i statlig och kommunal tjänst. Här liksom inom flertalet andra medelklassyrken är kvinnorna i majoritet.

Ytterligare en grupp som är tämligen stor i kollektivhusen är de självständiga yrkesutövarna inom gruppen fria yrken, särskilt är detta fallet i socialgrupp I. Flertalet av denna grupp är personer med akademisk utbildning, såsom advokater, läkare, arkitekter m. fl.

¹ Vid den sociala gruppindelningen har valstatistikens indelningsgrunder begagnats.

Tabell 4. Yrkesfördelning

Yrkesutövare (även f. d. yrkesutövare)	Je		Yk		Gå		Alv		Mb		Nk		Bl		S:a totalt
	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	Kv	M	
<i>Socialgrupp I</i>	16	11	23	20	15	31	27	28	55	58	86	71	4	25	470
Industriidkare, gross-handl., direktörer, disponenter	—	—	1	1	5	9	3	4	6	6	—	—	—	—	35
Högre förvaltningspersonal i <i>enskild</i> tjänst I ...	3	1	6	7	3	8	13	13	15	19	32	32	2	10	164
Tjänstemän av högre grad i <i>allmän</i> tjänst	7	3	11	10	3	11	9	8	22	20	27	22	2	9	164
Fria yrken I															
advokater	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	3
läkare	3	4	1	1	1	1	1	1	4	2	5	2	—	—	26
arkitekter	—	—	—	—	—	—	1	1	1	4	2	1	—	—	10
artister	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2	—	1	—	5
övriga	3	3	2	—	3	2	—	1	6	6	9	8	—	3	46
Fastighetsägare, rentierer m. fl.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Övriga I	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	9	5	—	2	16
<i>Socialgrupp II</i>	11	2	24	7	65	17	23	14	85	53	49	22	41	25	438
Hantverkare	—	—	1	1	1	1	1	3	2	4	—	—	—	—	14
Handlande (mindre) ...	—	—	—	—	—	—	2	2	2	—	—	—	—	—	6
Verkmästare och förmän	—	—	1	1	—	—	—	—	1	3	—	—	2	—	8
Kontorspersonal o. d. i <i>enskild</i> tjänst	8	1	16	3	46	10	11	6	65	40	12	5	19	14	256
Handelsbiträden m. fl. ...	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	2
Tjänstemän av <i>lägre</i> grad i <i>allmän</i> tjänst II	—	—	—	—	11	3	5	3	7	4	22	13	16	9	93
Folkskollärare	1	—	1	—	3	—	4	—	5	1	11	3	1	1	31
Sjökaptenen m. fl.	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Högre huslig tjänst	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	4
Fria yrken II	1	—	3	2	1	2	—	—	2	1	2	1	—	—	15
Övriga näringsidkare ...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Övriga II	—	—	—	—	3	1	—	—	—	—	2	—	—	—	6
<i>Socialgrupp III</i>	2	2	4	1	1	1	—	—	4	3	1	—	—	3	22
Arbetare, andra än ovan-nämnda	—	1	2	1	—	—	—	—	1	1	1	—	—	3	10
Tjänstemän av <i>lägre</i> grad i <i>allmän</i> tjänst II	1	—	1	—	1	1	—	—	2	2	—	—	—	—	8
Lägre <i>huslig</i> tjänst	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	2
Övriga III	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Totalsumma	29	15	51	28	81	49	50	42	144	114	136	93	45	53	930

Totalt är socialgrupp I något starkare representerad vid kollektivhusen än socialgrupp II medan socialgrupp III praktiskt taget saknas. Detta framgår av nedanstående sammanfattning av tabell 4:

	Män	Kvinnor	Summa yrkesutövare
Socialgrupp I	244	226	470
Socialgrupp II	140	298	438
Socialgrupp III	10	12	22
Summa	394	536	930

INKOMSTER¹

Inkomsterna för hyresgästerna i kollektivhusen visar en mycket stor spridning. Om man studerar de olika hushållstyperna i tabell 5, framgår det att medianinkomsten för ensamman ligger över 11 500 kr. För en fjärdedel av inkomsttagarna i denna grupp understiger årsinkomsten 7 280 kr. (undre kvartilen), medan den högst avlönade fjärdedelen har årsinkomster överstigande kr. 16 500: — (övre kvartilen). De högsta inkomsterna översteg dock kr. 30 000: —.

Tabell 5. Årsinkomster i olika hushållstyper

Hushållstyp	Årsinkomst		
	Undre kvartil kr.	Median inkomst kr.	Övre kvartil kr.
1 ensam man	7 280	11 590	16 500
1 ensam kvinna	6 020	7 900	9 980
1 vuxen med 1 barn	7 120	9 000	13 500
1 vuxen med 2 el. flera barn	6 000	9 500	16 670
2 vuxna ²			
Man och hustru	11 750	17 500	25 910
Man och hustru och 1 barn	12 860	17 920	25 330
Man och hustru och 2 barn	15 830	18 960	25 000
Man och hustru och 3 eller flera barn ..	19 160	24 290	29 290
	Medeltal 7 380	11 080	17 980

De ensamstående kvinnorna i kollektivhusen har genomgående tämligen låga årsinkomster. Medianinkomsten för dessa uppgår endast till ca 2/3 av de ensamma männens. För en fjärdedel av de ensamstående kvinnorna understiger årsinkomsten 6 020 kr. Den huvudsakliga orsaken härtill synes vara, att kvinnorna i lägre grad än männen ägnar sig åt mera kvalificerade yrken. Som framgår av yrkesgrupperingen i tabell 4, dominerar således männen avsevärt i socialgrupp I med relativt högt avlönade yrken, medan i socialgrupp II där inkomsterna genomsnittligt ligger avsevärt lägre, kvinnorna är talrikast. (Se sammanställningen på s. 63). För en fjärdedel av de högst betalda ensamstående kvinnorna överstiger årsinkomsten kr. 9 980: —; de högsta inkomsterna låg dock mellan 20 000 och 30 000 kr.

Medianinkomsten för en vuxen med ett eller flera barn är något högre än för ensamman men når i allmänhet inte upp i nivå med de ensamstående männen. Även här förekommer emellertid i vissa fall relativt höga årsinkomster med t. o. m. eller överstigande kr. 30 000: —.

Inkomstuppgifterna för de olika typerna av egentliga familjer uppvisar i allmänhet avsevärt mindre spridning än i övriga kategorier. Medianinkomsten ligger här i samtliga familjetyper över kr. 17 000: — och stiger betydligt med ökande familjestorlek; för familjer om tre eller flera barn är medianinkomsten kr. 24 290: —. Samma är förhållandet i undre kvartilen. I övre kvartilen däremot är tämligen liten

¹ Inkomstuppgifterna i tab. 5 avser endast kollektivhusen John Ericssonsgatan, YK-huset, Gärdesgården, Alviksgården och Mariebergshuset. Se sid. 58.

² I denna kategori förekom endast 7 fall, vilket är för litet för beräkning av medeltal.

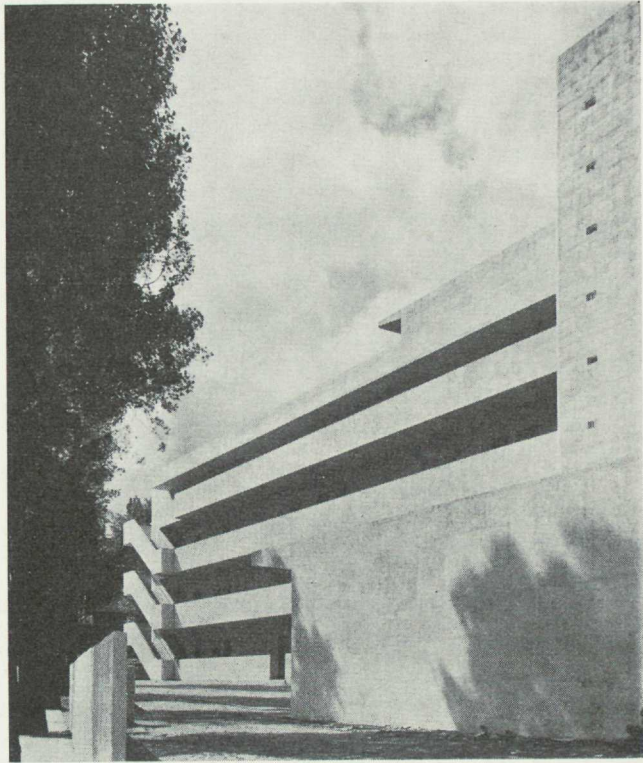

Bild 34. Kollektivhus i London, uppfört 1934, med huvudsakligen smålägenheter.

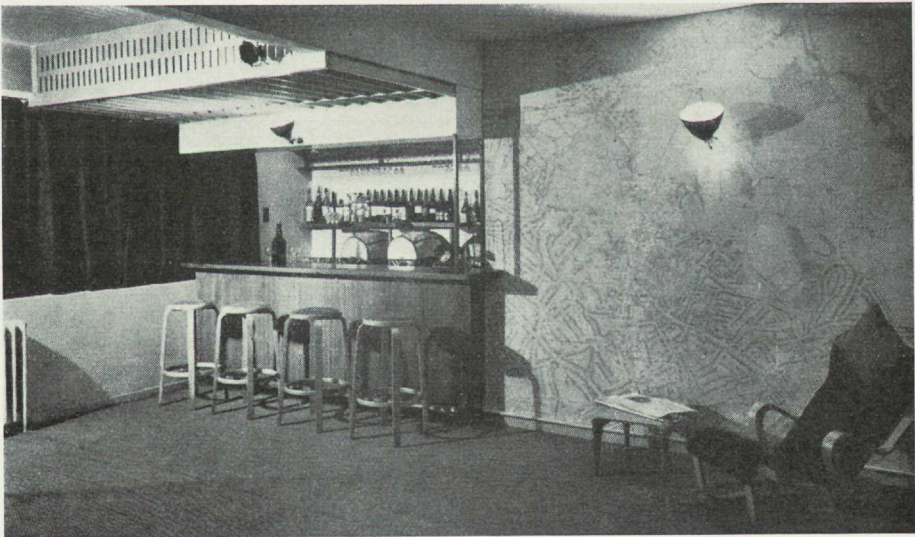

Bild 35. London-husets restaurang och bar serverar frukost samt middag åt hyresgästerna och besökes på kvällarna livligt även av folk från grannskapet.

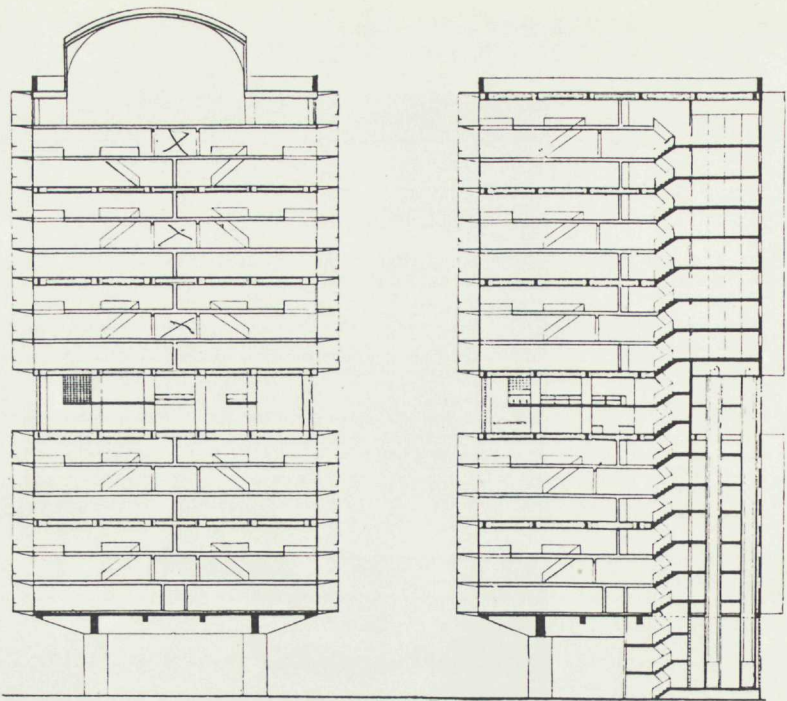

Bild 36. Le Corbusiers "bostadsenhet" i Marseille. Den vänstra sektionen visar de växelvis i varandra "inskjutna" lägenheterna, tillgängliga från en mittkorridor i var tredje våning; på husets halva höjd en våning i dubbel höjd för butiker och andra gemensamhetsanordningar. Den högra sektionen visar hiss- och trapphus. På toket sporthall och takträdgård.

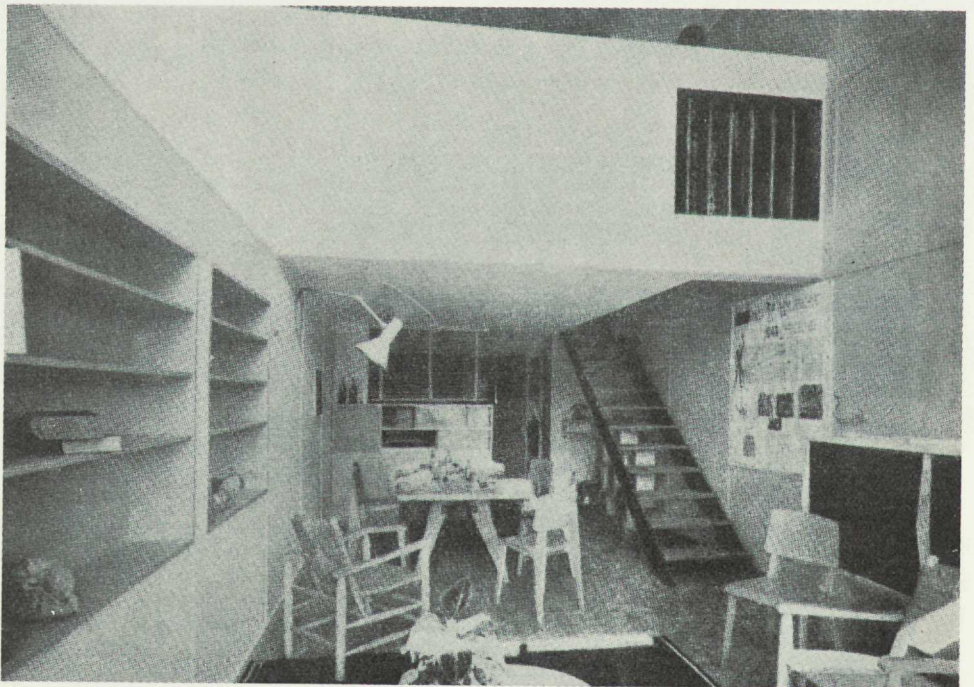

Bild 37. Interiör från en standardtyp av bostadslägenhet i Le Corbusiers "bostadsenhet".

variation mellan de olika familjetyperna. Årsinkomsten ligger här i samtliga familjetyper över 25 000 kr.

Statistiken visar således, att flera familjer har tämligen låga inkomster. En fjärdedel av familjerna med ett barn har årsinkomster understigande kr. 12 860: —. Bland samtliga familjer understiger i 10 fall årsinkomsten kr. 8 000: —. I kollektivhusen finns även ett stort antal familjer, vars inkomst ligger relativt högt. En fjärdedel av familjerna har årsinkomster överstigande kr. 25 000: —. I 71 (av 179) familjer överstiger den sammanlagda inkomsten 20 000: — och i 19 fall kr. 30 000: — per år.

Bland hyresgästerna i kollektivhusen är således inkomsterna tämligen varierande. Såväl mycket låga som tämligen höga inkomstgrupper är representerade. Största intresset har dock medianinkomsten. Bortsett från gruppen ensamman män, som uppvisar en relativt hög siffra, företer medianinkomsten en med ökande hushållsstorlek tämligen jämnt stigande skala. Med hänsyn till inkomster fallande inom undre kvartilen förefaller det sannolikt, att vissa hushåll knappast kan ha råd att i full utsträckning anlita kollektivhusens serviceanordningar och således inte kan dra full fördel av denna bostadsform. Men man kan också med ledning av dessa lägre inkomster dra den slutsatsen att uppfattningen om kostnaderna i kollektivhusen är betydligt överdrivna; även personer och familjer med relativt låga inkomster har funnit det ekonomiskt möjligt att bosätta sig i kollektivhusen.

HUSTRURNAS FÖRVÄRVSARBETE

Ett av de främsta motiven för kollektivhusen har varit att underlätta de gifta kvinnornas förvärvsarbete. Det är därför av intresse att konstatera, i vilken utsträckning hustrurna i kollektivhusen bidrar till familjeinkomsten genom eget förvärvsarbete. Det visar sig därvid, att av de 283 egentliga familjer, som vid tidpunkten för undersökningen bodde i de undersökta kollektivhusen, hustrurna i 177 fall eller i drygt 60 % av familjerna bidrog till hushållens ekonomi genom egen inkomst. Högst är denna siffra för kollektivhuset i Blackeberg, Mariebergshuset och kollektivhuset vid John Ericssonsgatan, där drygt tre fjärdedelar av hustrurna har egen inkomst genom förvärvsarbete. I Gärdesgården, Alviksgården och YK-huset är ca 60 % och i Familjehotellet i Nockebyhov ca en tredjedel av hustrurna yrkesverksamma.

Tabell 6. Yrkesverksamma hustrur i kollektivhusen

Hus	Antal familjer	Därav med hustrur med förvärvsarbete		hustrur utan förvärvsarbete
		antal	%	
Je	11	8	72,5	3
Yk	24	14	58,3	10
Gå	16	11	68,8	5
Alv	38	24	63,2	14
Mb	87	71	81,6	16
Nk	84	30	35,7	54
Bl	23	19	82,6	4
Summa	283	177	62,9	106

Även om således majoriteten av hustrurna i kollektivhusfamiljerna har eget förvärsarbete, förekommer det dock ofta att så inte är fallet utan att hustrurna arbetar hemma med att sköta hemmet, i vissa fall med hjälp av eget hembiträde. Mest överraskande är kanhända detta förhållande i YK-huset. Då vissa lägenheter i denna fastighet är relativt rymliga, förekommer t. o. m. att vissa familjer har eget hembiträde boende i lägenheten.

Det kan vara något överraskande att finna, att så pass många gifta kvinnor inte utnyttjar kollektivhusets möjlighet till yrkesverksamhet. Orsakerna härtill kan emellertid vara flera. I familjer med flera småbarn måste hustrun ha en tämligen hög inkomst, om det ur ekonomisk synpunkt skall löna sig att hon har förvärsarbete. I sådana fall tvingas hustrun ofta att överge sin yrkesverksamhet. Ju lägre inkomst hustrun har, desto tidigare inträder denna situation vid utökning av familjen. I sådana fall brukar familjerna inte bo kvar i kollektivhusen utan flyttar vanligen till en större lägenhet i en vanlig fastighet eller till en villa. Då dylika omflyttningar under senare år avsevärt försvårats, kan man förmoda, att vissa familjer i denna situation av nödtvång bor kvar i kollektivhusen. Vidare förekommer det givetvis, att vissa familjer flyttat in i kollektivhusen, ehuru hustrun aldrig haft för avsikt att ägna sig åt förvärsarbete. Hon ägnar sig helt åt hemmets skötsel och anlitar därvid den del av kollektivhusets service, hon finner behövlig för att bekvämt kunna utföra sin uppgift. Slutligen kan man inte bortse ifrån, att under nu rådande svårigheter och den fastlåsning som föreligger på bostadsmarknaden vissa familjer, där hustrun själv sköter hemmet, sannolikt mer eller mindre ofrivilligt flyttat in i ett kollektivhus i avvaktan på att kunna skaffa sig annan bostad.

Bland de familjer där hustrurna inte har eget förvärsarbete eller endast har en mycket låg inkomst, sannolikt av något deltidsarbete, återfinns relativt många av männen med de högre inkomsterna. Det är således i huvudsak mindre vanligt att hustrurna har förvärsarbete om männens inkomst är hög och tvärtom. Detta förhållande åskådliggöres i tabell 7.

Tabell 7. Familjeinkomsternas fördelning på hustrur och män

Hustrurnas inkomst	Männens inkomst							S:a
	—6 000	6 001— 8 000	8 001— 10 000	10 001— 15 000	15 001— 20 000	20 001— 30 000	över 30 000	
<i>Absoluta tal</i>								
Ingen inkomst	3	3	4	15	12	11	3	51
—4 000	2	7	3	17	7	2	2	40
4 001—6 000	—	1	1	5	3	1	—	11
6 001—8 000	6	2	4	12	5	—	1	30
8 001—10 000	1	1	4	12	4	1	—	23
10 001—15 000	1	—	3	7	2	2	1	16
över 15 000	—	—	1	2	1	3	1	8
Totalt	13	14	20	70	34	20	8	179

Hustrurnas inkomst	Männens inkomst							S:a
	—6 000	6 001— 8 000	8 001— 10 000	10 001— 15 000	15 001— 20 000	20 001— 30 000	över 30 000	
<i>Relativa tal</i>								
Ingen inkomst	23	21	20	21	35	55	38	28
—4 000	15	50	15	24	21	10	25	22
4 001—6 000	—	7	5	7	9	5	—	6
6 001—8 000	46	14	20	17	15	—	12	17
8 001—10 000	8	7	20	17	12	5	—	13
10 001—15 000	8	—	15	10	6	10	12	9
över 15 000	—	—	5	3	3	15	12	4
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100

Om man ser på storleken av hustrurnas inkomst, framgår av tabellen att drygt en fjärdedel saknar inkomst och något mer än en femtedel har en årsinkomst understigande kr. 4 000:—. Nära en tredjedel av hustrurna har en årsinkomst av kr. 6 000:— — 10 000:—, huvudsakligen fördelade på inkomstlägen för männen under kr. 20 000:—. Inkomster över 10 000:— har endast 13 % av hustrurna; de återfinns i något större utsträckning i högre inkomstlägen för männen än bland lägre. Det är något ovanligare att hustrurna till männen med de högre inkomsterna har eget förvärvsarbete. De förvärvsarbetande hustrurnas inkomster tenderar att variera med respektive mäns, ehuru kvinnornas inkomster ligger på en avsevärt lägre nivå. Siffrorna är emellertid inte entydiga. I flera fall har hustrurna högre inkomster än sina män, vilket framgår av tabell 7. Med hänsyn till materialets ringa omfattning är det emellertid vanskligt och av föga värde att draga några mera allmänna slutsatser.

Sammanfattning

Som sammanfattning av denna undersökning av kollektivhusfamiljerna kan framhållas följande. Sammanlagt finns i kollektivhusen 703 hushåll. Av dessa är 415 ensamstående personer och 283 egentliga familjer. Hushåll med en familjeförsörjare utgörs mest av kvinnor. Av de egentliga familjerna är nära en tredjedel barnlösa, drygt en tredjedel har ett och övriga familjer två eller flera barn. Skolbarn och åldringar är relativt fåtaliga.

Hyresgästernas yrken är så gott som undantagslöst hänförliga till socialgrupp I och II. I Socialgrupp I dominerar männen och i socialgrupp II kvinnorna. Totalt sett är socialgrupp I rikast företrädd. Huvuddelen av hyresgästerna utgöres av högre och lägre tjänstemän i enskild och allmän tjänst samt fria yrkesutövare av olika slag.

Hyresgästerna i kollektivhusen är i allmänhet ganska välsituerade, även om en del familjer har tämligen låga inkomster. Årsinkomsten för de ensamma männen ligger avsevärt högre än för ensamstående kvinnor. I samtliga familjetyper bestående av man och hustru med eller utan barn ligger medianinkomsten något över 17 000:— kr. per år. Även om årsinkomsterna överlag ligger tämligen högt finns dock flera

hyresgäster, såväl ensamstående personer som familjer, vars årsinkomst synes vara så låg, att de sannolikt inte i full utsträckning kan utnyttja kollektivhusens serviceanordningar.

Flertalet av hustrurna har eget förvärvsarbete. Det är uppenbart att hustrurnas inkomst har avgörande betydelse för de flesta kollektivhusfamiljer och i stor utsträckning bidrar till att familjerna har råd att utnyttja de kollektiva anordningarna. Samtidigt utgör denna bostadsform en förutsättning för båda makarnas yrkesverksamhet utom hemmet. Vid bedömandet av sammansättningen av kollektivhusens hyresgästbestånd måste för övrigt beaktas — vilket här ytterligare påpekas — att 1940-talets bostadsbrist och hyresreglering i viss mån låst fast förhållandena, vilket gör att slutsatser ur de framkomna siffrorna måste dras med stor försiktighet.

Organisation och utvecklingsmöjligheter

Det är huvudsakligen familjekollektivhusen, dvs. de sju kollektivhus, skildrade i det föregående (s. 18—33), som kan tagas till utgångspunkt för en mera generell värdering av den kollektiva servicen och dess utvecklingsmöjligheter.

Familjekollektivhusen omfattar bostadsenheter av varierande storlek, från det först tillkomna huset på John Ericssonsgatan med sina 56 lägenheter till de stora komplexen Gärdesgården, Mariebergshuset och Nockebyhov med respektive 145, 197 och 160 lägenheter. Tendensen mot ökad storlek under senare år är tydlig, men inte enhetlig. Alviksgården, som uppförts tämligen sent, har endast 61 och kollektivhuset i Blackeberg 84 lägenheter.

Ett så stort antal lägenheter som 150—200 har icke kunnat inrymmas i en och samma huskropp; de större kollektivhusen består i själva verket av flera olika hus. Gärdesgården utgöres av två vinkelställda huslängor, Mariebergshuset av två parallella huskroppar och Nockebyhov av en med hänsyn till terrängens form slingrande bostadslänga med ej mindre än 18 entréer. Samtliga kollektivhus har dock en i själva planlösningen tydligt understruken enhetlighet; Mariebergshusets två längor är förenade med en lång överbyggd gång, Nockebyhovs vindlande hus har en korridor i hela sin längd, serviceanordningarna kan vanligen nås från entréhallen osv.

I såväl de mindre som de större kollektivhusen har arkitekten alltså givit en ram som stryker under "det kollektiva". Likaledes har denna karaktär framhävts vid den presentation husen givits vid tillkomsten. Mest utpräglad var denna propaganda när John Ericssonshuset kom till. Även när Yrkeskvinnornas hus tillkom, uppmanades de förvärvsarbetande gifta kvinnorna med mera intellektuellt betonade yrken att begagna sig av denna väg för att rationalisera hemarbetet. Mariebergshuset vände sig likaså från början till kvinnor med kvalificerade yrken.

Byggandet och förvaltningen av husen har skett antingen på initiativ av bostadsökande som haft speciellt intresse av kollektivhus, eller vanligare, genom enskilda företagare, i de flesta fall i direkt kontakt med grupper som önskat förenkla sitt hushållsarbete med stöd av kollektivhusets service. Att vart och ett av kollektivhusen projekterats och förvaltats av en speciell bostadsrättsförening med särskilt intresse för denna bostadstyp eller av en enskild företagare med personligt intresse av sociala och ekonomiska experiment, har varit ägnat att bevara och stryka under de olika husens särkaraktär. Något exempel på ett familjekollektivhus byggt av något av våra stora kooperativa eller kommunala bostadsföretag föreligger ännu inte.

Att vart och ett av kollektivhusen utgör ett experimentföretag för sig gör dem till intressanta och lockande studieobjekt, samtidigt som det dock är svårt att dra generella slutsatser av de skilda experimentens resultat; förutsättningarna för de olika kollektivhusen har i flera avseenden varit olika och erfarenheterna därför inte entydiga.

Ett studium av de olika serviceanordningarna visar, att den hemfunktion, som man tydligen varit mest angelägen att kollektivisera och som mest genomgripande skiljer kollektivhusen från andra bostadsfastigheter, är mathållningen. En kollektiv lösning av matfrågan erbjuds hushållen i samtliga kollektivhus. En matservice i någon form synes vara en grundläggande funktion för denna bostadsform; i realiteten kan det sägas vara den kollektiva mathållningen — jämte viss personlig service — som gör bostadsanläggningen till ett kollektivhus.

För familjer med barn är den dominerande frågan inför kollektivhusproblemet: i vad mån kan denna bostadsform ge hjälp med barneftersynen? I flera av kollektivhusen har en barnavdelning från början utgjort en särskild del av serviceanordningarna, avsedd att finansieras på samma sätt som de övriga. Grundsatserna för barnens kollektiva omhändertagande och sättet att bestrida kostnaderna för en kollektiv barnavård har emellertid på grund av problemets utomordentliga angelägenhetsgrad och dess komplicerade natur mer och mer glidit över till att bli en samhällelig uppgift, som stat och kommun måste bära ansvaret för. De enskilda personer eller grupper som från början svarat för barnvården i de olika kollektivhusen har under senare år funnit det nödvändigt att knyta an till de samhälleliga åtgörandena.

Annan praktisk service för hushållen, såsom städning och tvätt, har lösts på varierande sätt, ofta utan att särskilt knytas till fastigheten som en enhet.

I det följande skall, i syfte att skapa ett underlag för ett bedömande av de önskvärda riktlinjerna, erfarenheterna av de olika serviceanordningarna närmare diskuteras.

Mathållningen

Utan undantag har kollektivhusen organiserat någon form av gemensam mathållning. Lägenheternas kök är vanligen tämligen små. Den egentliga matlagningen sker i centralköken. Huvudsakligen lagas där middagsmålet, dvs. den måltid som ätes på kvällen efter arbetets slut. Denna måltid förtäres av de boende ibland i en gemensam matsal, ibland i lägenheterna, dit den transporteras av familjerna själva i mathämtare som tillhandahålles av huset, eller genom särskild mathiss.

Måltiden består i allmänhet av en s. k. varmrätt, en rätt ur den ordinära svenska husmanskosten av typen stekt eller kokt kött eller fisk med potatis och grönsaker, samt en söt dessert med inslag av frukt eller bär eller av en soppa samt någon kraftigare mjöl- eller grynrätt. Den på s. 101 återgivna matsedeln för två veckor i Mariebergshuset ger exempel på en typisk sammansättning av middagsmålet.

Följande översikt visar formerna för servering av maten i de olika husen samt priset vid billigaste köp genom kupongsystem (juni 1953):

Kollektivhuset John Ericssonsgatan, matsal och mathiss	Kr. 2: 18
Yrkeskvinnornas hus, matsal och mathiss	„ 2: 40
Gärdesgården, matsal	„ 2: 55
Alviksgården, hämtning	„ 2: —
Mariebergshuset, matsal och hämtning	„ 2: 21
Nockebyhov, matsal och hämtning	„ 2: 21
Blackeberg, matsal och hämtning	„ 2: 21

I tre fall, John Ericssonsgatan, Yrkeskvinnornas hus och Alviksgården, kan de boende fritt välja om de vill köpa denna måltid eller inte. Köket är i de två förstnämnda husen kombinerat med en restaurang för allmänheten och i det tredje med en butik. I dessa fall har man alltså inte en mathållning uteslutande för kollektivhusets invånare, utan matservicen ingår här i en större enhet.

Även i ett fjärde hus, Gärdesgården, utgör de i huset boende endast en del av en större enhet. Hyresgästernas matservice ombesörjes här av en i fastigheten befintlig restaurang för allmänheten. Denna restaurang drives som en fristående ekonomisk enhet, helt skild i övrigt från kollektivhuset, som håller egen matsal för sina hyresgäster. I och med inflyttningen i huset har hyresgästerna fått förbinda sig att abonnera på ett bestämt antal måltider.

De övriga tre husen — alla med samma ägare — har en mathållning organiserad uteslutande för de i huset boende såsom fasta abonnenter; ett undantag utgör dock restaurangen i Blackebergshuset som i viss utsträckning hålles öppen för allmänheten som lunchställe.

I de hus där abonnemang ej förekommer utnyttjas den kollektiva matservicen endast av en mindre del av hyresgästerna. Den största utnyttjandegraden inom denna grupp finns i Alviksgården, där under vintern bortåt halva antalet familjer torde köpa något mer än en portion om dagen av husets mat. I John Ericssonsgatan, som även har lunchservering, uppges 25 hyresgäster av ett 70-tal mera kontinuerligt utnyttja matservicen, i YK-huset endast ca 1/10 av hyresgästerna.

Det är dock svårt att dra några värderande slutsatser av dessa erfarenheter av fri, respektive bunden kollektivisering av mathållningen. Som tidigare framhållits är förutsättningarna något olika vid de olika kollektivhusen. Vidare har, som redan påpekats, bostadssituationen gjort att många som flyttat in eller bor kvar i kollektivhusfastigheterna, egentligen inte efterfrågar den kollektiva servicen utan organiserat sitt hushåll på traditionellt sätt. Detta är t. ex. i hög grad fallet i Yrkeskvinnornas hus. Men oavsett detta är det väl möjligt att en matservice som bygger på de traditionella två ”lagade” rätterna inte alltid fullt motsvarar vad hushållen helst skulle vilja ha. Kostnadsskäl kan säkert spela in — trots att priset för den mat som tillhandahålles i kollektivhusen icke kan betraktas som högt kan man dock alltid i ett hem ordna en kvällsmåltid som blir billigare än de två lagade rätterna.

Likväl synes hyresgästerna i fastigheter med ett fast abonnemangssystem, vars villkor man accepterat i och med inflyttningen, i allmänhet vara tämligen belåtna med detta sätt att få sin matfråga ordnad. Där man har möjlighet att välja mellan

att äta i gemensam matsal eller att äta i lägenheten, såsom i Mariebergshuset Nockebyhov och Blackeberg, visar det sig att en betydande del av de boende väljer att äta i matsalen och därmed till fullo utnyttjar kollektiviseringsmöjligheterna och slipper allt besvär med maten i hemmet efter arbetets slut på kvällen. De som väljer att äta i lägenheten är framför allt familjer med små barn, för vilka ju en måltid i de mera städade former som måste iakttas i en restaurang, ofta inte passar.

För hyresgästerna innebär abonnemangstvånget givetvis den olägenheten, att om man måste eller vill äta borta någon middag, är man ändå tvungen att betala för måltiden i kollektivhuset. Genom att bjuda in gäster eller eljest överlåta matkuponger kan hyresgästerna dock ofta i praktiken utnyttja sitt abonnemang, även om de inte äter hemma de 25 dagar i månaden abonnemanget vanligen avser.

En diskussion om hur en kollektiv mathållning bäst skulle kunna ordnas i framtiden kan föras dels från ekonomiska, dels från psykologiska utgångspunkter.

Att med nuvarande svenska måltidsvanor i hemmet laga till den måltid som man brukar äta efter arbetsdagens slut, är ett ganska omfattande arbete. Enligt beräkningar av Hemmens Forskningsinstitut tar det en och en halv timme att laga en traditionell middag eller en halvtimme om man i största möjliga utsträckning använder industriellt förberedda livsmedel. Härtill kommer arbetet med att planera maten och sköta inköpen, vilket kan vara tidsödande och nervpåfrestande. Den som är medlem av ett kollektivhushåll och där regelbundet betalar sitt månatliga abonnemang, kan helt koppla av alla omsorger om maten — intet funderande över vad man ska äta i dag och i morgon, intet besvär med matsedlar och inköpslistor och telefoneringar till butiker eller butiksbesök på hemvägen från arbetet eller på lunchrasten. Likaså slipper man jäktet i köket före måltiden, som — även om den består av "färdig" mat — dock fordrar uppvärmning, sköljning och rensning av grönsaker och frukt, servering, dukning etc. Genom att utnyttja kollektivhusets matservice uppnår alltså familjen en betydande arbetsbesparing.

Har man abonnemang ger detta därtill en fasthet i måltidsvanorna som är svårare att uppnå på annat sätt. Är familjen inställd på att endast då och då köpa kollektivhusmaten och dessemellan ordna måltiderna själv, blir husmodern självfallet inte lika fullständigt fri från bekymmer och arbete med maten. När kollektivhuset t. ex. serverar rätter, som inte familjemedlemmarna är så förtjusta i, kommer de att förut-sätta, att annan mat lagas och serveras hemma. Är familjen däremot inordnad i den kollektiva mathållningen genom abonnemang, faller det mera av sig själv att familjen accepterar den mat storköket tillhandahåller. Ur arbetsbesparingens synpunkt synes alltså det fasta måltidsabonnemanget i ett kollektivhus ha bestämda fördelar.

Mot dessa fördelar har man att väga dem som består i möjligheterna att ordna måltiderna individuellt. Trevnaden av en personligt sammansatt måltid får kollektivhusabbonnenten avstå från. De flesta familjer torde skatta denna trevnad högt. Deras behov av arbetsavlastning kan också variera under olika perioder. Det ter sig därför som ett naturligt önskemål att i kollektivhusen skall råda frihet att välja mellan ett fast abonnemang — som för de enskilda hushållen är mest arbetsbesparande — eller att under lösare former anlita kollektivhusets matservice. Möjligheterna

för kollektivhusen att erbjuda dylika alternativ beror givetvis på de ekonomiska förutsättningarna.

Ett villkor för att ett storhushåll med anställd personal skall kunna arbeta ekonomiskt är att det har en omsättning som är jämn och står i rimlig proportion till de fasta kostnader som belastar rörelsen. Vilken storlek en kollektiv matlagningsenhet bör ha för att bli så ekonomisk som möjligt är svårt att bedöma; vissa sakkunniga hävdar, när det gäller detta område som så många andra, att de större företagsenheterna är mera ekonomiska, andra åter framhåller, att små restaurangenheter kan vara lika ekonomiskt bärkraftiga som större, under förutsättning att riktiga proportioner råder mellan olika kostnadsposter. För egen del har kommittén icke funnit några avgörande skäl emot antagandet att en matlagningsenhet, sådan som ett kollektivhus kan omfatta, bör kunna organiseras ekonomiskt, även om antalet ätande icke är mycket stort. Den måste dock arbeta enligt en från början klar planläggning; en av de viktigaste faktorerna är härvid att antalet konsumenter måste kunna beräknas på förhand och vara relativt konstant.

Restaurangerna i de nuvarande kollektivhusen har i några fall sådant läge, att de kunnat dra till sig kunder utanför huset och drivas även som lunchrestauranger. De övriga kollektivhusrestaurangerna har grundats på abonnemang av de i huset boende. Goda restauranglägen torde tillhöra undantagen i samband med kollektivhusbyggen, i varje fall i tätorternas ytterområden. I nya bostadsområden har restauranger av vanlig typ endast undantagsvis visat sig bärkraftiga. Skall vi överhuvudtaget få till stånd kollektiv mathållning i samband med bostadshus, torde denna service därför i regel kräva stödet av en fast abonnentgrupp.

Några bestämda riktlinjer för hur olika detaljer inom en kollektivhusrestaurang bör organiseras för att bli så ekonomisk som möjligt och för att på smidigaste sätt fylla sin uppgift att ge de boende en för dem arbetsfri matservice är det knappast möjligt att dra upp med ledning av erfarenheterna från de hittillsvarande försöken. De tre senast tillkomna kollektivhusen, som ger exempel på ett till synes väl ordnat och genomarbetat abonnentsystem, drives alla av samma företagare. Eftersom ungefär samma system praktiseras i de senast uppförda husen som i det äldsta tyder detta på att rörelsen funnit en företagsekonomiskt lämplig form. Ur konsumentsynpunkt torde det emellertid finnas anledning att vid planering av nya restauranger av denna typ förutsättningslöst pröva olika faktorer såsom matsedelns sammansättning, antalet måltider ett fast abonnemang bör omfatta för olika hushållstyper, grunderna efter vilka kostnaderna exempelvis för barnens mat bör bestämmas etc. Eventuellt finns också möjligheter att rationalisera köksutrustningen — kommittén har i annat sammanhang anledning framhålla, att planeringen av matlagningsenheter för storhushåll av denna typ synes vara eftersatt — och förenkla vissa delar av matlagningsarbetet genom att i större utsträckning använda industriellt förberedd mat.

Ehuru en restaurang kan anses såsom en väsentlig del av kollektivhusets service, har man i vissa kollektivhus av ekonomiska skäl avstått från den och i stället grundat mathållningens kollektivisering på ett med livsmedelsbutik kombinerat centralkök, där kollektivhusets familjer i förväg kan beställa och vid hemkomsten på kvällen

hämta sina måltider. Särskilt hushåll med småbarn torde ofta, såsom ovan framhållits, föredra att ordna måltiderna i den egna lägenheten. Denna enklare form av kollektivisering ger hushållen friare möjligheter att ordna mathållningen efter vars och ens ekonomiska förutsättningar, låt vara att de då får behålla besväret med servering och disk. Ur kostnadssynpunkt torde en sådan ordning kunna ha en inte oväsentlig betydelse. Vissa familjer torde också hellre äta i bostaden än i restaurangen, med de besvär med omklädsel osv. som den senare måltidsformen ibland torde föra med sig. Om restaurangen sålunda i särskilda fall anses kunna falla bort och den kollektiva matservicen begränsas till ett centralkök, så synes det system med värmeisolerade matfack och praktiska mathämtare, som kommit till användning vid några av kollektivhusen, vara ändamålsenligt.

Städning och tvätt

Att ordna så att kollektivhusens hyresgäster inom huset har tillgång till arbetskraft för städning och annan hjälp samt för skötseln av hushållstvätten ansågs från början tillhöra kollektivhusets uppgifter. Båda dessa servicegrenar har dock visat sig ganska svåra att organisera. Något fast städnings- eller tvättabonnemang synes inte ha förutsatts i något av familjekollektivhusen; de boende har fritt fått välja om de önskat använda servicen eller inte. Fastigheten Rålambshus, som har lägenheter endast för ensamstående, ger däremot exempel på obligatoriskt abonnemang på städning (kostnad omkring 50 kr./mån. och lägenhet).

Vanligen har kollektivhuset försökt ordna städservicen genom att anställa några städerskor, vilka skulle bo i huset och finnas till hands för att hjälpa hyresgästerna. Hur stor efterfrågan på städhjälp skulle bli har man haft svårt att från början säkert beräkna. På ett ställe började man med åtta städerskor och sysselsätter nu tre. I ett annat hus startade man med tre men kunde sedan inte ens sysselsätta en städerska. I andra kollektivhus har däremot de ursprungliga beräkningarna visat sig motsvara efterfrågan.

Finansieringen av verksamheten tycks ibland ha vållat bekymmer. När fastigheten svarat för städerskornas lön och sedan tagit ut den timpenning av hyresgästerna som är vanlig i den fria marknaden, har verksamheten i regel visat underskott. Tydligast framträder detta i kollektivhuset John Ericssonsgatan, som för närvarande har två utanför fastigheten bosatta städerskor engagerade mot fast månadslön. Hyresgästerna betalar det gängse priset 2:50 per timme för städning. Detta arrangemang kostar kollektivhuset ca 1 500 kronor årligen (1952).

I regel har kollektivhusen dock inte kunnat subventionera en städningservice. Man har också numera i allmänhet inom husen inskränkt sig till att ordna denna gren endast i den formen att en del av personalen "halvtidsanställts" av fastigheten för städning av trappor, korridorer m. m. samt för biträde med matservering. Denna personal disponerar övrig tid för städning av lägenheter efter överenskommelse med hyresgästerna mot direkt kontant ersättning. För övrigt anlitar familjerna städhjälp utifrån på samma sätt som i andra fastigheter.

I några av de nyare kollektivhusen tillämpas dock alltså systemet med fast

anställd personal för städhjälp. Kan denna hjälp tillhandahållas bostad inom kollektivhuset eller i dess närhet, så innebär detta naturligtvis en större trygghet för att hjälpen verkligen finns att få när den behövs.

I ett kollektivhus, övervägande bebott av barnfamiljer med yrkesarbetande mödrar, eventuellt även av ensamstående mödrar, föreligger emellertid ofta behov av tillfällig hjälp med hemarbetet, ibland också med att se efter barnen då de måste lämnas ensamma. Det är onekligen ett viktigt önskemål, att detta behov kan tillgodoses genom kollektivhusets försorg. Med anlitan av arbetsförmedlingens resurser synes sådan hjälp närmast kunna ordnas av kollektivhusets föreståndarinna, som också kan ha möjlighet att härvid samordna flera hushålls behov, att förmedla barnvakt genom grannhjälp o. d.

Anordningarna för tvätten i kollektivhusen har, så vitt man kan bedöma, utvecklats i enlighet med vunna erfarenheter. I de första husen förutsatte man att hyresgästerna skulle anlita betald tvättservice, lokaliserad till fastigheten. Endast i kollektivhuset John Ericssonsgatan har denna verksamhet haft framgång därigenom att den bedrivits i mycket begränsad skala med endast en tvätterska engagerad. De övriga, såsom YK-huset och Alviksgården, som startade inlämningstvätterier, har på grund av låg användningsfrekvens fått lägga om sin från början för hyresgästerna avsedda tvättservice till kommersiellt drivna tvättinrättningar, varvid dessa skilts från kollektivhusen. I de senast tillkomna husen finns tvättstugor, avsedda att begagnas av hyresgästerna själva på samma sätt som i vanliga bostadsfastigheter; inlämningstvätten vid Familjehotellet i Nockebyhov drives helt kommersiellt och står öppen för allmänheten.

Kommittén som i ett särskilt delbetänkande närmare behandlar hushållens tvättproblem finner utvecklingen naturlig. Ett inlämningstvätterier bör lämpligen organiseras fristående och för ett större kundområde än ett kollektivhus. För dem som önskar sköta hushållstvätten med anlitan av kommersiella inlämningstvätterier erbjuder emellertid bortlämnandet och hämtningen av tvättkläderna — liksom överhuvudtaget mottagning av paket — svårigheter, då bostaden oftast under dagen står tom. Även härvid synes naturligt att kollektivhusets föreståndarinna eller någon annan av husets personal biträder med att organisera förbindelsen med tvätteriet t. ex. genom att ordna en fast dag för hämtning och avlämning av tvätt inom fastigheten eller i den mån linneuthyrningen blir en vanligare form för att tillgodose behovet av rena textilier, att förmedla tvättgodset.

I stor omfattning torde emellertid kollektivhusets hyresgäster, i synnerhet de lägre inkomsttagarna, önska att själva i större eller mindre utsträckning sköta sin tvätt. En praktiskt ordnad fastighetstvättstuga eller annan närbelägen kollektiv tvättstuga med lämplig maskinutrustning, helst även för torkning och efterbehandling, måste därför vara tillgänglig för husets hyresgäster.

Barnavården

I de först startade kollektivhusen var uppgiften att åstadkomma en lösning av barnavårdsfrågan en av huvudpunkterna på programmet. Husets barn skulle, när

föräldrarna var sysselsatta med förvärvsarbete, vistas i en gemensam barnkammare, där de skulle vårdas i en utvecklingsbefrämjande miljö av psykologiskt skolad arbetskraft.

I kollektivhuset John Ericssonsgatan gavs denna barnkammare en central placering i husets bottenvåning och den utrustades enligt den dåtida barnpsykologiska expertisens senaste recept (t. ex. sandhög, vattenbassäng och öppen härd för att barnen skulle utvecklas i kontakt med elementen jord, vatten och eld).

Genomförandet av det nya pedagogiska programmet för barnens fostran mötte emellertid många svårigheter av praktisk art. Lokalen hade flera brister; det var besvärligt att få lämplig personal; kostnaderna blev stora för föräldrarna. Verksamheten har organiserats om flera gånger och är nu sammankrympt till ett mindre daghem i en annan lokal än den ursprungliga. Detta daghem är nu samhälleligt subventionerat i samma ordning som andra daghem. Kollektivhuset bär kostnaden för lokalen med ca 2 000 kronor per år.

En liknande utveckling har flera av daghemmen i de andra kollektivhusen undergått. De har startats som husets egna företag, men verksamheten har genomgående varit svår att finansiera. Ofta har de också visat brister ifråga om lokalernas planlösning och andra praktiska detaljer, som gjort att de fått om disponeras och byggas om. Det har hänt att ett daghem gått med årlig "förlust" på tiotusentals kronor, oaktat föräldrarna fått betala högre avgifter än de som gällt för de allmänna daghemmen.

De här redovisade svårigheterna att ordna särskilt de tidigare kollektivhusens barnavdelningar måste ses mot bakgrunden av att samhällets insatser för förskolebarnen ännu för något årtionde sedan var obetydliga och att kollektivhusen jämte HSB, med sina på 30-talet startade lekstugor, hade att göra ett pionjärarbete på området. Nu har, bl. a. genom statliga utredningar, ett klarare och mera realistiskt pedagogiskt program för småbarnsinstitutionerna kunnat uppställas och en överblick erhållits över deras ekonomiska och organisatoriska problem. Institutioner som tar hand om småbarnen för "halvöppen" vård erhåller numera det allmännas stöd (stat och kommun). I Stockholm är samtliga daghem i kollektivhusen anslutna till "Centralföreningen för daghem och lekskolor" och får därigenom stöd av allmänna medel med skyldighet att tillämpa av barnvårdsnämnden fastställd taxa.

Inom så små bostadsenheter som ett kollektivhus har det visat sig att husets familjer tidvis inte har tillräckligt många barn för daghemmets kapacitet. Visserligen sker en viss omflyttning i kollektivhusen; när familjerna växer söker de sig bort och efterträds ofta av yngre familjer. Men någon säkerhet för att en dylik omsättning av hyresgäster blir sådan att familjernas barnantal motsvarar daghemmets kapacitet finns inte. I YK-husets daghem med 27 platser är f. n. ingen tagen i anspråk av barn från kollektivhuset.

En motsatt utveckling visar Mariebergshuset, som utvidgat sitt daghem från 58 till 70 platser, av vilka 2/3 belägges med barn från fastigheten; kollektivhuset har därjämte startat ett mindre eftermiddagshem för de yngre skolbarnen. Barnantalet i huset torde här i viss mån hållas uppe genom att man söker förbehålla ledigblivna

lägenheter åt familjer med barn; fastigheten försöker på detta sätt säkra tillgången på fasta abonnenter på platserna i daghemmet. Detta system gör att det totala barnantalet i Mariebergshuset är tämligen stort (113 under 7 år).

För familjer med småbarn i ett kollektivhus är det givetvis en stor fördel att ha daghemmet inom huset, genom att man slipper ta på och av barnen ytterkläderna, slipper tidsspillan, besvär och nervositet genom att alltid nödgas ta vägen till och från arbetet över daghemmet. Det ger även psykologiskt en viss trygghet och tillfredsställelse att barnen vistas inom "vårt" hus, leker med barn som kommer från grannfamiljerna etc. Men som tidigare visats är det endast under en kortare period som det begränsade antalet familjer inom ett och samma bostadshus kan utnyttja daghemmet för sina barn, om man räknar med normal bofasthet. Deras barn växer upp, efterfrågar kanske under en period eftermiddagshem, under en annan period hobbyrum för skolungdom etc. Att organisera kollektivhus som ständigt fyller ledigblivna lägenheter med familjer med småbarn kan naturligtvis i viss utsträckning ske, men medför givetvis också vissa olägenheter; fastigheten riskerar sålunda att få en icke önskvärd karaktär av kategorihus. Slutsatsen blir alltså, att daghemmen bör organiseras fristående från kollektivhusen, dock så att de förlägges i deras omedelbara närhet.

Även om daghemsvården av kollektivhusets barn lägges utanför detta bör kollektivhuset söka ge familjerna stöd i deras barnavårdande uppgifter. Ett av de besvärligaste problemen för förvärvsarbetande föräldrar, vars barn normalt vistas på daghem, är barnens vård vid sådana ofta förekommande lätta sjukdomsfall, som bör vårdas i hemmet: alltså framför allt de vanliga "förkylningarna". Daghemmen kan i regel inte ge någon hjälp att ta hand om sjuka barn. Familjen kan inte lita på att arbetsförmedlingen med så kort varsel som det ofta är fråga om skall kunna skaffa en lämplig hemhjälp för att sköta om barnen.

I vissa av kollektivhusen, såsom i Mariebergshuset, har barnvakt vid sjukdom organiserats av daghemmet till en kostnad av i runt tal 15 kronor per dag. En dylik organisation är av största betydelse. Även om kostnaderna blir relativt höga torde många familjer vara villiga att bära dem mot tryggheten att veta att de alltid kan få hjälp och att barnet blir väl omskött.

Frågan om att anskaffa lämplig arbetskraft som hjälp vid barnsjukdomar är en viktig uppgift inom ett kollektivhus och den bör kunna lösas i samarbete med arbetsförmedlingen. Det smidigaste sättet torde vara att överenskommelse träffas med ett antal gifta kvinnor som är villiga att stå till förfogande för deltidsarbete i denna form.

Att passa sjuka barn kan ju kombineras med annat hushållsarbete såsom städning, klädvård o. d. Många av dem som kan tänkas vara villiga att låta sig engageras för vården av barnen finner det säkert naturligt att också åtaga sig sådant arbete. Men det kan också tänkas, att det går lättare att finna lämplig arbetskraft för ändamålet, om man inte pålägger dem andra arbetsuppgifter än dem som gäller barnen. Viktigare än att få en t. ex. sömnadskunnig person som barnvakt måste vara att få en hjälp som har förmåga att få god kontakt med barnen och som kan

förströ dem och lugna dem vid de påfrestningar sjukdomen utgör. Barnvaktens uppgift blir lättare, om hon tidigare känner föräldrarna och barnen. Systemet med sådan barnhjälp bör alltså arbeta i små enheter.

Vid en del långvariga barnsjukdomar som samtidigt träffar flera barn i fastigheten kan givetvis en viss samorganisation av eftersynen tänkas; flera kikhostebarn kan vårdas tillsammans; äldre barn kan skötas var och en i sitt hem genom att någon tittar till dem då och då osv.

Problemet krishjälp vid barnsjukdomar kan som här antytts tänkas bli löst på olika sätt. Men vi vill understryka, att dess lösning är en angelägen sak, och att den med fördel bör kunna lösas gemensamt för en begränsad grupp familjer som bor nära varandra.

Även när det gäller andra former av barnavård finns det behov av en viss komplettering av de samhällliga institutionernas verksamhet med en mera informell samverkan mellan grupper av familjer. För vissa barn passar inte daghemsformen utan det är bättre för dem att tas om hand i familjedaghem. Dessa bör gärna vara belägna så nära barnens eget hem som möjligt. De yngre skolbarnen bör vanligen på något sätt tas om hand från det skolan slutar och tills föräldrarna kommer hem från arbetet, antingen i form av att barnen får vara hos någon familj eller i en grupp av jämnåriga inom någon form av eftermiddagshem.

Dylika former för att ta hand om barn kan, såsom visas av exempel från kollektivhusen, smidigt organiseras inom dess ram och avpassas efter föreliggande och växlande behov. I en framtida kollektivorganisation hör dessa till de mest angelägna arbetsuppgifterna.

Budförmedling

Slutligen må framhållas en servicegren, som är betydelsefull för ett väl fungerande kollektivhus, nämligen någon form av budförmedling. Detta har ordnats i några av kollektivhusen. På vissa tider — i regel 1 timme på morgonen och 1—2 timmar på eftermiddagen — har husets vaktmästare "mottagning" i entréhallen för bud, paket m. m. till hyresgästerna. En sådan service är av stort värde och bör kunna omfatta även budskickning till tvätteri, kemisk tvätt, skomakeri etc.

I det föregående har redogjorts för vissa erfarenheter från den kollektiva servicen, sådan den utformats i de hittillsvarande kollektivhusen. Dessa erfarenheter har även lett till värderingar av betydelse för organisationen av kollektivhus i framtiden. Innan kommittén försöker sammanfatta sina synpunkter i denna fråga, skall dock ett spörsmål av väsentlig betydelse närmare diskuteras, nämligen vad det kostar att bo i kollektivhus och anlita dess service. Åt denna fråga ägnas följande kapitel.

SJÄTTE KAPITLET

Vad kostar det att bo i kollektivhus?

Vid beskrivningen av kollektivhusen har lägenhetshyrorna samt kostnaderna för att utnyttja servicen redovisats för varje hus för sig. I detta kapitel skall kostnadsuppgifterna sammanställas och ett försök göras att klarlägga vad det ekonomiskt betyder för ett hushåll att övergå från att bo i en vanlig hyreslägenhet till att bo i ett kollektivhus och utnyttja dess service. Detaljerade kalkyler av hushållskostnaderna i det ena och det andra fallet återges såsom särskild bilaga till detta betänkande.

Hyrorna i de existerande kollektivhusen är givetvis varierande eftersom husen tillkommit vid olika tidpunkter samt är olika i fråga om lägenhetsantal, genomsnittlig lägenhetsstorlek, utrustning etc. Nedan återges i ungefärliga belopp de utgående hyrorna, exklusive bränsle, i de fyra kollektivhus som tillkommit efter 1942.

Lägenhetstyp	Alviks-	Marie-	Nockeby-	Blacke-
	gården 1943 kr/m ²	bergshuset 1944 kr/m ²	hov 1951 kr/m ²	berg 1952 kr/m ²
1 rum och kokvrå (kök)	133	40	36	43
2 rum och kokvrå (kök)	32	39	36	—
3 rum och kokvrå (kök)	31	39	36	—
4 rum och kokvrå (kök)	30	36	36	—

¹ Härtill kommer för Alviksgården en engångsinsats med för 1 rum kr. 1 757: —, 2 rum kr. 2 302: —, 3 rum 2 840: —, 4 rum 3 385: —.

Dessa hyresbelopp kan icke sägas avsevärt överstiga hyrorna för välutrustade lägenheter i andra bostadsfastigheter tillkomna vid samma tid.

Hyrorna inkluderar vissa kostnader för gemensamma utrymmen såsom kök, restaurang, daghem etc. samt i vissa fall även någon del av lönerna till servicepersonal. Någon säker analys över hur dessa kostnader fördelar sig i de olika husen har dock inte stått att erhålla.

Om å ena sidan hyrorna i kollektivhusen alltså måste belastas av vissa gemensamma kostnader för kollektivet, så bör det å den andra vara möjligt att i kollektivhusen genomföra en begränsning av lägenhetsytan som verkar i förbilligande riktning. De i bilagan närmare återgivna kalkylerna härom grundar sig på följande tankegång.

En familj som bor i kollektivhus bör klara sig med en något mindre lägenhetsyta än en familj i en vanlig fastighet eftersom kollektivhusfamiljen förutsättes ha en be-

tydligt mindre omfattande matlagning. I stället för den i familjebostäder nu vanliga köksstorleken på ca 10 m² har man ansett sig kunna räkna med kollektivhuskök på ca 6 m². Detta kan antas minska den månatliga hyran med 11—13 kr. Dessa mindre kök i bostäderna förutsätter ett centralkök, eventuellt kompletterat med en restaurang. För att kunna fungera kräver kollektivhuset vidare viss personal som organiserar och sköter de olika servicegrenarna.

Övriga gemensamma utrymmen i kollektivhuset, såsom tvättstuga, hobbyrum etc. behöver icke vara större än i en vanlig fastighet. Daghemmet förutsättes finansierat för sig.

I ett kollektivhus med ca 200 lägenheter torde lokalhyran för restaurangen m. m. kunna beräknas till ca 9 000 kr. och kostnaderna för en föreståndarinna som övervakar dels matlagningen, dels övrig service, till ca 12 000 kr. Om dessa bägge kostnadsposter slås ut på hyrorna blir kostnadsökningen ungefär lika stor som den besparing som kan uppnås genom minskningen av lägenhetsytan.

Själva bostaden i ett kollektivhus borde alltså inte bli dyrare än i en vanlig fastighet. För att man skall kunna godtaga den här beräknade hopkrympningen av köket måste man dock förutsätta att centralköket verkligen utnyttjas: att hushållet mer eller mindre fast bindes vid den kollektiva matlagningen för en avgift som, förutom råvarukostnaderna, inkluderar lönen till den personal som lagar och serverar maten.

I jämförelse med den färdiga mat ett hushåll kan köpa på annat håll, t. ex. genom att familjemedlemmarna äter på allmän restaurang, är kostnaden för maten i de nuvarande kollektivhusen inte höga. Av de i bilagan återgivna prisuppgifterna framgår, att för middag med två rätter får abonnenterna betala mellan 2: — och 2: 55 kr.

För annan kollektiv service får hyresgästerna i regel betala efter samma grunder som andra, vilka använder sig av dylik service: för städhjälp betalas allmänna arbetsmarknadens normala timpenning, för inlämningstvätt tvätteriernas vanliga pris, i vissa fall dock med någon nedsättning. Kostnaderna för barnen på daghemmet erlägges enligt den för alla gällande daghemstaxan.

Skillnaderna mellan levnadskostnaderna i ett kollektivhus och i en vanlig fastighet är alltså inte betydande. Den som vill leva "som vanligt" i ett kollektivhus kan i stort sett också göra det.

Att konstatera detta är emellertid av mindre intresse om man vill tränga till botten av frågan om kostnaderna för att bo i kollektivhus. Förutsättningarna för att man skall välja att bo i ett dylikt hus är ju att man önskar ordna sitt liv på ett annat sätt än det vanliga, att man alltså önskar i viss utsträckning kollektivisera sitt hushållsarbete. Det är framför allt kostnaderna för att utnyttja den i kollektivhuset tillgängliga servicen som är av intresse.

Genom den i bilagan redovisade undersökningen har vi försökt klarlägga de olika ekonomiska faktorer som spelar in vid en övergång från vanlig hushållsorganisation byggd på hustruns hemarbete, till den som möjliggöres genom kollektivhuset, där väsentliga delar av hushållsarbetet utföres på annat sätt. Vi har förfarit så att vi analyserat två olika familjers budget, varvid den ena tänkts bo i en vanlig bostads-

fastighet och den andra i ett kollektivhus. I den första familjen antas familjefadern förvärva kontantinkomsten, medan hustrun sköter hemmet själv. I kollektivhusfamiljen förutsättes, att båda makarna har förvärvsarbete och att den på grund härav nödvändiga hushållsservicen betalas av den genom hustruns förvärvsarbete ökade familjeinkomsten. Undersökningen har inte tagit hänsyn till psykologiska faktorer, endast till ekonomiska. Jämförelsen räknar således endast med kostnader uttryckta i pengar. Alla kostnadsuppgifter avser stockholmspriser sommaren 1953.

Jämförelsen avser endast sådana förhållanden där de båda familjernas kontantutlägg blir olika. De poster i budgeten som kan antas bli lika för de bägge familjerna har utredningen gått förbi. Man har således räknat med skillnaden i utgifter för mathållning, städning, tvätt, barnavård, skatter etc. samt med de sociala förmåner som utgår, respektive faller bort, i olika inkomstlägen.

Denna jämförelse ger skillnaden i utgifter för de båda familjetyperna: vad kollektivhusfamiljen får lägga ut, jämfört med den andra, för att ordna sitt hushåll kollektivt. Detta är det belopp hustrun i hemmafamiljen minst måste förtjäna för att familjen med oförändrad standard i övrigt skall kunna övergå till kollektiv hushållning.

Givetvis måste kostnadsjämförelser av denna typ bli helt schematiska då man rör sig med en mängd faktorer som i verkligheten alltid varierar från den ena familjen till den andra. Vi har dock ansett att en dylik kalkyl — med all reservation för ofrånkomliga generaliseringar av en skiftande verklighet — är av väsentlig betydelse för en realistisk debatt om de ekonomiska förutsättningarna för att kollektivisera hemarbetet.

Vår undersökning utgår alltså från två familjetyper, den ena där hustrun använder sin arbetskraft för arbete i hemmet, den andra där hon i huvudsak disponerar den för förvärvsarbete.

Den hemarbetande hustrun gör alla inköp själv, lagar maten, städar lägenheten, tvättar och stryker familjens kläder, lagar de plagg som är trasiga och syr nya i viss omfattning. När hon har småbarn tar hon själv hand om dem.

Den familj där hustrun arbetar utanför hemmet förutsättes organisera hushållet så, att fritiden för man och hustru inte skall vara mera belastad med hushållsarbete än i den första familjen. Mathållningen förenklas genom att dagens lagade måltid erhålles från centralköket. Vad som återstår av arbete med maten är i huvudsak endast att göra i ordning frukosten och ett eventuellt kvällsmål samt att sköta de inköp denna matlagning förutsätter.

Städningen av lägenheten sköts av en städerska, som kommer dagligen och ägnar så pass mycket tid åt detta arbete att ingen av familjemedlemmarna kan förutsättas behöva utföra någon städning.

Ungefär tre fjärdedelar av tvättgodsmängden lämnas bort och fås tillbaka från tvättinrättningen i manglat eller struket skick. Veckotvätten, bestående av underkläder, strumpor, vissa barnplagg, skjortor och blusar tvättas av familjemedlemmarna själva.

Alla klädesplagg köpes färdigsydda. Familjemedlemmarna utför själva förekommande lagningsarbeten och en del allmän klädvård. All kemisk tvätt lämnas bort.

Vården av barnen, som i familjen med småbarn är den hemarbetande hustruns viktigaste och mest tidsödande sysselsättning, överlåter kollektivhusfamiljen åt daghemmet under den del av dygnet då bägge makarna är borta från hemmet. Barnskötseln på morgnar och kvällar, på söndagar och semesterdagar tar man och hustru själva hand om. När barnen är sjuka anställs en barnvakt.

Hur mycket större blir nu hushållskostnaderna för den "kollektiva" familjetypen än för den andra? I bilagan redovisas fyra alternativa sammansättningar av familjerna, nämligen makar utan barn, makar med ett, respektive två barn under 7 år samt familj med ett skolbarn. Likaså redovisas en rad olika förutsättningar ifråga om storleken av mannens och hustruns inkomster och de olikheter som följer därav ifråga om skatter, daghemsavgifter, familjebostadsbidrag etc.

Sammanfattningsvis kan konstateras, att den största kostnaden för den kollektivt ordnade hushållstypen är vården av småbarnen. Daghemstaxan varierar visserligen med familjeinkomsten, men två heltidsarbetande familjeförsörjare kommer inom de flesta yrken upp till den sammanlagda kontanta årsinkomst på omkring 13 000 kr. vid vilken för närvarande i Stockholm maximal daghemsavgift utgår, nämligen 5 kr. per barn och dag. För ett barn blir med denna avgift månadskostnaden i daghemmet genomsnittligt ca 110 kr., för två barn ca 220 kr. Härtill kommer kostnaden för passning vid barnens sjukdom, uppskattad till ca 25 kr. i månaden för ett barn och 37 kr. för två barn. Ett barn kostar alltså kollektivhusfamiljen 135 kr. per månad, två barn 257 kr. per månad, för vård och mat under föräldrarnas arbetstid. Mot detta svarar för de traditionella familjetyperna barnens matkostnader i hemmet under motsvarande tid. Detta innebär, att den förra familjen har att bära en merkostnad för vård av ett barn på ca 120 kr. och för två barn på ca 230 kr. i månaden.

En kostnad som endast belastar kollektivhusfamiljen gäller städningen. Denna beräknas röra sig omkring 65—115 kr. i månaden beroende på lägenhetsstorlek och antal personer i familjen.

Tvätten kostar kollektivhusfamiljen 90 à 100 kr. per månad. Men där har den vanliga hushållstypen också en kostnad på 20—25 kr., varför den månatliga merkostnaden för tvättserVICEN rör sig mellan 70 och 90 kr.

Klädkontot beräknas vara 40 à 50 kr. högre per månad i kollektivhusfamiljen än i den andra.

Skillnaden i matkostnad är däremot enligt våra kalkyler inte så stor. Kollektivhusfamiljen betalar för middag för två vuxna i husets restaurang 115 kr. per månad. Om samma mat tillagas av den hemarbetande hustrun uppgår kostnaden för råvara, bränsle etc. till 83 kr. Den merkostnad kollektivhusfamiljen betalar för att slippa besväret med matinköp, matlagning, disk osv. i samband med middagen är alltså inte högre än omkring 30 kr. per månad.

Den förvärvsarbetande hustrun har vidare extra utgifter för resor, luncher m. m., uppskattade till omkring 50 kr. per månad mera än i den andra familjen.

Slutligen föranleder den ökning av familjeinkomsten som hustruns förvärvsarbete medför, en relativt stor ökning av skatteutgifterna och ett bortfall av de sociala förmåner som kan tillkomma barnfamiljer i lägre inkomstgrupper.

En sammanställning av dessa olika utgiftsposter visar vilken inkomst hustrun i olika familjetyper lägst måste ha för att familjen skall kunna täcka merkostnaderna för att anlita den kollektiva servicen. På grund av beskattningens progressivitet stiger detta belopp naturligen med mannens årsinkomst, men denna stegring är icke betydande. Vid de inkomstalternativ för männen vilka här beräknats — årsinkomster om 6 000, 9 000, 12 000 och 15 000 kr. — verkar det bortfall av sociala förmåner, som hustruns ökning av familjeinkomsten medför i de lägre inkomstalternativen, i viss mån utjämnande. Följande sammanställning är härvid belysande. För vart och ett av inkomstlägena för mannen uppges två belopp för hustrun; mellan dessa båda belopp måste hennes inkomst ligga för att uppväga merkostnaden.

Tabell 8. Lägsta inkomstläge för hustrun, vid olika årsinkomst för mannen, som erfordras för att bestrida merkostnaden i kollektivhus

Familjetyper: Man och hustru.

Mannens årsinkomst kr.	Hustruns årsinkomst kr.	Skatteökning och bortfall av sociala förmåner p. gr. a. hustruns inkomst kr.	Kostnad för service i koll.-hus (samt ev. daghems-kostnad) kr.	Total merkostnad (3+4) kr.
1	2	3	4	5
6 000	3 000	640	2 652	3 292
	4 000	870	2 652	3 522
9 000	3 000	640	2 652	3 292
	4 000	870	2 652	3 522
12 000	3 000	690	2 652	3 342
	4 000	980	2 652	3 632
15 000	3 000	830	2 652	3 482
	4 000	1 190	2 652	3 840

Familjetyper: Man, hustru och 1 barn i åldern 1—3 år.

1	2	3	4	5
6 000	5 000	1 040	4 073	5 113
	6 000	1 260	4 335	5 465
9 000	5 000	1 040	4 401	5 441
	6 000	1 290	4 401	5 691
12 000	5 000	1 180	4 401	5 581
	6 000	1 470	4 401	5 871
15 000	6 000	1 750	4 401	6 151
	7 000	2 080	4 401	6 481

Familjetyper: Man, hustru och 2 barn i åldern 1—3, resp. 3—5 år.

1	2	3	4	5
6 000	{ 8 000 9 000	2 130 2 390	5 992 5 992	8 122 8 382
9 000	{ 8 000 9 000	2 250 2 570	5 992 5 992	8 242 8 562
12 000	{ 8 000 9 000	2 540 2 900	5 992 5 992	8 122 8 482
15 000	{ 8 000 9 000	2 850 3 250	5 992 5 992	8 432 8 832

Familjetyper: Man, hustru och 1 barn i åldern 7—9 år.

1	2	3	4	5
6 000	{ 4 000 5 000	820 1 040	3 900 3 900	4 720 4 940
9 000	{ 4 000 5 000	840 1 040	3 900 3 900	4 720 4 940
12 000	{ 5 000 6 000	1 180 1 470	3 900 3 900	5 080 5 370
15 000	{ 5 000 6 000	1 410 1 750	3 900 3 900	5 310 5 650

Den nödvändiga *hustruinkomsten* för kollektivhusfamiljer ligger för de olika familjetyperna mellan följande årsbelopp:

Man och hustru	3 000—4 000 kr.
Man och hustru och 1 småbarn	5 000—7 000 „
Man och hustru och 2 småbarn	8 000—9 000 „
Man och hustru och 1 skolbarn	4 000—6 000 „

Väl att märka: dessa siffror avser endast att visa den *ökning* av levnadskostnaderna som uppstår genom att en familj utnyttjar kollektivhusets service i stället för att organisera hushållet på ett mera traditionellt sätt. De anger sålunda endast hur stor kostnadsskillnaden mellan de båda alternativen är och vad hustrun följaktligen måste förtjäna för att de båda familjetyperna skall bli ekonomiskt likställda.

Däremot ger kalkylerna icke svar på frågan om hur dyrt det *i och för sig* är att bo i kollektivhus. Detta beror naturligtvis på vilken levnadsstandard man förutsätter och vilken minimiinkomst följaktligen måste antas vara erforderlig för att hålla denna standard. Man kan härvid t. ex. utgå från den i Stockholm genomsnittliga årsinkomsten för en yrkeskunnig manlig arbetare över 18 år, som för närvarande (hösten 1953) uppskattas till ca 10 700 kr. Denna inkomst har alltså att bära familjens

levnadskostnader vid den traditionella hushållstypen. Till denna inkomst måste läggas den här ovan redovisade hustruinkomst, som är nödvändig för att familjen skall kunna täcka merkostnaderna för att anlita kollektivhusets service. *Kollektivhusfamiljens* nödvändiga inkomst skulle med utgångspunkt från här antagen standard utgöra:

Man och hustru	13 700—14 700 kr.
Man och hustru och 1 småbarn	15 700—17 700 „
Man och hustru och 2 småbarn	18 700—19 700 „
Man och hustru och 1 skolbarn	14 700—16 700 „

Det är självfallet, såsom redan tidigare anmärkts, att jämförelser av denna art måste utgå från generaliseringar, som på olika sätt kan vara orealistiska. Merkostnaderna för en kollektivhusfamilj kan nedbringas genom att man icke till fullo utnyttjar den kollektiva servicen. Många familjer skulle sannolikt begränsa sig till den del av servicen som ombesörjer de mest ofrånkomliga och mest "bundna" arbetsuppgifterna, nämligen barnavården och matlagningen. När det gäller tvätten kan man mycket väl tänka sig, att många familjer vill spara större eller mindre del av utgifterna genom att själva i kollektivhusets tvättstuga utföra en större eller mindre del av detta arbete. På samma sätt är naturligtvis städningsutgifterna i hög grad tänjbara; familjernas anspråk på ordning och hygien varierar och det är lätt för de olika familjemedlemmarna att på småstunder själva göra hemsysslor av denna art. Dessa sysslor kan smidigt passas in på de tider av dagen eller veckan man har disponibla.

Å andra sidan kan en familj med traditionell hushållsorganisation genom förenklingar av olika slag naturligtvis hålla sina kostnader under dem som förutsatts i kalkylen, främst matkostnaderna. Det är inte heller realistiskt att anta att en husmor med rationella arbetsmetoder skulle vara fullt sysselsatt med hushållsarbetet i ett tvåpersonshushåll; en sådan husmor kommer självfallet att få mera fritid än hustrun i en motsvarande kollektivhusfamilj. På punkt efter punkt kan verkligheten sålunda komma att i olika riktningar avvika från förutsättningarna för de här utförda kalkylerna. Vid bedömande av siffrorna måste man även ta hänsyn till de i bilagan närmare angivna förutsättningarna för kalkylerna med hänsyn till levnadsvanor, prisläge, social- och skattepolitik m. m.

Trots vissa påpekade svagheter har vi emellertid ansett det vara av värde för den praktiska diskussionen att kunna siffermässigt belysa frågorna; det torde vara enda sättet att vinna en objektiv grundval för att ventilerade dessa problem.

Våra kalkyler visar att många familjer ur den egentliga arbetarklassen icke av ekonomiska skäl är förhindrade att använda kollektivhusen som bostadsform. Att de stockholmska kollektivhusen så gott som helt saknar representanter för denna grupp torde mera bero på psykologiska orsaker än på ekonomiska. Från början var det ekonomiskt överkomligt endast för medelklassfamiljer att bosätta sig i kollektivhusen och utbudet av lägenheter kom att riktas endast till dem. Denna inriktning på en viss samhällsgrupp har kommit att bestå. Om nya kollektivhus programmatiskt

vänder sig till alla grupper i samhället kommer det säkert att visa sig, att även arbetarfamiljer som har behov av deras service söker sig dit. I flertalet fall torde svårare ekonomiska hinder för sådana familjer knappast behöva föreligga. Eventuellt kan de, såsom nyss anmärkts, begränsa sig till att endast anlita en del av kollektivhusets service.

Framtidens kollektivhus

Vi har i tidigare avsnitt redovisat studier av ett antal kollektivhus. Dessa utgöres i huvudsak av två typer, familjekollektivhus och kategorikollektivhus. Vid diskussion och värderingar av kollektivhusexperimenten har vi huvudsakligen uppehållit oss vid den förstnämnda typen. De ekonomiska kalkylerna har gällt familjehushållen. Även erfarenheterna från kategorikollektivhusen, som i många fall gett prov på goda lösningar, visar att ekonomiska och sociala fördelar kan vinnas genom att anordna kollektiv service i fastigheter avsedda uteslutande för bestämda kategorier med tämligen likartade behov. Men systemet medför också ofta betydande nackdelar, och man söker numera lösningar efter andra linjer. Lämpliga lägenheter för en- eller tvåpersonshushåll — t. ex. åldringar eller ensamstående mödrar — kan ju också lätt ordnas i vanliga fastigheter.

När vi nu sammanfattar våra synpunkter på hur framtidens kollektivhus bör utformas gör vi det alltså huvudsakligen med utgångspunkt från erfarenheterna från de kollektivhus där människor bor "blandade". Våra rekommendationer tar sikte på fastigheter med kollektiv service avsedda att upplåtas för alla slags hushållstyper.

Vi ser alltså ett kollektivhus såsom en fastighet, dit människor flyttar för att förenkla sitt hushåll, i första hand genom att befria sig från det huvudsakliga arbetet med mathållningen, men också genom att för andra hemsysslor anlita en god kollektiv service.

Främst torde kollektivhusen lämpa sig för hushåll, som saknar arbetskraft för hemmets skötsel under dagen, såsom ensamstående yrkesarbetande män eller kvinnor, gifta par med eller utan barn där bägge makarna har arbete, män och kvinnor som ensamma har vårdnaden om barn osv. Men naturligtvis kan kollektivhus även passa för hushåll av annan typ t. ex. äldre människor som inte längre är yrkesverksamma eller familjer med hemarbetande hustru som önskar slippa en del praktiskt hushållsarbete för att t. ex. kunna ägna sig mera åt sina barn, yrkesarbete i hemmet eller andra intressen.

Kollektivhusen bör vara tillgängliga för hushåll ur alla socialgrupper. Den tidigare antydda psykologiska hämning som hittills avhållit arbetarfamiljer från att söka sig till kollektivhusen, bör kunna hävas genom att husen och den idé som ligger bakom dem på ett praktiskt sätt klarlägges och genom att den prägel av exklusivitet som kanske i någon mån funnits hos de hittillsvarande kollektivhusen försvinner.

Ett kollektivhus bör innehålla lägenheter som passar olika hushållstyper, således lägenheter från ett rum och kokvrå, tänkta för en person, till mindre och större

familjelägenheter. Utrustningen i lägenheten för att laga och förtära maten, förvara matförråd etc. skall vara avpassad med tanke på att vad som skall tillagas huvudsakligen är frukost och kvällsmål. Köksutrymmena kan således vara något mindre än i vanliga bostäder. Däremot bör beräknas utrymme för matplats, då familjen under alla förhållanden kommer att inta många måltider i hemmet.

De individuella köken kompletteras med ett storkök, varifrån man räknar med att i regel en lagad måltid per dag tillhandahålles hushållen. Den kollektivt lagade maten bör kunna hämtas upp i lägenheterna och förtäras där. I regel bör huset även innehålla en matsal, där de som så önskar kan inta måltiderna.

Hur i övrigt köket och matsalen kan fungera beror på i vilken omfattning utom huset boende kan väntas utnyttja matservicen. I vissa fall kan en så stor anslutning från utomstående erhållas, att omsättningen blir tillräckligt stor och jämn utan att de i kollektivhuset boende behöver bindas genom fasta abonnemang. I allmänhet torde man få räkna med att bygga på ett abonnemangssystem. Vid planerande av nya kollektivhus bör undersökas hur dylik service kan organiseras på smidigaste sätt för att bäst motsvara olika hushållstypers behov. Önskvärt är att kunna kombinera centralköket med en restaurang, eventuellt med en livsmedelsaffär, och att kunna samordna kollektivhusets mathållning med andra kollektiva bespisningsenheter, såsom skolbespisningen, företagsluncher o. d. Härvid är kollektivhusets orientering i stadsplanen av grundläggande betydelse. Till denna fråga återkommer vi senare.

Frågan om vilken standard som skall hållas på maten, dvs vilka kostnader familjen kan vara villig att betala, är svårlöst. De nuvarande kollektivhusen håller vad man brukar kalla vanlig husmanskost till ett pris som snarast understiger det som får betalas för motsvarande mat på en billig restaurang. Naturligtvis skulle maten kunna förenklas och därmed förbilligas, men det är tveksamt om abonnenterna skulle bli tillfredsställda med att centralköket tillhandahölle "billigast möjliga" mat, låt vara att denna vore näringsfysiologiskt fullt tillfredsställande. Det förefaller mest realistiskt att utgå från att den kollektiva matstandarden bör ligga ungefär på samma nivå som i de nuvarande kollektivhusen.

Förekommer gemensam matsal är det en fördel om i anslutning till denna en mindre lokal kan stå till förfogande för hyresgäster som önskar inbjuda gäster och få maten från centralköket serverad där.

Bland kollektiva lokaler i övrigt som bör förekomma märkes främst tvättstugor, utrustade med maskiner lämpliga för såväl större som mindre tvättar. Lämpligen kan också till hushållens förfogande ställas en del andra hushållsredskap och tillbehör, som kan brukas kollektivt, såsom dammsugare, golvbonare, symaskin osv.

Vad övriga kollektiva utrymmen i fastigheten beträffar, såsom sällskapsrum och hobbyrum, bör stor återhållsamhet iakttagas med hänsyn till de kostnader sådana utrymmen drar och osäkerheten om i vilken utsträckning de kan komma att utnyttjas. Vissa utrymmen av typen hobbylokaler, särskilt för ungdom, bör dock finnas.

Det daghem som kan behövas för kollektivhusets barn bör organiseras fristående från fastigheten och anslutas till den samhälleliga daghemsverksamheten. Vid planering av nya bostadsområden bör förläggning av daghem och kollektivhus i nära

anslutning till varandra eftersträvas, helst så att förbindelse under tak kan ordnas. Även om daghemmet förlägges fristående i förhållande till kollektivhuset bör dock övervägas på vad sätt barn från kollektivhusets familjer kan få tryggad tillgång till plats på daghemmet.

Den vanliga daghemsverksamheten bör inom kollektivhuset kompletteras med ett organisatoriskt stöd åt barnfamiljerna när det gäller t. ex. att skaffa barnvakt vid sjukdom och överhuvudtaget extrahjälp för barnpassning. På samma sätt bör hjälp kunna lämnas för anskaffande av familjedaghem, för organiserande av eftermiddagstillsyn av skolbarn osv.

I den mån familjerna efterfrågar arbetskraft för städning bör kollektivhuset anskaffa sådan. I regel bör inte kollektivhuset fast engagera städpersonal i större omfattning än vad som åtgår för fastighetens allmänna utrymmen.

Budservice i olika former bör även organiseras inom kollektivhuset liksom eventuellt även försäljning av en del dagliga förnödenheter (kiosk- eller automatförsäljning).

Tyngdpunkten i ett kollektivhus' service ligger enligt ovanstående i den gemensamma mathållningen samt i det allmänna organisatoriska stödet åt familjerna. Detta stöd torde vara av mycket stor betydelse för de hushållskategorier det gäller, där familjemedlemmarna i regel blott har starkt begränsad tid att själva ordna upp sina praktiska hushållsdetaljer.

Denna stödverksamhet bör koncentreras hos en person, som håller i trådarna till städhjälp och barnvakter, till budskickningscentral och hantverksservice liksom till verksamheter inom hobbylokaler och tvättstuga. Det kan vara kollektivhusets värdinna eller föreståndarinna som har hand om denna verksamhet. I vissa fall, då det är fråga om mycket stora anläggningar kan för denna aktiva "värdinnetjänst" behövas flera anställda.

De hittillsvarande kollektivhusen kan i princip sägas ha stängt till sina dörrar för utomstående. I några fall har de försökt draga folk till sina restauranger, i andra har daghemmen som förutsättning för samhälleligt stöd öppnats för utomstående, men för övrigt har de fungerat avskilda från fastigheterna i grannskapet. Att så blev fallet vid de första kollektivhusens tillkomst var naturligt eftersom bostadsbyggandet överhuvudtaget vid denna tid skedde i mindre enheter. En enhetligt planerad och genomförd bebyggelse av större bostadsområden var då sällsynt.

Numera sker ju regelmässigt en enhetlig planering av bostadsområdenas gemensamhetsanläggningar, såsom skolor, daghem, butiker, tvätterier, fritidslokaler etc. Tendensen är att åstadkomma ett så vidsträckt och allsidigt utnyttjande av gemensamhetsanordningarna som möjligt. Man strävar att uppnå smidig anpassbarhet till föränderliga behov och att skapa möjlighet för enskilda och grupper att få varierande önskemål tillgodosedda. Ett exempel härpå är försöken att kombinera skola och olika slag av fritidslokaler, skolbespisning och restauranger eller andra kollektiva matställen.

I linje med denna utveckling förordar vi att de anordningar, som kan organiseras inom ett kollektivhus och som främst avsetts för dem som bor i huset, skall stå öppna

även för andra, att alltså familjerna i grannskapet på detta sätt skall få tillgång till samma hjälp att lösa sina hushållsproblem som kollektivhusets hyresgäster. De senare får givetvis den bekvämaste servicen eftersom de har matsal, personal etc. under samma tak. Det bör också förutsättas, att de som väljer lägenhet i kollektivhuset skall vara de som är mest angelägna om att så fullständigt som möjligt utnyttja servicen och att de skall ha företräde till den. Andra hushåll kan emellertid önska att för en viss period eller till viss del lägga sin hushållning på samma bas som de som bor i kollektivhuset.

Särskilt av intresse är i vad mån kvinnor med låga inkomster, som ensamman eller så gott som ensamman har att försörja småbarn, kan tänkas kunna utnyttja kollektivhus. Den hjälp de framför allt behöver gäller barneftersynen. De behöver tillgång till en barnstuga och de behöver i hög grad hjälp att sköta barnen vid sjukdom och överhuvudtaget det stöd för barntillsynen som förutsättes kunna ges inom kollektivhuset. Annan hushållsservice efterfrågar dessa kvinnor kanske i mindre grad dels därför att deras hushåll är små och lättskötta, dels därför att deras budget ofta är så snäv. För denna grupp kan det vara lämpligt med en bosättning i lämpliga smålägenheter inom eller nära ett kollektivhus och daghem, men utan tvång till måltidsabonnemang. Vid lokaliseringen av daghemmen bör särskild hänsyn tagas till sådana barnhushålls behov.

Sannolikt har många ensamstående mödrar icke de ekonomiska möjligheterna till en sådan bostadsform. Det stöd de härför behöver bör samhället lämna, men icke genom subventioner till någon speciell bostadstyp, utan — såsom 1951 års bostadsutredning föreslagit — genom ett särskilt bostadsbidrag, avsett att göra det möjligt för modern att hyra en modern och lättskött bostad för att kunna förena vården av barnet med förvärvsarbete. Detta förslag biträdades visserligen icke av Kungl. Maj:t men ansågs av 1953 års riksdag böra framdeles på nytt upptagas till övervägande. Vissa kommuner lämnar redan nu bostadssubventioner i sådana fall. Har en ensam moder mer än ett barn kan hon komma i åtnjutande av det vanliga familjebostadsbidraget. Även särskilda bidrag inom den allmänna socialpolitikens ram kommer för sådana hushåll i betraktande.¹

De boende i kollektivhuset bör, som sker i de nuvarande kollektivhusen, i sina hyror betala de gemensamt använda lokalerna i fastigheten. Även kostnaderna för värdinnans lön och de lokaler som erfordras för hennes verksamhet bör finansieras på samma sätt.

I fråga om kollektivhusets lokalisering och dess orientering i stadsplanen, måste de tidigare betonade behoven av kombinationer med andra gemensamhetsanordningar vara bestämmande. Det är i hög grad önskvärt att kollektivhuset har inte blott centralkök utan även restaurang, helst också för kunder utifrån, gärna kombinerad med en livsmedelsaffär. En sådan anläggning kräver ett centralt läge inom stadsdelen, helst inom dess butiks- och trafikcentrum. Den förutsätter också gärna, att kollektivhuset arkitektoniskt presenterar sig såsom något för sig, såsom stadsdelens

¹ Jfr även Hyresregleringskommitténs betänkande, SOU 1952:37, Abortutredningens betänkande, SOU 1953:29, samt Socialförsäkringsutredningens förslag om moderskapsförsäkring, nov. 1953.

tilltalande och attraktiva centrum för kollektiv familjeservice. Av kollektivhusets förläggning i stadsplanen beror också om det kan kombineras med skolan, för gemensamt utnyttjande av dess fritidslokaler och för en eventuell användning av kollektivhusets matservice för skolbespisningen. Läget kan också vara bestämmande för möjligheten att använda restaurangen för lunchservering för anställda inom företag i stadsdelen. Slutligen måste, såsom redan flera gånger betonats, kollektivhuset så förläggas att en nära förbindelse, helst under tak, med områdets daghem kan ordnas. Närheten till park och till lekplatser för barnen i kollektivhuset är självfallet också ett viktigt krav. Allt detta måste iakttagas redan vid stadsplanens uppgörande — en god lokalisering är avgörande för de olika kombinationsmöjligheter som här angivits, och dessa kombinationer kan vara av väsentlig betydelse för kollektivhusets funktion och ekonomi.

Då det gäller nya stadsdelar torde det i regel vara lätt att vid stadsplanens uppgörande iakttaga här angivna synpunkter. Svårare är det självfallet att i redan bebyggda stadsdelar finna lägen för kollektivhuset som tillgodoser dessa krav. Vid den sanering av äldre stadsdelar, som nu förestår, torde emellertid lokaliseringen av de behövliga gemensamhetsanordningarna ånyo böra övervägas, och det borde därvid även vara möjligt att finna lämpliga lägen för kollektivhus, avsedda såsom stödjepunkter för den kollektiva familjeservicen i trakten. Sannolikt torde sådana fastigheter i större utsträckning än de nya bostadsstadsdelarnas kollektivhus komma att avses för småhushåll och i mindre omfattning för barnfamiljer. Möjligheterna att i centrala stadsdelar finna lämpliga lägen för en restaurang såsom stöd för kollektivhusets matservice torde vara större än i ytterområdena.

Vid kollektivhusets arkitektoniska utformning föreligger för övrigt väsentligen samma planlösningproblem som i fråga om vanliga familjebostadshus. Gemensamhetsutrymmena ger dock särskilda uppgifter: utlämningsstället för maten, matsalen eller restaurangen bör vara bekvämt tillgängliga för hyresgästerna, likaså värdinnans expedition, paketfack, eventuell butik, kiosk- eller automatförsäljning osv. Vissa av dessa lokaler, främst butiken och restaurangen, skall tillika vara inbjudande för kunder utifrån: fastigheten skall visa ett vänligt ansikte utåt, så att de besökande känner sig välkomna.

För vissa familjetyper kan alltså ett välplanerat kollektivhus erbjuda en mycket lämplig bostadsform. Det är synnerligen önskvärt att ytterligare experiment med denna bostadstyp kommer till stånd. Kommittén förordar därför, att de för bostadsförsörjningen ansvariga myndigheterna såväl som allmännyttiga bostadsföretag, kooperativt organiserade företag och enskilda byggare mera än hittills intresserar sig för denna form av bostadsbyggande. Vid planering av nya bostadsområden såväl som vid sanering av äldre bostadsbestånd bör noga undersökas lämpligheten av att vissa fastigheter projekteras och uppföres i form av kollektivhus. Hänsyn härtill bör tagas även vid uppgörande av bostadsförsörjnings- och stadsplaner.

Finansieringen

Tre av de fyra kollektivhus som uppförts efter 1942, då nya bestämmelser om statlig långivning för bostadsändamål trädde i kraft, har erhållit statlig kredit genom bostadsstyrelsen. De har därvid i lånehänseende behandlats som övriga bostadsfastigheter av flerfamiljstyp. De kollektivhus som belånats är Mariebergshuset, Familjehotellet i Nockebyhov och kollektivhuset Blackeberg (se nedan).

Låntagare	Godkänd produktionskostnad	Tertiärlån	Tilläggs lån	Övre lånegräns i procent av avkastn.-värdet (avser tertiärlån)
Kollektivhuset Marieberg AB	5 000 000	881 000	—	93,6
Fastighets AB Nockebyhov	6 037 700	1 263 500	331 400	85,0
Fastighets AB Smaragden (Blackeberg) ..	1 465 000	176 000	265 000	85,0

Den övre lånegränsen för tertiärlånet är i Mariebergshuset 93,6 % av avkastningsvärdet. För familjehotellet i Nockebyhov och kollektivhuset i Blackeberg är denna lånegräns 85 %. Skillnaden beror inte på någon ändrad inställning till kollektivhusen från bostadsstyrelsens sida utan på en författningsändring. Enligt Kungl. kungörelsen nr 569/1942 kunde bl. a. aktiebolagsformen (förvaltningsform för de här nämnda kollektivhusen) hänföras till kategorien "med kommun jämställda företag"¹ under förutsättning av viss kommunal insyn. Därigenom kunde statligt tertiärlån lämnas till 25 % av "fastighets- eller byggnadsvärdet" mot säkerhet i in-teckningar inom 95 % av nämnda värde. Genom kungl. kungörelserna nr 551/1946 och 587/1948, som ersatte de äldre normerna, ändrades bestämmelsen. Ändringen innebar bl. a. att de förvaltningsformer, varom här är fråga, i lånehänseende hänförts till enskilda företag, för vilka lånebeloppet maximeras till 15 % eller i vissa fall 20 % av "fastighetens avkastningsvärde" mot säkerhet i in-teckningar inom 85 % resp. 90 % av sagda värde. Samtidigt höjdes tertiärlånets övre gräns till 100 %, där kommun eller allmännyttigt företag står som låntagare; för kooperativt organiserat företag, utan enskilt vinstsyfte och under viss av bostadsstyrelsen godkänd kontroll, bestämdes tertiärlånets övre gräns till 95 %. Ändringen anknyter alltså inte till byggnadens eventuella karaktär av kollektivhus utan betingas helt av förvaltningsformen. Om kommun eller allmännyttigt bostadsföretag uppför eller förvärvar kollektivhus kan det alltså belånas till 100 % liksom kollektivhus uppfört eller förvärvat av sådant kooperativt företag som ovan nämnts kan belånas upp till 95 %.

Alltsedan 1942 har sålunda kollektivhusen som låneobjekt bedömts efter samma grunder som andra flerfamiljshus, dock som specialfall; förutsättningarna för statlig belåning har i varje särskilt fall varit föremål för mera ingående prövning. Serviceanordningarnas lokaler har vanligen ansetts utgöra direkta komplement

¹ SFS 1942 nr 569 Kungl. Maj:ts kungörelse om tertiärlån och tilläggs lån för vissa bostadsbyggnadsföretag, 3 §: "Bolag, förening eller stiftelse, som arbetar under betryggande, kontrollerade former och utan enskilt vinstsyfte, må med avseende å lån enligt denna kungörelse av byggnadslånebyrån jämställas med kommun."

till lägenheterna och således nödvändiga för fastighetens funktion. Tvekan har stundom rått beträffande belåningen av speciell köksutrustning. Denna är ju inte fast utrustning i samma mening som lokalerna. Köksutrustning har blivit föremål för statlig belåning endast i den mån den kunnat bedömas såsom fast inredning, exempelvis spisar, skåp, bänkar, kylskåp. Utgångspunkten har då varit att det gällt belåning av lokaler för serviceanordningar som dimensionerats för att tillgodose fastighetens eget behov. Bostadsstyrelsen har dock inte ansett sig vara förhindrad att även belåna lokaler för serviceanordningar med större kapacitet, förutsatt att de kringliggande fastigheter, som därigenom skulle komma att betjänas, också uppföres med stöd av statliga krediter.

Såsom av den ovanstående redogörelsen för gällande bestämmelser och praxis framgår har kollektivhusens kreditfinansiering kunnat inpassas inom ramen för den av statsmakterna godtagna bostadspolitik. Kollektivhusens betydelse som lämplig bostadsform för vissa familjer synes ha beaktats vid bostadsstyrelsens tillämpning av lånebestämmelserna. Till frågan om finansieringen av de kollektiva anordningarna, när dessa i enlighet med vad som här ovan förordats, utsträcker att gälla en större grupp fastigheter, torde kommittén återkomma i sitt huvudbetänkande.

Sammanfattning

Inledning

På 1930-talet uppfördes de första svenska kollektivhusen. De avsåg att ge familjerna en bostadsform som avlyfte bördan av hemarbete från hustrun och gav henne möjlighet att ägna sig åt förvärvsarbete. Vid den tidpunkten fanns inte de ekonomiska förutsättningarna att göra moderna bostäder, utrustade med kollektiva anordningar, åtkomliga för befolkningens flertal. Det blev därför en liten begränsad grupp hushåll i goda ekonomiska villkor som kom att flytta in i kollektivhusen.

Kollektivhusen är intressanta experiment såsom led i arbetet att lösa frågan om hur hemarbetet skall kunna rationaliseras. Bostadskollektiva kommittén har därför funnit motiverat att närmare undersöka hur dessa hus är organiserade och hur de fungerar. Erfarenheterna från de hittillsvarande kollektivhusen ger utgångspunkt för förslag om hur en bostadsform bör vara beskaffad där familjerna får bästa möjliga stöd i sitt hushållsarbete genom kollektiva arrangemang.

De som byggde de första kollektivhusen trodde att denna bostadsform i grund skulle förändra hemlivet och barnens fostran. Numera är sådana frågeställningar inte aktuella. Livet i kollektivhuset avviker mindre från andra bostadsformer än man ursprungligen trodde och som alltjämt i vissa fall göres gällande. Betydelsen av att barnen fostras inom den egna familjen är allmänt erkänd. Kollektivhusen kan öka möjligheterna för föräldrar, som bägge har förvärvsarbete utom hemmet, att ägna sig åt sina barn.

Kap. 1: Debatt och experiment.

Här ges en skildring av debatten kring de första kollektivhusen och den anknytning som denna debatt hade till utländska, speciellt ryska förebilder. En del tidigare kollektivhusexperiment i andra länder omnämns.

Kap. 2: Kollektiva bostadstyper.

En beskrivning göres av olika kollektivhus. Man skiljer därvid mellan *familjekollektivhus*, som står öppna för alla typer av hushåll och ofta är särskilt inriktade på familjer med barn, och *kategorikollektivhus*, som är byggda för en speciell kategori såsom förvärvsarbetande ensamma personer eller åldringar.

Åtta familjekollektivhus (varav ett inte längre fungerar som kollektivhus) beskrivs i detalj. Uppgifter lämnas om lägenhetstyper, hyror samt om hur den kollektiva servicen är organiserad och fungerar beträffande mathållning, barnavård, städning, tvätt och övriga gemensamma anordningar såsom t.ex. barnvakt, budförmedling etc.

Bland kategorikollektivhusen omnämns några anläggningar för ensamstående kvinnor samt olika typer av bostäder för äldre, där viss kollektiv service förekommer.

Vidare skildras några utländska familjekollektivhus, varibland främst märkes några under de senaste åren tillkomna större anläggningar i Danmark samt Le Corbusiers "bostadsenhet" i Marseille. Slutligen redogöres för några nya svenska projekt, som är under uppförande eller har planerats.

Kap. 3: Kollektivhusdebatten.

En enkät har gjorts bland kvinnoorganisationer och vissa andra sammanslutningar samt bland kommunala myndigheter rörande deras synpunkter på kollektivhusen. Utdrag ur svaren redovisas och kommenteras.

Kap. 4: Vilka bor i kollektivhusen?

En undersökning har gjorts för att klarlägga vilka som bor i familjekollektivhusen i Stockholm. Man har studerat hushållens sammansättning, de boendes åldersfördelning, yrkes- och inkomstförhållanden samt i vilken utsträckning hustrurna i kollektivhusfamiljerna har förvärvsarbete. Resultaten visar att de boende så gott som uteslutande tillhör socialgrupp I och II och att medelåldern ligger något lägre än för Stockholm i dess helhet. Inkomstnivån är för flera grupper inte särdeles hög. Flertalet av hustrurna har förvärvsarbete.

Kap. 5: Organisation och utvecklingsmöjligheter.

Här görs en sammanfattande bedömning av de sju svenska familjekollektivhus som fortfarande fungerar enligt sitt ursprungliga program. Man diskuterar vilka lärdomar erfarenheterna ger för framtida kollektivhusplanering. Dessa erfarenheter sammanfattas i form av rekommendationer som återges i kap. 7.

Kap. 6: Vad kostar det att bo i kollektivhus?

En jämförelse har gjorts mellan å ena sidan kostnaderna för hushåll där hustrun ägnar sin arbetstid åt att sköta hemmet och å andra sidan hushållsutgifterna i hem där bägge makarna har förvärvsarbete och köper den behövliga husliga servicen inom ett kollektivhus. Undersökningarna i sin helhet återges i en bilaga till betänkandet.

Genom jämförelsen klarlägges vilken inkomst hustrurna inom olika familjetyper minst måste ha för att familjen skall kunna täcka merkostnaden för den kollektiva servicen. Slutsatsen blir att kostnaderna för att bo i kollektivhus inte är större än att denna bostadsform borde kunna vara tillgänglig även för många hushåll ur socialgrupp III.

Kap. 7: Framtidens kollektivhus.

Följande synpunkter framhålls beträffande framtidens kollektivhus:

De bör innehålla lägenheter som passar olika hushållstyper och de bör inte få karaktär av kategorihus.

Köksutrymmena i dessa lägenheter kan vara något mindre än i vanliga bostäder, då matlagningen vanligen får avsevärt mindre omfattning.

De individuella köken bör kompletteras med ett storkök, varifrån i regel en lagad måltid per dag serveras åt hushållen, antingen så att familjerna själva hämtar maten i centralköket eller också att maten serveras i en gemensam matsal. I regel bör båda dessa möjligheter stå öppna för familjerna.

Daghem bör finnas tillgängligt för kollektivhusets hyresgäster men bör vara avslutet till den allmänna samhällseliga daghemsverksamheten, varför man i allmänhet inte kan räkna med att det förlägges inom kollektivhuset. Kollektivhus och daghem bör dock ha så nära lokal anknytning som möjligt, helst under tak.

Bland andra kollektiva utrymmen och anordningar som bör finnas märkes tvättstuga, budcentral, försäljningsutrymme för vissa förnödenheter, hobbyrum etc.

Personal som kan anlitas av kollektivhusets hyresgäster för passning av barn vid sjukdom, för hjälp med städningsarbete etc., bör förmedlas av en särskild person, en kollektivhusets värdinna. Genom denna aktiva värdinnetjänst bör familjerna kunna få ett allmänt organisatoriskt stöd vid lösande av diverse hushållsproblem som uppstår inom hem där ingen arbetskraft finnes tillgänglig under dagen.

De anordningar som organiseras inom kollektivhuset, främst mathållningen och värdinnans förmedlingstjänst, skall i viss utsträckning kunna utnyttjas även av utanför kollektivhuset boende. Speciellt framhålles att ensamstående kvinnor med låga inkomster, som har att försörja småbarn, kan ha behov av ett stöd av den art som kollektivhusvärdinnan förutsättes kunna lämna.

Kollektivhusen bör ha ett centralt och attraktivt läge inom bostadsområdet. Vid dess lokalisering bör i första hand hänsyn tagas till att det skall ligga nära daghemmet i området samt till möjligheterna att kombinera dess storkök med andra anordningar för stormatlagning såsom skolbespisning, lunchservering etc.

Kommittén förordar att de för bostadsförsörjningen ansvariga myndigheterna såväl som kooperativa byggnadsorganisationer och enskilda bostadsföretag mer än hittills intresserar sig för denna form av bostadsbyggande. Vid planering av nya bostadsområden såväl som vid sanering av äldre bostadsbestånd bör noga undersökas om det ej är lämpligt att vissa fastigheter projekteras och uppföres i form av kollektivhus. Hänsyn härtill bör tagas även vid uppgörande av bostadsförsörjnings- och stadsplaner.

Kostnadsjämförelse mellan "kollektiv" och "traditionell" hushållsorganisation

När ett par äkta makar avgör om de skall organisera sitt hushåll på traditionellt sätt eller om de skall bo i kollektivhus, är det viktigt för dem att få den ekonomiska frågan belyst. Många andra faktorer spelar också in med större eller mindre styrka: avgöranden beträffande hustruns yrkeskarriär, individuell läggning hos familjemedlemmarna, som gör att de trivs eller inte trivs med att leva närmare samman med andra människor, inställning hos föräldrarna till vad de tror vara bäst uppväxtmiljö för barnen etc.

De ekonomiska övervägandena har dock för de flesta stor betydelse och är för många säkert avgörande. Makarna frågar sig: om vi bestämmer oss för att båda arbeta utanför hemmet och i stället köper vad som motsvarar det arbete som hustrun skulle utföra om hon vore hemmafru, hur går då vår ekonomi ihop? Vilken hushållsform löner sig bäst?

Att räkna ut detta är vanligen mycket svårt för den enskilde då man mera sällan i detalj har reda på hur stor förbrukningen är och vad den kostar. Därtill kommer att skatter och sociala subventioner är olika för olika inkomstnivåer. Detta gör det svårt för enskilda familjer att göra realistiska jämförelser.

En kalkyl över kostnaderna för de olika alternativen och skillnaderna dem emellan synes vara nödvändig. Endast därigenom kan diskussionen om kollektivhusen få en realistisk utgångspunkt. Kommittén har därför i samarbete med HFI, Aktiv Hushållning, HSB:s Riksförbunds kalkylavdelning och Skatteverket i Stockholm sökt analysera de olika kostnadsposterna i ett hushåll. Man har därvid sökt utreda kostnadsskillnader som hänger samman med att familjen bor i ett kollektivhus och utnyttjar dess service, eller i en vanlig bostadsfastighet där husmodern är hemma och utför hushållsarbetet.

De allmänna förutsättningar som ligger till grund för jämförelsen är att båda makarna i kollektivhusfamiljen har förvärvsarbete och köper service i sådan omfattning, att familjen såvitt möjligt i fritidshänseende kan bli likställd med den andra familjen, där husmodern utför hemanarbetet själv. Några försök att beräkna den tid som åtgår för husmodern att utföra detta arbete har inte gjorts. Man har endast helt erfarenhetsmässigt ansett sig kunna förutsätta att hon skall kunna hinna med sitt arbete.

Undersökningen visar således endast skillnaden i kontantutläggen för vissa konsumtionsvaror och tjänster för de olika familjerna, återspeglade de olika hushållens organisation; i det ena fallet sker arbetet i största utsträckning i hemmet, i det andra använder man sig i större utsträckning av fabriksstillverkade produkter och köper vissa tjänster. Av jämförelsen framgår hur stor merkostnad kollektivhusfamiljen måste räkna med och följaktligen vilken merinkomst familjen måste ha för att det skall löna sig att ändra hushållsorganisationen och flytta till ett kollektivhus. Jämförelserna är nödvändigtvis schematiska. Om t. ex. kollektivhusfamiljen icke tillfullo utnyttjar tillgänglig kollektiv service så minskar dess kontantutgifter och dess fritid. Sänker den traditionella familjen t. ex. sin matstandard, så minskas också dess kontanta utgifter. Till sådana, i och för sig icke osannolika, individuellt betingade avvikelser har rimligen icke hänsyn kunnat tagas (se härom vidare avslutningen av detta avsnitt). Med hänsyn till

kalkylernas schematiska karaktär kommer alla belopp i den sammanfattande uppställningen på sidorna 111—114 att återges avrundade.

Alla punkter i familjebudgeten där kostnaderna för de båda hushållsorganisationerna är lika har lämnats helt utan kommentarer. De poster där skillnader i kontantutläggen kan tänkas föreligga är i huvudsak följande:

Bostaden. De båda familjerna tänkes disponera likvärdiga bostäder med en standard som ligger något under de nuvarande kollektivhusens. Kollektivhuslägenheterna utrustas med något mindre kök, men familjerna får i gengäld disponera över ett gemensamt centralkök med matsal. Vidare förutsättes att kollektivhusfamiljerna betjäna av en värdinna som förestår mathållningen och andra serviceanordningar i kollektivhuset samt tillhandahåller viss personlig service i övrigt. Även värdinnans avlöning inräknas för kollektivhusfamiljernas del i bostadsposten.

Mathållningen. Matutgifterna avser i det ena fallet kostnaderna för råvarorna då maten tillagas i hemmet och i det andra kostnaden för familjens måltider i kollektivhusets restaurang resp. daghemmet för småbarnen.

Barnavården. Kollektivhusfamiljen anlitar daghem i anslutning till kollektivhuset, medan hemmafrun själv har hand om barnen.

Städningen. Hemmafrun sköter själv städningen. Familjen i kollektivhuset däremot anställer hjälp till allt städarbete.

Tvätten. I jämförelsen har antagits att kollektivhusfamiljen själv utför veckotvätten och lämnar bort övrigt tvättgods. Den andra familjen utför själv sin tvätt och har endast utlägg för tvättstuga, tvättmedel o. dyl.

Klädutrustningen. I den ena av typfamiljerna antas att en del kläder tillverkas och persedlarna underhålls mycket väl. I den andra köper man i större utsträckning färdiga kläder och får mindre tid för underhåll.

Resor. Denna post avser endast utgifter i samband med arbetet.

Sociala förmåner och skatter. Efter hand som inkomsten i en familj ökar faller vissa sociala förmåner bort medan skatten samtidigt stiger.

För att åskådliggöra den ekonomiska situationen vid olika familjestorlekar omfattar jämförelsen nedanstående familjetyper.

Man och hustru

Man och hustru med 1 barn, 1—3 år

Man och hustru med 1 barn, 7—9 år

Man och hustru med 2 barn, 1—3 resp. 4—6 år

För att ytterligare göra jämförelsen belysande för olika inkomstlägen räknas i sammanfattningen av kalkylerna med fyra olika inkomstlägen för mannen, ett om 6 000, ett om 9 000, ett om 12 000 och ett om 15 000 kronors årsinkomst. Hustruns inkomst i kollektivhusfamiljen har däremot gjorts variabel inom de olika inkomstalternativen för mannen. På detta sätt kan man bedöma den ekonomiska situationen vid varierande familjestorlek och familjeinkomst.

Bostaden

Av redogörelsen för hyrorna i kollektivhusen i kap. 2 framgick att dessa i viss mån belastas av kostnader från serviceanordningarna. Med hänsyn härtill har det syntts oss av intresse att göra en mera förutsättningslös undersökning. I detta syfte har utförts kostnadsberäkningar för två likadana fastigheter, varav den ena projekterats som kollektivhus och den andra som en vanlig bostadsfastighet. Utredningen har utförts av HSB:s Riksförbunds kalkylavdelning i Stockholm. Byggnadskostnaderna är i utredningen baserade på nuvarande stockholmspriser¹ och avser att visa skillnaden i hyreskostnaden i ett normalt 3-vånings bostadshus och bostadsdelen i ett 3-vånings kollektivhus. Som läge har tänkts ett förortsområde till Stockholm. I utredningen har för kollektivhusets del inte medräknats kostnader och hyror för några gemen-

¹ Hösten 1952.

samhetslokaler, såsom centralkök, restaurang eller daghem. Avsikten är att bedöma dessa arrangemang som fristående enheter var för sig. Tomtkostnaderna har beräknats efter ca 37 kr./m² v. y., dvs. ca 1 100: — per normaleldstad å 30 m². Normal statlig belåning har förutsatts. För uppvärmning och varmvattenberedning har beräknats 1939 års kolpriser. I den vanliga fastigheten har förutsatts normala driftskostnader. För kollektivhuset har vatten- och elströmsförbrukningen beräknats vara något lägre än i den andra fastigheten.

Kostnaderna är vidare baserade på att en gemensam panncentral betjänar fem ungefär lika stora bostadshus och att den byggnad som kostnadsberäknats har fått sin normala panncentralsanpart inräknad bland kostnaderna.

Som underlag för beräkningarna har använts ritningarna till en tidigare kostnadsberäknad "vanlig" fastighet. Denna har försetts med två trapphus, som vardera betjänar tre lägenheter per våningsplan, en med 1 rum och kök om 41,5 m², 1 med 2 rum och kök om 56 m² och en med 3 rum och kök om 77,5 m². Utnyttjandetalet¹ för en dylik våningsplan är 81,0 %. Följande standard har förutsatts: stommen utföres av 1-stens fasadtegel med 7 cm isolering. Golvbeläggningen göres på betongbjälklag: i vardagsrum eklamell, i övriga utrymmen linoleum med undantag av badrum, som belägges med marmor. Trapporna utföres av fabriksstillverkade blocksteg och är liksom planerna belagda med marmor. Sopnedkast, vindskontor, balkonger, matkällare och kylskåp (63 l, Elektrolux) har medräknats men däremot inte öppna spisar, tvättstuga, mangelrum eller centralantenn. Medelhyran i en "vanlig" fastighet med dessa lägenhetstyper med 10,5 m² kök utgör 36: 68 kr./m².

I kollektivhuset förlägges vissa av familjernas funktioner utanför bostäderna. Det är därför rimligt att förutsätta, att kollektivhusfamiljen kan disponera en något mindre lägenhet utan att därför i utrymmeshänsende vara underlägsen den andra familjen med en något större bostad i en vanlig fastighet. Genom den kollektiva matlagningen kan sålunda köksytan vara något mindre än i en vanlig fastighet och lägenheten ändå te sig lika rymlig. I det stora flertalet fall kan således lägenheterna disponeras och möbleras något annorlunda än om familjen dagligen måste intaga alla sina måltider i bostaden. På ungefär samma sätt förhåller det sig med barnens skötsel. Om barnen om dagarna vårdas i daghemmet och endast vistas i bostaden under natten och en stund före läggdags, kan utrymmesanspråken vara något mindre.

För var och en av familjens funktioner som förläggs utanför bostaden ter sig således denna rymligare. Vad här anförts synes motivera att för kollektivhusfamiljen förutsätta en något mindre lägenhet, utan att denna familj ändock i utrymmeshänsende får det sämre än familjen i den vanliga fastigheten. Med hänsyn härtill har utredningen funnit det rimligt, att som jämförliga med de förut nämnda lägenhetstyperna i en vanlig fastighet betrakta en något mindre lägenhetsyta i ett kollektivhus. Sålunda har lägenheterna i stället för kök utrustats med kokvrå om 6,3 m², försedd med 45 l. Elektrolux kylskåp. Byggnadskroppen har i samband härmed tänkts bli 0,75 m smalare. Förändringen förutsätter även en något annorlunda planlösning. Den totala storleken av de olika lägenheterna i kollektivhuset kommer därvid att bli följande:

- 1 rum och kokvrå 37,0 m²
- 2 rum och kokvrå 52,5 m²
- 3 rum och kokvrå 72,5 m²

Medelhyran för en fastighet med dessa lägenhetstyper är 37: 37 kr. m².

Av utredningen framgår således, att under här givna förutsättningar en kollektivhusbostad ställer sig något billigare än en jämförlig lägenhet i en vanlig fastighet. Skillnaden mellan dessa båda alternativ motsvarar ett medelvärde av kr. 122: — per lägenhet och år. Till de beräknade m²-hyrorna får läggas ett bränsletillägg som i detta fall antas vara kr. 5: 50/m². Vid en framräkning av kostnaderna för de lägenhetstyper som förut angivits erhålles härvid följande månadshyror.

¹ Lägenheternas sammanlagda golvyta i % av våningsplanets totala golvyta.

Lägenhetstyp	Vanlig fastighet		Kollektivhus		Billigare i kollektivhus kr.
	m ²	månads-hyra kr.	m ²	månads-hyra kr.	
1 rum o. kök (kokvrå)	41,5	154:—	37,0	141:—	13:—
2 rum o. kök (kokvrå)	56,0	199:—	52,5	188:—	11:—
3 rum o. kök (kokvrå)	77,5	262:—	72,5	250:—	12:—

I denna jämförelse antas, att familjer om man och hustru bebor lägenheter om ett rum och kök (kokvrå), man, hustru och ett barn två rum och kök (kokvrå) samt man, hustru och två barn tre rum och kök (kokvrå).

Hyreskostnaden för själva bostaden visade sig således vara något billigare i kollektivhuset än i den andra fastigheten. De mindre köken i kollektivhuslägenheterna förutsätter emellertid ett centralkök med restaurang som komplement. Kostnaden för dessa lokaler och dess utrustning bör därför i denna jämförelse läggas till själva lägenhetshyran, vilket ju f. ö. praktiseras vid de stockholmska kollektivhusen. Den årliga kostnaden för ett centralkök med restaurang som betjänar ca 200 hushåll har visat sig vara ungefär 9 000 kr. Fördelat på 200 familjer blir detta i genomsnitt ca 45 kr. per familj och år eller fördelat efter familjestorlek för familj om två personer ca 3 kr., för tre personer ca 4 kr. och för fyra personer ca 5 kr. per månad.

Vad beträffar övriga gemensamhetslokaler antas dessa såväl i kollektivhuset som i den andra fastigheten belasta hyrorna i lika mån. Daghemmet t. ex. tänkes i båda fallen vara helt fristående från fastigheterna (se härom närmare under kontot barnavård på sid. 103 f.).

Kollektivhuset kräver för sitt funktionerande en värdinna. Denna förestår mathållningen och övriga serviceanordningar i fastigheten. Därutöver förutsättes att hon i någon mån kan bistå hyresgästerna med viss annan service. Då värdinnans insatser är nödvändiga för att fastigheten skall kunna fungera som ett kollektivhus är det riktigast att hennes avlöning upptas på hyreskontot för kollektivhusfamiljen. Värdinnan tänkes förestå ett kollektiv om 200 familjer och uppbär en årslön om 12 000 kr. Detta innebär en årskostnad av i genomsnitt 60 kr. per familj. Med samma beräkningsgrunder beträffande fördelningen av kostnaderna på olika familjestorlekar som tillämpades ovan blir de olika familjernas utgifter för denna service 4, 5 resp. 6 kr. per månad.

Tillsammans utgör således dessa båda poster, som bör läggas till kollektivhusfamiljens hyreskonto, 7, 9 resp. 11 kr. per månad. Undersökningen beträffande hyran för den egentliga bostaden visade att kollektivhusbostaden var 13, 11 resp. 12 kr. billigare i månaden än i den andra fastigheten. Även med kostnaderna för komplementen centralkök och matsal samt värdinnans avlöning visar det sig alltså att kollektivhusbostaden fortfarande skulle vara något billigare. Då denna skillnad emellertid är mycket obetydlig och beräkningarna i viss mån är schematiska kan det anses riktigast att bortse från denna skillnad och anse bostadskostnaderna i de båda fastighetstyperna vara lika höga.

Maten

När det gäller att jämföra matkostnaderna för familjer i kollektivhus, respektive hemmahushållande familjer, har den lagade måltid som de vuxna familjemedlemmarna och skolbarnen äter efter arbetets slut kommit att ge utgångspunkt för beräkningarna. I de kollektivhus som har restaurang är detta det enda mål som regelbundet serveras, och på flera håll har de boende genom obligatoriskt abonnemang bundits vid denna form av matkollektivisering. Huvudpunkten i jämförelsen mellan kollektiv mat och hemlagad har därför blivit "middagen".

Lunchen förutsättes hufaderna äta i anslutning till arbetsplatsen och skolbarnen i skolan. Dessa måltider drar alltså samma kostnad i båda familjetyperna. Kollektivhusfamiljens fru äter lunch ute, medan hemhusmodern lagar och äter lunch i hemmet. Dessutom äter kollektivhusfamiljens småbarn sina bägge huvudmål i daghemmet, medan hemmafamiljens barn får sin mat lagad av modern. Eftersom avgifterna för vården av barnen i daghemmet även

inkluderar maten, har kostnaden för större delen av hemmafamiljens småbarnsmat inräknat i barnavårdskostnaden och redovisas på kontot "barnavård".

Morgonmålet och ett eventuellt kvällsmål har förutsatts att bägge familjetyperna själva ställer i ordning och förtär i hemmet (i kollektivhusfamiljen utför städerskan disken efter dessa mål, men denna kostnad kommer på kontot "städning").

Middagsmål

Beräffande middagsmål har som jämförelsesiffror valts kostnaderna i Mariebergshuset. Hyresgästerna har här enligt bestämmelse i hyreskontraktet åtagit sig att köpa 25 middagskuponger per månad, varav 22 vardags- och 3 söndagsmåltider, till ett pris av kr. 57: 50 per månad. Detta pris täcker samtliga kostnader utom lokalhyran och föreståndarinnans lön som betalas i hyran. I denna jämförelse antas att kollektivhusfamiljen har ett liknande abonnemang. Övriga dagar i månaden lagar kollektivhusfamiljen själv sina middagar och antas ha samma kontantutlägg härför som den andra familjen.

I de båda kollektivhusfamiljerna med barn under 7 år har antagits, att barnen får sin huvudsakliga föda på daghemmet. Den mat barnen får i hemmet på kvällen torde motsvara vad dessa i hemmafamiljen förtär utöver vad som här medräknats för lunch och middag. För familjer med 1 skolbarn har beräknats 3 middagar per dag, vilket möjligen kan ligga något i överkant.

Det återstår nu att undersöka till vilken kostnad den hemarbetande hustrun kan tillaga den mat som den andra familjen köper i kollektivhuset. Härvid kan man naturligtvis gå till väga på olika sätt. Man kan således tänka sig att för en viss kategori, t. ex. tjänstemän med viss lönestandard, genom undersökning komma fram till en genomsnittlig kostnad. Denna metod är emellertid inte tillförlitlig, även om det visar sig att flertalet av de inneboende i kollektivhusen tillhör just denna kategori. Familjernas variationer i matkostnader är avsevärda, beroende på vilken vikt man tillmäter den kulinariska sidan av livsföringen i förhållande till andra behov. I detta fall har i stället förfarits så, att matsedeln från Mariebergshuset för en vecka i juli och en vecka i december 1952 kostnadsberäknats för att utvärdera till vilket pris hemmafamiljen kan tillreda dessa middagar. Samma ingredienser som i kollektivhuset har därvid förutsatts ingå i hemmafamiljens kosthåll.

Även denna metod är behäftad med vissa brister. Det är således inte säkert — och i vissa fall ej ens antagligt — att hemmafamiljen skulle valt just denna matsedel. I många fall skulle säkerligen hemmafamiljen ha hållit en lägre standard. Att göra jämförelsen mera objektiv på annat sätt synes dock inte möjligt och missvisningen synes inte bli stor, om man antar att hemmafamiljen valt samma kost som kollektivhusets hyresgäster. Resultatet av de sålunda utförda kostnadsberäkningarna återfinns på sid. 102. Nedan återges de matsedlar, på vilka beräkningarna grundas:

Matsedlar vid Mariebergshuset 1952

Juli, 6/7—12/7			
6/7	Inlagd sill	Stekt kyckling med gurka	Krusbärskompott med sockerkaka
7/7	Inkokt makrill	Köttfärs med sallad	Saftsoppa med skorpor
8/7	Kall kycklingbit	Lübsk skinka m. stuvade grönsaker	Filmjolk eller kursbärskräm
9/7	Medvurst	Kokt rödspätta med hollandaise	Kaffe med kakor
10/7	Matjesill med gräslök och grädde	Kokt wienerkorv m. potatissallad	Rabarbersoppa
11/7	Tomater	Stekt fläsk med stuvad blomkål	Fruktpudding
12/7	Ägg och ansjovis	Kalvkotlett med gurka	Jordgubbar
December, 15/12—21/12			
15/12	Ost	Hönssoppa med grönsaker	Risgrynskaka med saftsås
16/12	Råkost	Köttfärs med lingon och gurka	Aprikossoppa
17/12	Pytt i panna	Strömmingsflundra m. potatispuré	Chokladkräm
18/12	Böckling	Ärter med fläsk. Sparrissoppa	Ugnspannkaka med sylt
19/12	Ättiksströmming	Korvkaka med lingon	Rabarbersoppa
20/12	Uppstekt korvkaka	Fiskfärs med räksås	Aprikoskompott
21/12	Inlagd sill	Kalvstek med lingon och gurka	Hovdessert

Tabellen nedan visar till vilka priser hemmafamiljen kan tillaga dessa måltider. Priserna avser endast den lagade maten och inkluderar inte smör, bröd och kaffe.

Beräkningarna har utförts av Hemmens Forskningsinstitut. Matsedeln är helt jämförbar med Mariebergshusets. Kalorimängden har beräknats efter kaloribehovet för vuxna personer med medeltungt arbete.¹

Tabell 9. Priser för olika konsumtionsenheter uttryckt i öre

Datum	Man 100 %	M + H 180 %	M, H + 1 b. u. 7 år 220 %	M, H + 2 b. u. 7 år 273,3 %	M, H + 1 skolb. 246,7 %
6/7	256	460	563	699	631
7/7	154	277	338	420	379
8/7	188	339	415	515	465
9/7	129	232	284	352	318
10/7	192	346	423	526	474
11/7	149	268	328	407	368
12/7	254	457	559	694	626
Summa	1 322	2 379	2 910	3 613	3 261
Medelvärde	189	340	416	516	466
15/12	91	163	199	248	224
16/12	141	253	309	384	347
17/12	134	242	295	367	331
18/12	114	205	251	312	281
19/12	78	140	172	213	192
20/12	125	225	275	342	309
21/12	289	520	635	789	712
Summa	972	1 748	2 136	2 655	2 396
Medelvärde	139	250	305	379	342

Med dessa beräkningsmetoder kommer man till följande totala kostnader för hemmafamiljen:

Tabell 10. Hemmafamiljens middagskostnader uttryckt i öre

Familjetyp	Juli 1952				December 1952				Genomsnittskostnad
	Middag	Smör bröd kaffe	Bränsle ²	Total kost- nad	Middag	Smör bröd kaffe	Bränsle	Total kost- nad	
Man och hustru	340	28	9	377	250	30	9	289	333
Man och hustru + 1 barn u. 7 år	416	32	12	460	305	34	12	351	406
Man och hustru + 2 barn u. 7 år	516	37	14	567	379	39	14	432	500
Man och hustru + 1 skolbarn	466	34	12	512	342	36	12	390	451

¹ Enligt vedertagna normer, bl. a. tillämpade av Statens Institut för Folkhälsan, beräknas kaloribehovet enligt följande (de olika födoämnen antas ingå i samma proportioner för samtliga personer):

100 % = man 3 000 kalorier
80 % = hustru 2 400 kalorier
66,7 % = skolbarn 7—9 år 2 000 kalorier
53,3 % = barn 4—6 år 1 600 kalorier
40,0 % = barn 1—3 år 1 200 kalorier

² Bränslekostnaden är approximativt beräknad på grundval av utredningen "Statistisk bestämning av gasekvivalenten utförd av Stockholms stads statistiska kontor" publicerad i ERA, nr 3, 1953. För denna måltid har beräknats 60 % av den totala dagliga el-åtgången.

Föregående undersökning visar, att om hustrun lagar middagarna själv kostar dessa för man och hustru tillsammans i medeltal kr. 3: 33 per dag. För 25 dagar (det antal middagar kollektivhusets hyresgäster kontraktsevenligt måste köpa till det fastställda priset) blir kostnaden kr. 83: 25 för hemmafamiljen. I kollektivhuset blir motsvarande kostnad kr. 115: —. Den månatliga merkostnaden blir således i detta fall i kollektivhuset kr. 31: 75 per månad eller kr. 1: 27 per dag. För större familjer blir den ekonomiska vinsten något större. Fullständig redovisning återges i budgetsammandragen på sid. 111—114.

Luncher

Beträffande luncherna kan man inte göra jämförelsen på samma sätt som för middagarna. Att jämföra olika matsedlar låter sig inte göra i detta fall. En förvärvsarbetande hustru äter vanligen sina luncher på någon restaurang eller personserving och utgiften härför torde variera mellan kr. 1: 50 och 2: 50 per dag. I flera fall förtäres medhavd mat, vilket blir avsevärt billigare. I denna jämförelse har antagits en genomsnittlig kostnad för den uteätande hustruns lunch av 2 kr. per dag. Under 26 dagar i månaden har således den förvärvsarbetande hustrun en lunchutgift av 2 kr., vilket tillsammans utgör 52 kr. per månad.

För att kunna uppskatta den hemarbetande hustruns lunchkostnader har HFI utfört vissa beräkningar och stannat vid ett medelpris av 90 öre per dag, bränslekostnad inräknad. Därvid har förutsatts samma typer av rätter som ingår i middagarna samt att eventuella rester från föregående måltider kommer till användning. Den hemarbetande hustruns lunchkostnader för 26 dagar blir då 23: 40 kr. per månad. Merkostnaden för den förvärvsarbetande hustruns luncher utgör således 28: 60 kr. per månad.

Barnavård

Kollektivhusfamiljen antas anlita daghem för sina småbarn. Jämförelsen utgår ifrån att ett daghem finnes bekvämt tillgängligt och att daghemmets kostnader inte belastar hyrorna i kollektivhuset.

Då denna kalkyl förutsätter stockholmspriser, utgår jämförelserna på denna punkt från avgifterna vid kommunala daghem i Stockholm. Familjens kostnader för barnens vård vid daghem, som drives eller understöds av Stockholms stad, vilket numera är fallet vid samtliga kollektivhus, varierar med familjens inkomster. Från och med den 1 september 1951 tillämpas vid heldagsvård de priser som återges i tabell 11 på sid. 104.

Med hänsyn till semester m. m. utgår inte daghemsavgift för barnen under hela året. Om man antar att föräldrarna har tre veckors semester och dessutom någon ledighet vid större helger, varunder föräldrarna själva vårdar barnen, förefaller det rimligt att endast räkna med daghemsavgifter för 11 månader per barn och år.

Vidare måste man förutsätta att barnen på grund av sjukdom viss tid årligen inte kan vårdas i daghemmet, som avvisar alla inte fullt friska barn. Enligt uppgift från olika daghem beräknas daghemsbarn i genomsnitt ha en s. k. barnsjukdom om två veckor per år = 12 dagar (vattkoppor, påssjuka, kikhosta, mässling, röda hund eller scharlakansfeber). Därtill kommer i genomsnitt per barn och år två veckors förkylningssjukdom = 12 dagar. Familjerna får således räkna med att barnen under sammanlagt 24 dagar per år på grund av sjukdom inte kan vårdas på daghemmet. Totalt antal daghemsavgifter blir med denna beräkning för

ettbarnsfamiljen

11 månader om 26 dagar = 286 dagavgifter—24 dagavgifter för sjukdagar = 262 dagavgifter per år

tvåbarnsfamiljen

11 månader om 26 dagar = 572 dagavgifter—48 dagavgifter för sjukdagar = 524 dagavgifter per år.

Tabell 11. Daghemskostnader för familj bestående av man och hustru med barn

Sammanlagd årsinkomst (bruttoinkomst) per år	Avgift per barn och dag, om i familjen finns				
	1 barn	2 barn	3 barn	4 barn	5 barn
—15 372	5:—	5:—	5:—	5:—	5:—
15 371—14 856	5:—	5:—	5:—	5:—	4:75
14 855—14 340	5:—	5:—	5:—	4:75	4:50
14 339—13 812	5:—	5:—	4:75	4:50	4:25
13 811—13 296	5:—	4:75	4:50	4:25	4:—
13 295—12 780	4:75	4:75	4:25	4:—	3:75
12 779—12 264	4:50	4:25	4:—	3:75	3:50
12 263—11 736	4:25	4:—	3:75	3:50	3:25
11 735—11 220	4:—	3:75	3:50	3:25	3:—
11 219—10 704	3:75	3:50	3:25	3:—	2:75
10 603—10 188	3:50	3:25	3:—	2:75	2:50
10 187—9 660	3:25	3:—	2:75	2:50	2:25
9 659—9 132	3:—	2:75	2:50	2:25	2:—
9 131—8 616	2:75	2:50	2:25	2:—	1:75
8 615—8 100	2:50	2:25	2:—	1:75	1:50
8 099—7 572	2:25	2:—	1:75	1:50	1:25
7 571—7 056	2:—	1:75	1:50	1:25	1:—
7 055—6 540	1:75	1:50	1:25	1:—	0:75
6 539—6 024	1:50	1:25	1:—	0:75	0:50
6 023—5 496	1:25	1:—	0:75	0:50	0:25
5 495—4 980	1:—	0:75	0:50	0:25	—
4 979—4 464	0:75	0:50	0:25	—	—
4 463—3 948	0:50	0:25	—	—	—
3 947—3 420	0:25	—	—	—	—
3 419—	—	—	—	—	—

Då ett barn, vars föräldrar har förvärvsarbete, blir sjuk, händer naturligtvis ofta, att någon anhörig kan se till barnet. I annat fall måste antingen en av föräldrarna stanna hemma eller också måste utomstående person anställas för att vårda barnet i hemmet. I denna jämförelse antas att i förekommande fall särskild barnvakt anställs.

I tvåbarnsfamiljen inträffar givetvis barnens sjukdom i vissa fall samtidigt, varför behovet av passning inte blir fullt dubbelt så stort som i ettbarnsfamiljen. Om man antar, att barnens sjukdom till hälften sammanfaller, uppgår sjukdagarna i hemmet för tvåbarnsfamiljen till totalt 36 dagar för båda barnen tillsammans.

I den mån barnens sjukdom inträffar samtidigt med att någon av föräldrarna är sjuka i hemmet, innebär vanligen barnens sjukdom ingen särskild utgift för familjen. Med hänsyn härtill torde det vara skäligt att något reducera behovet av anställd hjälp för barnens sjukpassning, för ettbarnsfamiljen till sammanlagt 20 dagar och för tvåbarnsfamiljen till 30 dagar per år. Kostnaden för barnvakt är f. n. i Mariebergshuset kr. 1:50—1:75 per timme eller ca 15 kr./dag. Familjens totala utgift för barnens sjukpassning i hemmet — om man förutsätter denna kostnad — utgör alltså för

ettbarnsfamiljen $20 \times 15 = 300$ kr./år = 25 kr./mån.

tvåbarnsfamiljen $30 \times 15 = 450$ kr./år = 37.50 kr./mån.

Det förefaller dock rimligt att antaga, att denna barnvakt även kan utföra visst annat arbete i hemmet. Här förutsattes, att barnvakten även utför städningen av lägenheten, varför familjens städkostnad minskas med motsvarande belopp.

För familjen med 1 skolbarn i åldern 7—9 år har inte beräknats någon särskild kostnad för passning vid barnets sjukdom. Familjens städhjälp förutsattes i detta fall kunna ha viss tillsyn.

De kostnader som i denna jämförelse bör medräknas för hemmafamiljen är barnets (barnens) luncher och något mindre mellanmål. HFI har med ledning av uppgifter för matsed-

larna vid ett antal daghem räknat fram kostnaden för en lunch tillagad i hemmet jämte ett mindre mellanmål. Kostnaden härför torde uppgå till ca 1 kr. per dag inklusive bränsle.

I familj med 1 barn i åldern 7—9 år förutsättes i båda fallen att barnen har fri skollunch.

I detta sammanhang bör påpekas, att spädbarn under fyra månader inte mottas på daghemmen. I många fall inlämnas inte barn förrän efter sex månader eller senare. För att göra jämförelsen fullständig skulle därför hänsyn tagas även till detta förhållande. Det är emellertid svårt att göra någon uppskattning av denna kostnad för kollektivhusfamiljen. Det är ju rimligt att anta att hustrun under denna tid kan utföra en del husligt arbete, varigenom familjens utgifter minskas och merutgifterna reduceras. Även för hemmafamiljen medför ju en barnafödsel vissa extra utgifter. I den följande jämförelsen kommer därför att bortses från dessa kostnader, i synnerhet som de inte är mera regelmässigt återkommande.

Städning

Då det gäller att beräkna städbehovet för olika familjetyper, kan man gå till väga så, att man tar ett genomsnitt av vad som är brukligt i jämförbara familjetyper i andra fastigheter. Detta skulle emellertid bli missvisande av flera skäl. För det första är den totala bostadsytan för en jämförlig bostad mindre i ett kollektivhus än i andra fastigheter (se jämförelsen med hyrorerna). Vidare är städbehovet avsevärt mindre i en kollektivhuslägenhet, där familjen huvudsakligen äter måltiderna ute och barnen om dagarna vistas i daghemmet. Städningen blir således något mindre omfattande för kollektivhusfamiljen jämfört med den andra.

Hemmens Forskningsinstitut har utfört beräkningar för städkostnaden i dessa något mindre lägenheter och därvid kommit fram till vissa normer som återges i det följande. Vid dessa beräkningar har antagits, att kollektivhusfamiljen har sammanlagt fyra veckors ledighet per år, då städhjälp inte behövs. Vidare har förutsatts daglig städning alla vardagar (måndagar dubbel tid, då ingen städning sker på söndagar), en mera omfattande städning per vecka och fyra årliga storstädningar. De veckor storstädning sker utföres ingen veckostädning.

Vidare förutsättes, att kollektivhusfamiljen förtär ett lättare mål morgon och kväll i bostaden och lämnar denna disk till städerskan. I övrigt omfattar städningen bäddning, avdämning, blomskötsel etc. dagligen samt dammsugning varje vecka. Tidsåtgången redovisas i den efterföljande uppställningen:

1 rum och kokvrå (37 m²)

daglig städning,	48 veckor à 40 min.	= 192 tim.
veckostädning,	44 veckor à 2 tim. 5 min.	= 91 tim. 40 min.
storstädning,	4 ggr per år à 8 tim.	= 32 tim.
	Summa	315 tim. 40 min.

2 rum och kokvrå (52,5 m²)

daglig städning,	48 veckor à 59 min.	= 283 tim. 12 min.
veckostädning,	44 veckor à 3 tim. 9 min.	= 138 tim. 36 min.
storstädning,	4 ggr per år à 12 tim.	= 48 tim.
	Summa	469 tim. 48 min.

3 rum och kokvrå (72,5 m²)

daglig städning,	48 veckor à 75 min.	= 360 tim.
veckostädning,	44 veckor à 3 tim. 50 min.	= 168 tim. 40 min.
storstädning,	4 ggr per år à 16 tim.	= 64 tim.
	Summa	592 tim. 40 min.

Som framhölls tidigare i samband med barnavården händer det att barnfamiljerna har vissa utgifter för passning av barnen i hemmet vid sjukdom (se sid. 104). Det antogs därvid

att ettbarnsfamiljen under 20 dagar och tvåbarnsfamiljen under 30 dagar per år anställer sådan barnvakt. Denna barnvakt antogs samtidigt utföra den dagliga städningen av lägenheten. Från det framräknade städkontot skall således göras visst avdrag. Den genomsnittliga dagliga städtiden är för familjen med ett småbarn om 2 rum och kokvrå 59 min. och för familjen om två småbarn om 3 rum och kokvrå 75 min. Den städtid som skall dras ifrån städkontot blir således för 2-rumslägenheten 20 dagar \times 59 min. = 19 tim. 40 min. och för 3-rumslägenheten 30 dagar \times 75 min. = 37 tim. 30 min. Den totala städtiden per år blir således:

1 rum och kokvrå (inga småbarn)	315 tim. 40 min.
2 rum och kokvrå (1 småbarn)	450 tim. 08 min.
3 rum och kokvrå (2 småbarn)	555 tim. 10 min.
2 rum och kokvrå (1 skolbarn)	469 tim. 48 min.

Med en timlön av kr. 2: 50, vilket synes vara en rimlig taxa, blir med denna beräkning städ-kostnaden för de olika familjerna följande:

	per år	per månad
Man och hustru (inga småbarn)	kr. 789: 20	kr. 65: 77
Man och hustru (1 småbarn)	kr. 1 125: 30	kr. 93: 78
Man och hustru (2 småbarn)	kr. 1 387: 90	kr. 115: 66
Man och hustru (1 skolbarn)	kr. 1 174: 50	kr. 97: 87

Tvätten

Att hålla familjens textilförråd rent är ett tidsödande och tungt arbete. Kommittén fram-lägger i ett kommande betänkande beräkningar av den mängd textilier som smutsas ned och måste rengöras inom ett hushåll. Genom tidsstudier av tvättarbetet och beräkning av samtliga kostnader som hänför sig till tvätten kan kommittén i detalj redovisa vad tvätten kostar och hur lång tid tvättarbetet tar vid olika förutsättningar: handtvätt i hemmet, hemtvätt med anlåtande av maskinella hjälpmedel och industriell tvätt. Dessa undersökningar — som i sin helhet redovisas i delbetänkandet om tvätt — har legat till grund för nedanstående summariska beräkningar av hemmafamiljens, respektive kollektivhusfamiljens tvättkostnader.

Ett hushålls tvättgods består av familjemedlemmarnas personliga plagg och av hushålls-textilier. De senare är sammansatta dels av sådana saker som nedsmutsas löpande och i en mängd som är proportionell till antalet familjemedlemmar, och dels av tvättgods som tillhör det gemensamma hemmet, såsom gardiner, mattor, draperier etc. Samtliga dessa textilier har, i den mån de tvättas, tagits med i beräkningarna. Den hygieniska standarden har förutsatts motsvara normala svenska vanor med t. ex. lakansbyten 1 gång i månaden, tvätt av trasmattor 3 gånger om året, gardiner 2 gånger, de vuxnas filter 1 gång osv.

Mängden av tvättgods blir ca 80 kg personlig tvätt per år för vuxna och 50 kg för barn. Medräknas hushållstextilierna får man för en tvåpersonsfamilj en årlig tvättmängd av ca 320 kg per år eller ca 27 kg per mån. och för varje barn en ökning av tvättmängden med ca 100 kg per år eller ca 8 kg per mån.

I hemmafamiljen förutsättes husmodern utföra all tvätt själv, veckotvätten för hand i badrummet och månadstvätten i en maskinell tvättstuga. Förutom tvättmedel har räknats med att hushållet betalar en avgift för tvättstugan som täcker kostnaden för maskiner, lokalen samt vatten och värme.

I kollektivhusfamiljen tvättar familjemedlemmarna själva som veckotvätt ca 50 % av den totala tvättgodsmängden. Det som tvättas i hemmet är underkläder, strumpor, vissa barnplagg, skjortor och blusar. All hushållstvätt och resterande personlig tvätt lämnas bort till tvätt-inrättning, varifrån den erhålles i manglat respektive struket skick. Kostnaderna för denna tvätt är beräknade efter gällande normalpriser.

Tabell 12. Genomsnittliga tvättkostnader i de olika familjerna per månad

	Man och hustru	Man, hustru + 1 barn 1—3 år	Man, hustru + 2 barn 1—3 resp. 4—6 år	Man, hustru + 1 skolbarn 7—9 år
	Kr.	Kr.	Kr.	Kr.
<i>Kollektivhusfamilj</i>				
Veckotvätten tvättas för hand i hemmet, övrig tvätt lämnas bort				
Veckotvätt	2	3	4	3
Övrig tvätt	65	86	111	92
Summa kr.	67	89	115	95
<i>Familj med hemarbetande hustru</i>				
All tvätt tvättas av husmodern, dels för hand i badrummet, dels i maskinutrustad tvätt- stuga				
	20	23	25	23
Skillnad per månad kr.	47	66	90	52

Det visar sig alltså, att hemmafamiljernas tvättkostnad rör sig om ca 20—25 kronor i månaden medan den i kollektivhusfamiljerna så gott som fyrdubblas.

Resor

Med resor avses här endast kostnader för resor i samband med arbetet. Om man utgår från stockholmsförhållanden, måste man förutsätta, att den förvärvsarbetande hustrun morgon och kväll färdas per spårvagn eller buss. Detta kostar 90 öre per dag (övergång inom 1 zon) och per månad om 26 dagar kr. 23: 40. Även den hemarbetande hustrun måste emellertid i viss utsträckning företa vissa resor i och för hushållsarbetet. Det förefaller rimligt att förutsätta, att kollektivhusfamiljens merutgifter för resor uppgår till ca 20 kronor per månad.

Kläder

En post i budgeten, där kostnadsskillnaden kan bli stor mellan kollektivhusfamiljen och familjen med hemarbetande husmoder, gäller kläderna. Det är svårt att på detta område uppställa fasta normer eftersom de individuella olikheterna mellan familjerna är betydande och underlag för beräkningarna i form av representativa klädbudgetundersökningar saknas.

För kommitténs räkning har Aktiv Hushållning dock gjort kostnadskalkyler för klädposten motsvarande dem som utförts på andra områden av hushållsarbetet. Aktiv Hushållning har därvid stött sig dels på en del undersökningar, som gjorts av framförallt barnens klädförråd, dels på erfarenhetsmässiga iakttagelser av vad som kan anses vara "normala" förhållanden.

Det antas att typfamiljernas hemmafru syr en hel del av sina egna och barnens kläder samt även vissa plagg till mannen. Hon stickar till barnen koftor, ollar, vantar, mössor och sockor. Hon ändrar och syr om kläder till barnen. Hon underhåller noga familjens klädförråd genom lagning, lappning, fläckurtagning, pressning och även genom att hon gör en del kemisk tvätt själv.

I kollektivhusfamiljen förutsättes man och hustru utföra endast enklare lagning och någon pressning av kläder. Alla plagg köpes färdigsydda och all kemisk tvätt lämnas bort.

När hustrun arbetar utanför hemmet är hennes kostnader för egna kläder i allmänhet något större än när hon arbetar hemma, eftersom arbetsdräkten för hushållsarbete är billigare och mera lättskött. Hemmafamiljen har emellertid högre kostnader än kollektivhusfamiljen genom det större slitaget av möbler och inventarier, som uppkommer när barnen vistas hemma om dagarna i jämförelse med när de vistas i daghemmet. Bägge dessa kostnadsposter, hustruns

ökade klädkostnader och det ökade slitaget i hemmet, är mycket svåra att beräkna. De har här antagits motsvara varandra i de bägge familjetyperna.

För att jämföra klädkostnaden har det icke ansetts nödvändigt att göra någon fullständig genomgång av alla plagg i familjemedlemmarnas garderob. För vissa sorters plagg, t. ex. ytterkläder, kan det antagas att kostnaderna blir ungefär lika i båda familjetyperna. I följande beräkningar har därför endast upptagits vissa plagg med stor användningsfrekvens, vilka antingen hör till den kategori som i stor utsträckning sys hemma eller som visserligen i regel köpas färdiga men vars livslängd är till stor del beroende av underhållet.

Ur beräkningarna har uteslutits strumpor, då kostnaderna för dessa ansetts bli lika i bägge familjetyperna och den tid som behöver läggas ned på strumpstoppning numera, i och med användningen av de syntetiska fibrerna, är relativt obetydlig.

För mannens och hustruns del har ett fåtal plagg tagits upp. Ungefärliga genomsnittsvärden på plaggen har angivits. Avsikten har varit att ge vissa rimliga kostnadsrelationer mellan garderober, bestående i det ena fallet av enbart färdigköpta plagg med köpt service för deras skötsel och i det andra av i viss utsträckning hemsydda plagg med noggrann klädvård i hemmet.

När det gäller barnens kläder har Aktiv Hushållnings Gallupundersökning 1945 och HFI:s undersökning, "Mor och barn", 1948 varit vägledande. Beräkningarna förutsätter en önskvärd normalgarderob för barn i de åldrar, som ingår i beräkningarna. Ur respektive garderob har plockats ut plagg efter ovanstående principer. Priserna är beräknade för plagg av medelgod kvalitet gällande i Stockholm i mars 1953. De hemmasydda kläderna förutsättes sydda av nya tyger av genomgående högre kvalitet än de köpta, och priset är beräknat därefter.

De siffror, som gäller barnklädernas livslängd, är inte hämtade ur någon systematisk undersökning, då någon sådan icke stått till buds, utan är grundade på enskildas erfarenheter.

I flerbarnsfamiljer sjunker kostnaderna för barnplagg om dessa kan ärvas av yngre syskon. Detta gäller särskilt hemmasydda plagg som har lång livslängd på grund av god kvalitet och tillgång till lagnings- och ändringslappar. Kostnaden minskas givetvis också i den mån gammalt material kommer till användning vid hemsömnaden. Hur dessa kostnader fördelar sig har dock inte i denna jämförelse kunnat åskådliggöras.

Resultatet av jämförelserna framgår av efterföljande uppställning.

Tabell 13. Jämförelse av klädkontot för de vuxna familjemedlemmarna

	Kollektivhusfamiljens man	Hemmafamiljens man	Prisskillnad
Kostymunderhåll	Pressning, lagning och kemisk tvätt 100:—	Pressning, lagning och kemisk tvätt 36:—	64:—
Pyjamas	1 nyköpt per år 26:—	1 hemsydd vartannat år 8:—	18:—
Skjortor	3 nyköpta per år 60:—	1 nyköpt per år 20:—	40:—
	Kronor 186:—	63:—	122:—
Prisskillnad per månad ca kr. 10: 20			

	Kollektivhusfamiljens hustru	Hemmafamiljens hustru	Prisskillnad
Ylleklänning	1 nyköpt per år 120:—	Hemsydd 40:—	80:—
Sommarklänning	1 nyköpt per år 60:—	Hemsydd 25:—	35:—
Blus	1 nyköpt per år 25:—	Hemsydd 10:—	15:—
Kjol	1 nyköpt per år 45:—	Hemsydd 25:—	20:—
Nattdräkt	1 nyköpt per år 30:—	Hemsydd 15:—	15:—
Kemisk tvätt	54:—	Kemisk tvätt 21:—	33:—
	Kronor 334:—	136:—	198:—
Prisskillnad per månad ca kr. 16: 50			

Tabell 14. Jämförelse av barnens klädkonton i de olika familjetyperna

Plaggets art	Kollektivhusfamiljen (Köpta plagg)				Hemmafamiljen (Hemsydda, lappade och lagade plagg)				Prisskillnad per år	
	Antal plagg	Pris per plagg	S:a kr.	Plaggets livslängd antal år	Pris per år	Pris per plagg	S:a kr.	Plaggets livslängd antal år		
Ålder 1—3 år										
Linne	5	3:—	15:—	2	7:50	3:—	15:—	3	5:—	2:50
Underbyxor	7	2:75	19:25	2	9:60	2:75	19:25	3	6:40	3:20
Nattdräkt	4	8:25	33:—	2	16:50	8:25	33:—	4	8:25	8:25
Blus	4	5:—	20:—	2	10:—	2:—	8:—	3	2:65	7:35
Snickarbyxor	4	7:50	30:—	2	15:—	6:25	25:—	4	6:25	8:75
Overall	2	31:—	62:—	2	31:—	18:85	37:70	4	9:40	21:60
Klänning	4	2X 14:— 2X 27:—	82:—	2	41:—	2X 6:75 8:50	30:50	4	7:60	33:40
Kofta	1	17:—	17:—	2	8:50	6:30	6:30	3	2:10	6:40
Olle	1	21:—	21:—	2	10:50	7:—	7:—	3	2:30	8:20
Mössor	3	8 + 5 + 3:50	16:50	2	8:25	3:— + + 0:75 + 0:50	4:25	2	2:10	6:15
Vantar	2	3:—	6:—	1	6:—	1:75	3:50	2	1:75	4:25
Raggsockor	2	3:25	6:50	1	6:50	2:—	4:—	3	1:30	5:20
									Summa kr.	115:25
Prisskillnad per månad kr. 9:60										
Ålder 4—6 år										
Undertröja	5	4:25	21:25	2	10:60	4:25	21:25	3	7:10	3:50
Underbyxor	6	4:—	24:—	2	12:—	4:—	24:—	3	8:—	4:—
Nattdräkt	4	9:25	37:—	2	18:50	9:25	37:—	4	9:25	9:25
Skjorta	5	9:—	45:—	2	22:50	3:40	17:—	3	5:65	16:85
Snickarbyxor	4	8:25	33:—	2	16:50	6:65	26:60	4	6:65	9:85
Overall	2	49:—	98:—	2	49:—	36:—	72:—	4	18:—	31:—
Byxor popl.	1	18:25	18:25	1	18:25	8:20	8:20	2	4:10	14:15
Blazer	1	38:—	38:—	3	12:65	17:—	17:—	4	4:25	8:40
Badrock	1	38:—	38:—	4	9:50	22:50	22:50	6	3:75	5:75
Byxor k. y.	2	17:50	35:—	2	17:50	6:—	12:—	3	4:—	13:50
Byxor k. b.	2	5:70	11:40	1	11:40	4:50	9:—	2	4:50	6:90
Pullover	1	21:—	21:—	2	10:50	8:20	8:20	3	2:75	7:75
Olle	1	24:—	24:—	2	12:—	7:25	7:25	3	2:45	9:55
Slipover	1	13:50	13:50	3	4:50	5:50	5:50	4	1:40	3:10
Vantar	3	4:—	12:—	1	12:—	1:80	5:40	2	2:70	9:30
Raggsockor	3	4:50	13:50	1	13:50	3:50	10:50	2	5:25	8:25
									Summa kr.	161:10
Prisskillnad per månad kr. 13:40										
Ålder 7—9 år										
Undertröja	4	5:—	20:—	2	10:—	5:—	20:—	4	5:—	5:—
Kalsonger k.	5	4:25	21:25	2	10:60	4:25	21:25	4	5:30	5:30
Nattdräkt	3	10:50	31:50	3	10:50	12:45	37:35	4	9:45	1:05
Byxor	2	32:—	64:—	1	64:—	20:—	40:—	3	13:35	50:65
Sportjacka	2	42:—	84:—	2	42:—	12:—	24:—	2	12:—	30:—
Skidbyxa	1	34:—	34:—	1	34:—	20:—	20:—	2	10:—	24:—
Blazer	1	40:—	40:—	2	20:—	17:85	17:85	3	5:95	14:05
Badrock	1	40:—	40:—	4	10:—	25:90	25:90	6	4:30	5:70
Skjortor	6	11:25	67:50	2	33:75	4:—	24:—	4	6:—	27:75
Byxor k. y.	2	18:50	37:—	2	18:50	10:50	21:—	3	7:—	11:50
Byxor k. b.	2	7:—	14:—	1	14:—	4:50	9:—	2	4:50	9:50
Raggsockor	3	6:50	19:50	1	19:50	3:55	10:65	3	3:55	15:95
Vantar	3	4:25	12:75	1	12:75	2:70	8:10	2	4:05	8:70
Olle	1	28:—	28:—	2	14:—	8:70	8:70	3	2:90	11:10
Pullover	1	24:—	24:—	2	12:—	9:50	9:50	3	3:15	8:85
Slipover	1	14:50	14:50	3	4:80	7:—	7:—	4	1:75	3:05
									Summa kr.	232:15
Prisskillnad per månad kr. 19:30										

Skillnaderna i kostnad för kläder mellan familjen i kollektivhus och familjen med hemarbetande hustru blir enligt ovanstående.

Man och hustru	kr. 26: 70 per mån.
Man, hustru och 1 barn 1—3 år	kr. 36: 30 per mån.
Man, hustru och 2 barn 1—3 år resp. 4—6 år	kr. 49: 70 per mån.
Man, hustru och 1 skolbarn 7—9 år	kr. 46: — per mån.

Sociala förmåner

Vissa sociala förmåner som utgår i de lägre inkomstlägena påverkar även budgetjämförelsen. Under förutsättning att en familjs sammanlagda beskattningsbara årsinkomst¹ inte överstiger vissa belopp och familjen har minst två barn under 16 år samt bebor en lägenhet i flerfamiljshus av godkänd standard om minst 2 rum och kök med en sammanlagd lägenhetsyta av lägst 50 och högst 100 m², utgår under stockholmsförhållanden familjebostadsbidrag med 130 kr. per barn och år² (halvt bidrag utgör 65 kr.):

Antal barn	Högsta årsinkomst kr. för	
	helt bidrag	halvt bidrag
2	6 000: —	7 500: —
3	7 000: —	8 500: —
4	8 000: —	9 500: —
5	9 000: —	10 500: —

Till familjer med familjebostadsbidrag utgår även bränslebidrag med 150 kr. per familj. Halvt bidrag utgår i vissa inkomstlägen efter samma grunder som familjebostadsbidraget. Dessa bidrag utgår i princip endast till fastigheter som uppförts efter den 1 januari 1948, beträffande kommunägda fastigheter efter den 1 juli 1946. I denna jämförelse antas att familjerna bebor lägenheter som är godkända för familjebostadsbidrag. Endast en familjetyp av de här aktuella — man, hustru och två småbarn — beröres av dessa sociala förmåner.

Slutligen spelar även de fria resorna för barn och husmödrar en viss roll. Dessa torde dock i denna kalkyl vara av så liten betydelse att det med hänsyn till jämförelsens allmänna relativitet torde vara riktigtast att bortse från denna post.

De sociala förmåner som på detta sätt tillfaller hemmafamiljen och vissa kollektivhusfamiljer på grund av lägre familjeinkomst kommer i det följande att redovisas som en kostnad för kollektivhusfamiljer över inkomststrecket.

Skatter

I jämförelsen mellan de båda familjerna är beskattningen en viktig faktor. Genom sambeskattningen och progressiviteten i uttaxeringen ökas familjens skatteutgifter tämligen starkt vid ökning av familjeinkomsten. Ju högre mannens årsinkomst är, desto större måste hustruns bidrag till familjeinkomsten vara för att lämna samma netto. För att bedöma huru det ur familjens synpunkt ekonomiskt ter sig om hustrun tar förvärvsarbete och familjen av denna anledning bosätter sig i kollektivhus, har utförts beräkningar av den slutliga skatten för olika familjetyper i skilda inkomstlägen. Skatteberäkningarna, som avser ortsgroup V, har utförts inom skatteverket i Stockholm. Vid beräkningarna har förutsatts, att familjerna, med hänsyn till avdragen, haft samma inkomster och barnantal under det senast förflutna året. Skatteökningen framgår av översikterna på sid. 111—114.

En tabellarisk översikt av samtliga de kostnadsjämförelser som här diskuterats återges på efterföljande sidor, där varje tabell behandlar en speciell familjetyp i olika inkomstlägen.

¹ Avser taxeringen för statlig inkomstskatt. Den verkliga inkomsten ligger ca 4 000 kr. högre med hänsyn till ortsavdrag m. m.

² Avser juni 1953.

Tablåer över jämförelser mellan "kollektiv" och "traditionell" hushållsorganisation. Alla belopp är avrundade till jämna kronor

Tabell 15. Man och hustru

Kollektivhus	Månad kr.	Traditionellt hushåll	Månad kr.	Prisskillnad kr.
Middagar för 2 pers. i 25 dag. å 2: 30 ..	115:—	Middagar för 2 pers. i 25 dag.	83:—	+ 32:—
Luncher för hustrun 26 st. å 2:	52:—	Luncher för hustrun 26 st. å 90 öre	23:—	+ 29:—
Städkostnad	66:—			+ 66:—
Tvättkostnad	67:—	Tvättkostnad	20:—	+ 47:—
Resor för hustrun	20:—			+ 20:—
Sömnad, klädvärd	27:—			+ 27:—
Summa	347:—	Summa	126:—	+ 221:—

Merkostnad i kollektivhus per år fränsett skatter kr. 2 652:—

Familjens ekonomiska situation vid olika familjeinkomst

Hustruns inkomst	Daghems-kostnad	Familjens skatteökning genom hustru-inkomst	Övrig mer-kostnad i koll.-hus	Bortfall av sociala för-måner	Total mer-kostnad	Vinst (för-lust) kr./år
Mannens årsinkomst kr. 6 000:—						
2 000:—	—	400:—	2 652:—	—	3 052:—	—1 052:—
3 000:—	—	640:—	2 652:—	—	3 292:—	— 292:—
4 000:—	—	870:—	2 652:—	—	3 522:—	478:—
5 000:—	—	1 110:—	2 652:—	—	3 762:—	1 238:—
6 000:—	—	1 350:—	2 652:—	—	4 002:—	1 998:—
Mannens årsinkomst kr. 9 000:—						
2 000:—	—	400:—	2 652:—	—	3 052:—	—1 052:—
3 000:—	—	640:—	2 652:—	—	3 292:—	— 292:—
4 000:—	—	870:—	2 652:—	—	3 522:—	478:—
5 000:—	—	1 130:—	2 652:—	—	3 782:—	1 218:—
6 000:—	—	1 400:—	2 652:—	—	4 052:—	1 948:—
7 000:—	—	1 690:—	2 652:—	—	4 342:—	2 658:—
8 000:—	—	2 000:—	2 652:—	—	4 652:—	3 348:—
Mannens årsinkomst kr. 12 000:—						
2 000:—	—	420:—	2 652:—	—	3 072:—	—1 072:—
3 000:—	—	690:—	2 652:—	—	3 342:—	— 342:—
4 000:—	—	980:—	2 652:—	—	3 632:—	368:—
5 000:—	—	1 290:—	2 652:—	—	3 942:—	1 058:—
6 000:—	—	1 610:—	2 652:—	—	4 262:—	1 738:—
7 000:—	—	1 970:—	2 652:—	—	4 622:—	2 378:—
8 000:—	—	2 330:—	2 652:—	—	4 982:—	3 018:—
9 000:—	—	2 690:—	2 652:—	—	5 342:—	3 658:—
10 000:—	—	3 060:—	2 652:—	—	5 712:—	4 288:—
Mannens årsinkomst kr. 15 000:—						
3 000:—	—	830:—	2 652:—	—	3 482:—	—830:—
4 000:—	—	1 190:—	2 652:—	—	3 842:—	158:—
5 000:—	—	1 550:—	2 652:—	—	4 202:—	798:—
6 000:—	—	1 910:—	2 652:—	—	4 562:—	1 438:—
7 000:—	—	2 280:—	2 652:—	—	4 932:—	2 068:—
8 000:—	—	2 660:—	2 652:—	—	5 312:—	2 688:—
9 000:—	—	3 070:—	2 652:—	—	5 722:—	3 278:—
10 000:—	—	3 470:—	2 652:—	—	6 122:—	3 878:—

Tabell 16. Man, hustru och 1 barn i åldern 1—3 år

Kollektivhus	Månad kr.	Traditionellt hushåll	Månad kr.	Prisskill- nad kr.
Middagar för 2 pers. i 25 dag. à 2: 30 ..	115:—	Middagar för 2 vuxna + 1 barn 1—3 år i 25 dag.	102:—	+ 13:—
Luncher för hustrun 26 st. à 2:—	52:—	Luncher för hustrun 26 st. à 0: 90	23:—	+ 29:—
Barnets sjukvård i hemmet	25:—	Luncher för 1 barn i hemmet 26 dag. à 1:—	26:—	— 1:—
Städkostnad	94:—			+ 94:—
Tvättkostnad	89:—	Tvättkostnad	23:—	+ 66:—
Resor för hustrun	20:—			+ 20:—
Sömnad, klädvård	36:—			+ 36:—
	Summa 431:—		Summa 174:—	+ 257:—
Merkostnad i kollektivhus per år frånsett avgifter till daghem och skatter kr. 3 091:—				

Familjens ekonomiska situation vid olika familjeinkomst

Hustruns inkomst	Daghems- kostnad	Familjens skatteökning genom hustru- inkomst	Övrig mer- kostnad i koll.-hus	Bortfall av sociala för- månar	Total mer- kostnad	Vinst (för- lust) kr./år
Mannens årsinkomst kr. 6 000:—						
2 000:—	590:—	370:—	3 091:—	—	4 051:—	—2 051:—
3 000:—	720:—	600:—	3 091:—	—	4 411:—	—1 411:—
4 000:—	852:—	820:—	3 091:—	—	4 763:—	— 763:—
5 000:—	982:—	1 040:—	3 091:—	—	5 113:—	— 113:—
6 000:—	1 114:—	1 260:—	3 091:—	—	5 465:—	535:—
7 000:—	1 244:—	1 480:—	3 091:—	—	6 315:—	685:—
Mannens årsinkomst kr. 9 000:—						
2 000:—	982:—	370:—	3 091:—	—	4 443:—	—2 443:—
3 000:—	1 114:—	590:—	3 091:—	—	4 795:—	—1 795:—
4 000:—	1 244:—	820:—	3 091:—	—	5 155:—	—1 155:—
5 000:—	1 310:—	1 040:—	3 091:—	—	5 441:—	— 441:—
6 000:—	1 310:—	1 290:—	3 091:—	—	5 691:—	309:—
7 000:—	1 310:—	1 550:—	3 091:—	—	5 951:—	1 049:—
8 000:—	1 310:—	1 840:—	3 091:—	—	6 241:—	1 759:—
9 000:—	1 310:—	2 160:—	3 091:—	—	6 561:—	2 439:—
Mannens årsinkomst kr. 12 000:—						
2 000:—	1 310:—	380:—	3 091:—	—	4 781:—	—2 781:—
3 000:—	1 310:—	640:—	3 091:—	—	5 041:—	—2 041:—
4 000:—	1 310:—	890:—	3 091:—	—	5 291:—	—1 291:—
5 000:—	1 310:—	1 180:—	3 091:—	—	5 581:—	— 581:—
6 000:—	1 310:—	1 470:—	3 091:—	—	5 871:—	129:—
7 000:—	1 310:—	1 770:—	3 091:—	—	6 171:—	829:—
8 000:—	1 310:—	2 130:—	3 091:—	—	6 531:—	1 469:—
9 000:—	1 310:—	2 490:—	3 091:—	—	6 891:—	2 109:—
10 000:—	1 310:—	2 860:—	3 091:—	—	7 261:—	2 739:—
11 000:—	1 310:—	3 220:—	3 091:—	—	7 621:—	3 379:—
12 000:—	1 310:—	3 620:—	3 091:—	—	8 021:—	3 979:—
Mannens årsinkomst kr. 15 000:—						
4 000:—	1 310:—	1 080:—	3 091:—	—	5 481:—	—1 481:—
5 000:—	1 310:—	1 410:—	3 091:—	—	5 811:—	— 811:—
6 000:—	1 310:—	1 750:—	3 091:—	—	6 151:—	— 151:—
7 000:—	1 310:—	2 080:—	3 091:—	—	6 481:—	519:—
8 000:—	1 310:—	2 440:—	3 091:—	—	6 841:—	1 159:—
9 000:—	1 310:—	2 840:—	3 091:—	—	7 241:—	1 759:—
10 000:—	1 310:—	3 240:—	3 091:—	—	7 641:—	2 359:—
11 000:—	1 310:—	3 870:—	3 091:—	—	8 271:—	2 729:—
12 000:—	1 310:—	4 280:—	3 091:—	—	8 681:—	3 319:—

Tabell 17. Man, hustru och 2 barn i åldern 1—3 respektive 4—6 år

Kollektivhus	Månad kr.	Traditionellt hushåll	Månad kr.	Prisskillnad kr.
Middagar för 2 pers. i 25 dag. å 2: 30 ..	115:—	Middagar för 2 vuxna + 2 barn 1—3 resp. 4—6 år i 25 dagar	125:—	— 10:—
Luncher för hustrun 26 st. å 2:—	52:—	Luncher för hustrun 26 st. å 0: 90	23:—	+ 29:—
Barnens sjukvård i hemmet	38:—	Luncher för 2 barn i hemmet 26 dagar å 1:—	52:—	— 14:—
Städkostnad	116:—			+ 116:—
Tvättkostnad	115:—	Tvättkostnad	25:—	+ 90:—
Resor för hustrun	20:—			+ 20:—
Sömnad, klädvård	50:—			+ 50:—
	Summa 506:—		Summa 225:—	+ 281:—

Merkostnad i kollektivhus per år frånsett avgifter till daghem och skatter kr. 3 372:—

Familjens ekonomiska situation vid olika familjeinkomst

Hustruns inkomst	Daghems-kostnad	Familjens skatteökning genom hustru-inkomst	Övrig mer-kostnad i koll.-hus	Bortfall av sociala för-måner	Total mer-kostnad	Vinst (för-lust) kr./år
------------------	-----------------	---	-------------------------------	-------------------------------	-------------------	-------------------------

Mannens årsinkomst kr. 6 000:—

2 000:—	1 048:—	370:—	3 372:—	—	4 790:—	—2 790:—
3 000:—	1 310:—	600:—	3 372:—	—	5 282:—	—2 282:—
4 000:—	1 572:—	820:—	3 372:—	—	5 764:—	—1 764:—
5 000:—	1 834:—	1 040:—	3 372:—	205:—	6 451:—	—1 451:—
6 000:—	2 096:—	1 260:—	3 372:—	410:—	7 138:—	—1 138:—
7 000:—	2 358:—	1 480:—	3 372:—	410:—	7 620:—	— 620:—
8 000:—	2 620:—	1 720:—	3 372:—	410:—	8 122:—	— 122:—
9 000:—	2 620:—	1 980:—	3 372:—	410:—	8 382:—	618:—

Mannens årsinkomst kr. 9 000:—

2 000:—	1 834:—	370:—	3 372:—	205:—	5 781:—	—3 781:—
3 000:—	2 096:—	590:—	3 372:—	410:—	6 468:—	—3 468:—
4 000:—	2 358:—	820:—	3 372:—	410:—	6 960:—	—2 960:—
5 000:—	2 620:—	1 040:—	3 372:—	410:—	7 442:—	—2 442:—
6 000:—	2 620:—	1 290:—	3 372:—	410:—	7 692:—	—1 692:—
7 000:—	2 620:—	1 550:—	3 372:—	410:—	7 952:—	— 952:—
8 000:—	2 620:—	1 840:—	3 372:—	410:—	8 242:—	— 242:—
9 000:—	2 620:—	2 160:—	3 372:—	410:—	8 562:—	438:—

Mannens årsinkomst kr. 12 000:—

2 000:—	2 620:—	380:—	3 372:—	—	6 372:—	—4 372:—
3 000:—	2 620:—	640:—	3 372:—	—	6 632:—	—3 632:—
4 000:—	2 620:—	890:—	3 372:—	—	6 882:—	—2 882:—
5 000:—	2 620:—	1 180:—	3 372:—	—	7 172:—	—2 172:—
6 000:—	2 620:—	1 470:—	3 372:—	—	7 462:—	—1 462:—
7 000:—	2 620:—	1 770:—	3 372:—	—	7 762:—	— 762:—
8 000:—	2 620:—	2 130:—	3 372:—	—	8 122:—	— 122:—
9 000:—	2 620:—	2 490:—	3 372:—	—	8 482:—	518:—
10 000:—	2 620:—	2 860:—	3 372:—	—	8 852:—	1 148:—
11 000:—	2 620:—	3 220:—	3 372:—	—	9 212:—	1 788:—
12 000:—	2 620:—	3 620:—	3 372:—	—	9 612:—	2 388:—

Mannens årsinkomst kr. 15 000:—

4 000:—	2 620:—	1 080:—	3 372:—	—	7 072:—	—3 072:—
5 000:—	2 620:—	1 410:—	3 372:—	—	7 402:—	—2 402:—
6 000:—	2 620:—	1 750:—	3 372:—	—	7 742:—	—1 742:—
7 000:—	2 620:—	2 080:—	3 372:—	—	8 072:—	—1 072:—
8 000:—	2 620:—	2 440:—	3 372:—	—	8 432:—	— 432:—
9 000:—	2 620:—	2 840:—	3 372:—	—	8 832:—	168:—
10 000:—	2 620:—	3 240:—	3 372:—	—	9 232:—	768:—
11 000:—	2 620:—	3 640:—	3 372:—	—	9 632:—	1 368:—
12 000:—	2 620:—	4 050:—	3 372:—	—	10 042:—	1 958:—

Tabell 18. Man, hustru och 1 skolbarn i åldern 7—9 år

Kollektivhus	Månad kr.	Traditionellt hushåll	Månad kr.	Prisskill- nad kr.
Middagar för 3 pers. i 25 dag. å 2: 30 ..	173:—	Middagar för 2 vuxna + 1 skolbarn 7—9 år i 25 dag. .	113:—	+ 60:—
Luncher för hustrun 26 st. å 2:—	52:—	Luncher för hustrun 26 st. å 0: 90	23:—	+ 29:—
Städkostnad	98:—			+ 98:—
Tvättkostnad	95:—	Tvättkostnad	23:—	+ 72:—
Resor för hustrun	20:—			+ 20:—
Sömnad, klädvård	46:—			+ 46:—
	Summa 484:—		Summa 159:—	+ 325:—

Merkostnad i kollektivhus per år frånsett skatter kr. 3 900:—

Familjens ekonomiska situation vid olika familjeinkomst

Hustruns inkomst	Daghems- kostnad	Familjens skatteökning genom hustru- inkomst	Övrig mer- kostnad i koll.-hus	Bortfall av sociala för- måner	Total mer- kostnad	Vinst (för- lust) kr./år
Mannens årsinkomst kr. 6 000:—						
2 000:—		370:—	3 900:—	—	4 270:—	—2 270:—
3 000:—		600:—	3 900:—	—	4 500:—	—1 500:—
4 000:—		820:—	3 900:—	—	4 720:—	— 720:—
5 000:—		1 040:—	3 900:—	—	4 940:—	60:—
6 000:—		1 260:—	3 900:—	—	5 160:—	840:—
Mannens årsinkomst kr. 9 000:—						
2 000:—		370:—	3 900:—	—	4 270:—	—2 270:—
3 000:—		590:—	3 900:—	—	4 490:—	—1 490:—
4 000:—		820:—	3 900:—	—	4 720:—	— 720:—
5 000:—		1 040:—	3 900:—	—	4 940:—	60:—
6 000:—		1 290:—	3 900:—	—	5 190:—	810:—
7 000:—		1 550:—	3 900:—	—	5 450:—	1 550:—
8 000:—		1 840:—	3 900:—	—	5 740:—	2 260:—
9 000:—		2 160:—	3 900:—	—	6 060:—	2 940:—
Mannens årsinkomst kr. 12 000:—						
2 000:—		380:—	3 900:—	—	4 280:—	—2 280:—
3 000:—		640:—	3 900:—	—	4 540:—	—1 540:—
4 000:—		890:—	3 900:—	—	4 790:—	— 790:—
5 000:—		1 180:—	3 900:—	—	5 080:—	— 80:—
6 000:—		1 470:—	3 900:—	—	5 370:—	630:—
7 000:—		1 770:—	3 900:—	—	5 670:—	1 330:—
8 000:—		2 130:—	3 900:—	—	6 030:—	1 970:—
9 000:—		2 490:—	3 900:—	—	6 390:—	2 610:—
10 000:—		2 860:—	3 900:—	—	6 760:—	3 240:—
11 000:—		3 220:—	3 900:—	—	7 120:—	3 880:—
12 000:—		3 620:—	3 900:—	—	7 520:—	4 480:—
Mannens årsinkomst kr. 15 000:—						
4 000:—		1 080:—	3 900:—	—	4 980:—	— 980:—
5 000:—		1 410:—	3 900:—	—	5 310:—	— 310:—
6 000:—		1 750:—	3 900:—	—	5 650:—	350:—
7 000:—		2 080:—	3 900:—	—	5 980:—	1 020:—
8 000:—		2 440:—	3 900:—	—	6 340:—	1 660:—
9 000:—		2 840:—	3 900:—	—	6 740:—	2 260:—
10 000:—		3 240:—	3 900:—	—	7 140:—	2 860:—
11 000:—		3 640:—	3 900:—	—	7 540:—	3 460:—
12 000:—		4 050:—	3 900:—	—	7 950:—	4 050:—

Sammanfattning

De jämförelser som gjorts i det föregående åskådliggör hur det ur familjernas synpunkt ställer sig att båda makarna har förvärvsarbete utom hemmet varvid familjen köper all service, i jämförelse med att familjen organiserar hushållet så att den ena förtjänar de kontanta inkomsterna medan den andra sköter hemmet. Den erforderliga servicen har antagits vara bekvämt tillgänglig genom att den ena familjen bor i kollektivhus. Vidare antogs, att denna kollektivhusfamilj utnyttjar de gemensamma serviceanordningarna i sådan omfattning att båda familjerna i fritidshänseende är ungefär likställda.

Vid en jämförelse med dessa utgångspunkter framgår av tabellerna på föregående sidor den minsta inkomst den förvärvsarbetande hustrun måste ha för att inte kollektivhusfamiljen skall göra en ekonomisk förlust jämfört med den andra familjen. Denna minimiinkomst (+ de subventioner i form av nedsatt daghemsavgift m. m. som tillfaller kollektivhusfamiljen) uttrycker samtidigt det ekonomiska värdet av den hemarbetande hustruns insats.

Om man sålunda antar att de här diskuterade familjetyperna står i valet att övergå från mera traditionell hushållsorganisation, där hustrun sköter hemmet, till att organisera hushållet med anlåtande av kollektiv service och båda makarna gemensamt förvärvar kontant inkomst, måste hustruns bidrag till familjeinkomsten i de olika familjetyperna uppgå till ungefär följande belopp:

Man och hustru	3 000—4 000 kr.
Man, hustru och 1 barn under skolåldern	5 000—7 000 kr.
Man, hustru och 2 barn under skolåldern	8 000—9 000 kr.
Man, hustru och 1 skolbarn	4 000—6 000 kr.

Det bör emellertid påpekas, att den föreliggande undersökningen endast utvisar den fördyring av levnadskostnaderna, som uppstår för vissa bestämda typer av familjer genom att bo i kollektivhus och köpa dess service jämfört med att bo i vanliga fastigheter med traditionell hushållsorganisation. De framkomna siffrorna utvisar hur stor denna *merkostnad* är och ger således upplysning om hur stor en viss familjs *merinkomst* måste vara för att — med hänsyn till gällande priser, skatter och sociala förmåner (juni 1953) m. m. — denna familj *under angivna förutsättningar* skall finna det ekonomiskt fördelaktigt att övergå från "traditionell" till "kollektiv" hushållsorganisation.

Av utredningen framgår således *inte* omedelbart, hur hög inkomsten i och för sig måste vara för att en viss familj överhuvud skall kunna bo i kollektivhus. Detta blir beroende på vilken standard i allmänhet familjen önskar hålla. För att bedöma detta måste man utgå från något rimligt levnadskostnadsminimum. Man kan som ett sådant minimum utgå från t. ex. den genomsnittliga årsinkomsten för manliga arbetare över 18 år i Stockholm, som f. n. utgör omkring 10 700 kronor. Denna inkomst kan sägas vara mycket vanlig i stockholmsfamiljer och kan samtidigt anses representera en undre gräns för vad som i olika avseenden är önskvärt som levnadsstandard. Genom att till denna inkomst lägga den merkostnad, som uppstår genom användande av kollektiv service, kommer man således fram till en lägsta familjeinkomst, som överhuvudtaget är "möjlig" för att familjen skall kunna köpa den kollektiva servicen i tillräcklig omfattning. Dessa inkomster blir därvid för:

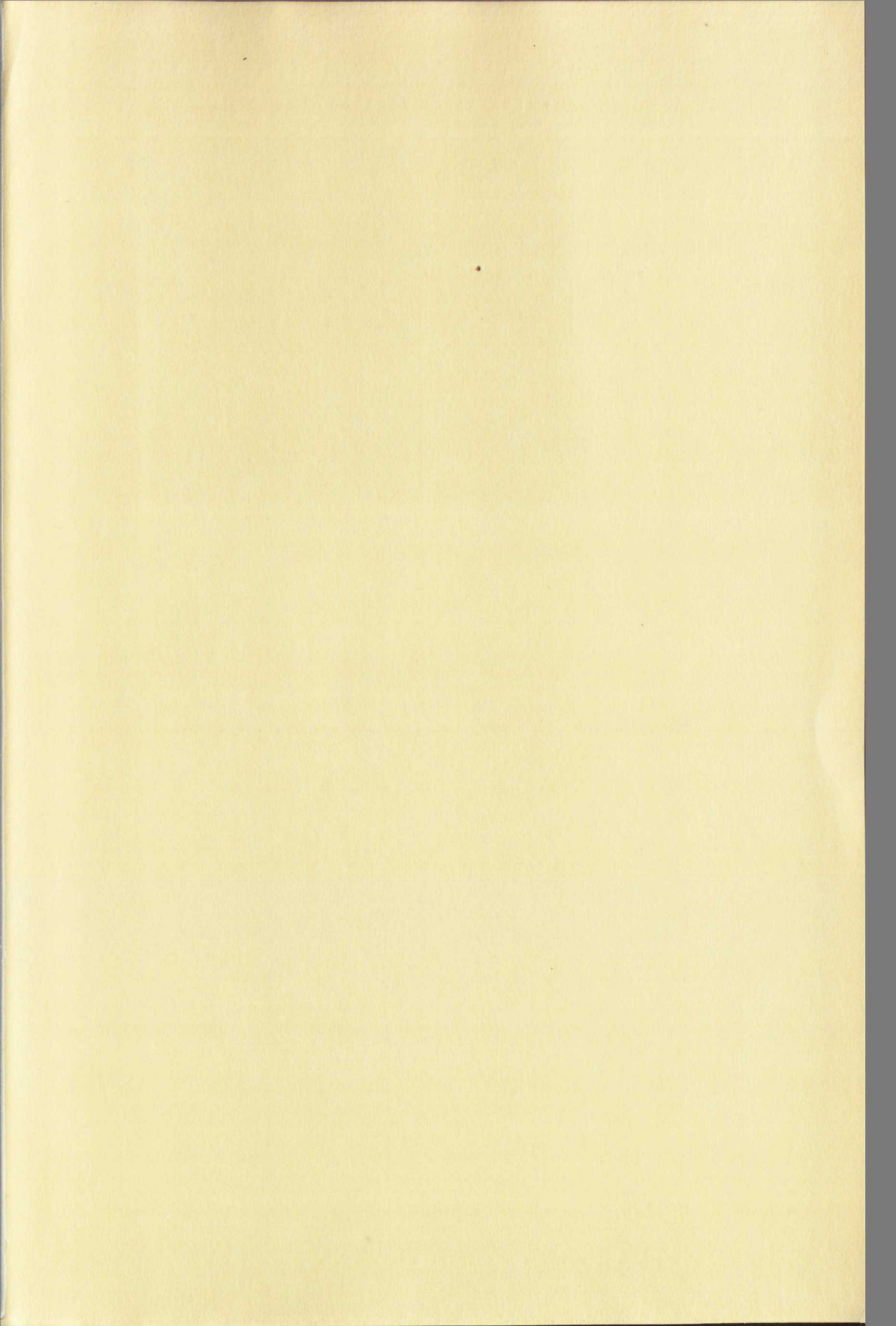
Man och hustru	13 700—14 700 kr.
Man, hustru och 1 barn under skolåldern	15 700—17 700 kr.
Man, hustru och 2 barn under skolåldern	18 700—19 700 kr.
Man, hustru och 1 skolbarn	14 700—16 700 kr.

Dessa jämförelser har åtskilliga brister, men det torde vara omöjligt att göra en dylik kalkyl på annat sätt än som skett. Det är t. ex. uppenbart att en husmor med något så när rationella arbetsmetoder knappast kan vara fullt sysselsatt med hushållsarbetet i ett tvåpersoners hushåll. I denna jämförelse kommer denna husmor således att få relativt mycket fritid. Likaså finns

vissa andra punkter där det har varit svårt att få familjerna helt jämförbara i fritidshänseende. Även om jämförelserna således i vissa avseenden kan halta förefaller det dock vara det enda "objektiva" sättet att belysa situationen. Det har inte varit möjligt att ta större hänsyn till olikheterna än som skett. Kalkylen är schematisk och bunden till förutsättningar angående vissa levnadsvanor, visst prisläge samt viss social- och skattepolitik. Förändras dessa förutsättningar kommer också resultatet att bli ett annat.

De siffror som framkommit i jämförelsen får vidare endast bedömas från sina egna förutsättningar beträffande familjernas respektive arbetsbördor, nämligen att kollektivhusfamiljen avlastas arbete i sådan utsträckning att familjemedlemmarna i huvudsak får lika stor fritid som den andra familjen. Väljer emellertid kollektivhusfamiljen att själv utföra en del av sitt hushållsarbete — som säkerligen i många fall kan vara realistiskt att anta — ändras naturligtvis omedelbart förutsättningen för jämförelsen. Om sålunda den familj där hustrun har förvärvsarbete väljer att själv utföra mera arbete hemma än vad här förutsatts och familjen således köper mindre service, kostar detta givetvis mindre och den ekonomiska vinsten för familjen blir större. Samtidigt minskar då familjens fritid vilket rubbar förutsättningen för vår jämförelse.

Å andra sidan kan relationerna förändras avsevärt beroende exempelvis på i vilken utsträckning den hemarbetande hustrun själv kan förfärdiga och laga kläder etc. I dessa jämförelser antages härvid vad som genomsnittligt och erfarenhetsmässigt kan betraktas som någorlunda "normalt". Men det blir givetvis dyrare för hemmafrun om hon inte kan eller önskar utföra de sysslor som här förutsatts. Hon kanske önskar köpa samtliga plagg till familjen eller också köpa viss kollektiv service mot att få ökad fritid. Detta höjer genast familjens kontantutlägg och förändrar de här framräknade kostnadsrelationerna. Men hon kan också göra mera än vad här förutsatts och därigenom ändra jämförelsen till sin fördel; till alla dessa tänkbara alternativ och variationer har jämförelsen av naturliga skäl inte kunnat anpassas.

Statens offentliga utredningar 1954

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

Politi.

Nationalekonomi och socialpolitik.

Bostadskollektiva kommittén. 2. Kollektivhus. [3]

Hälso- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Industri.

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Svensk namnbok 1954. [1]

Musikliv i Sverige. Betänkande med förslag till åtgärder för att främja det svenska musiklivets utveckling. [2]

Försvarsväsen.

Utrikes ärenden. Internationell rätt.